

**DIE ROL VAN DR J THEOPHILUS HAHN IN SUIDER-AFRIKA,
1871 - 1905**

**deur
HILDEGARDE L HAHN**

Tesis ingelewer ter gedeeltelike voldoening aan die vereistes vir
die graad Magister in Lettere en Wysbegeerte (Geskiedenis) aan die
Universiteit van Stellenbosch

Studieleier: Dr C Venter

Desember 1993

VERKLARING

Ek die ondergetekende verklaar hiermee dat die werk in hierdie tesis vervat, my eie oorspronklike werk is wat nog nie vantevore in die geheel of gedeeltelik by enige ander universiteit ter verkryging van 'n graad voorgelê is nie

Handtekening... *Hahn*

Datum... *15/11/93* ...

OPSOMMING

Johann Theophilus Hahn, seun van die Rynse sendeling, J. Samuel Hahn, is gebore op die sendingstasie Ebenhaeser (Lutzville) op 24 Desember 1842. As 'n seun op die sendingstasies Ebenhaeser en Bethanien en Berseba in Suidwes-Afrika (Namibië), het hy geleer om die verskillende Khoisandialekte te praat. Ter wille van sy kinders se akademiese opleiding het Samuel Hahn in 1852 na Duitsland teruggekeer. Daar het Theophilus hom as uitstaande student bewys en in 1870 het hy sy doktorsgraad verwerf met die proefskrif Die Sprache der Nama; nebst einem Anhang enthaltend Sprachproben aus dem Munde des Volkes. Terwyl hy aan die universiteit van Halle studeer het, het hy 'n aantal etnologiese artikels oor die inheemse volkere van Suidwes-Afrika (Namibië) geskryf.

Met sy terugkeer na Suid-Afrika in 1871, het hy 'n handelaar in Suidwes-Afrika geword. Na sy huwelik in 1875 met Marianne Esther de La Roche Smuts het hy in Rehoboth gaan bly en aldaar 'n handelsaak begin.

Hahn het Suidwes-Afrika in 1878 verlaat, nadat dit duidelik geword het dat die Kaapse regering se entoesiasme vir optrede noord van die Oranjerivier afgeneem het, as gevolg van sy militêre probleme op die oosgrens, in Griekwaland-Wes en Basoetoland. Hy het daarna by sy broer Johannes, wat Rynse sendeling op Stellenbosch was, gaan woon. Aldaar het hy die eerste landkaart van Suidwes-Afrika,

Original map of Namaqualand and Damaraland, voltooi.

In 1881 is hy as regeringsfiloloog en bewaarder van die Grey-versameling in die Suid-Afrikaanse Openbare Biblioteek (Suid-Afrikaanse Biblioteek) aangestel. Sy aanstelling het veroorsaak dat die Hooggeregshof deur die Grey-trustees versoek is om die versameling aan hulle oor te dra en om Hahn te verbied om met die Grey-versameling in te meng. Die applikasie is deur die Hooggeregshof van die hand gewys.

Terwyl hy vir die Kaapse regering gewerk het, het hy aan die Cape Native Laws and Customs Commission inligting omtrent die Nama- en Herero-kultuur verskaf. Hierdie kommissie was deur die Kaapse regering aangestel om inligting aangaande die wette en gewoontes van die inheemse volkere in te win en om verslag te doen aangaande die wesenlikheid van die instelling van 'n soort stelsel van plaaslike selfregering in die swart gebiede.

Vanaf sy plaas Prospect Hill het Hahn 'n brief geskryf aan die agent van Adolf Lüderitz, Heinrich Vogelsang, waarin hy waardevolle inligting oor die moontlikhede van Suidwes-Afrika gemeld het en het aan die hand gegee dat Lüderitz Angra Pequena (Lüderitzbaai) vir handeldoeleindes moes bekom.

In 1883 het hy as regeringsfiloloog en Grey-bibliotekaris bedank en het toe die plaasbestuurder van Welmoed, in die distrik van Stellenbosch, geword. As wynboer het hy voorgestel dat 'n koöperasie vir die produsering van wyn gestig word, asook spoediger optrede met die bestryding van die fillokseraplaag.

Met Hahn se hulp het die Kharaskhoma Exploring and Prospecting Syndicate, 'n maatskappy wat in Londen gebaseer was, in 1890 belangrike konsessies van die Bondelswart- en Velskoendraerkapteins in Suidwes-Afrika bekom. Dit was 'n monopolie vir die eksploitering van minerale, regte om handel te dryf en om spoorweë aan te lê.

Na die regte van hierdie sindikaat aan die South African Territories Company oorgedra is, het Hahn weer Suidwes-Afrika verlaat en die plaas Blaauwklip (Blaauwklippen) by Stellenbosch gekoop. Sy pogings om te boer het misluk en die plaas is na sy bankrotskap aan Cecil John Rhodes verkoop.

Daarna het hy agent vir Equitable Life Assurance Society in Johannesburg geword. Terwyl hy by Markstraat 206, Johannesburg gewoon het, het hy onsuksesvol aansoek gedoen om as spioen vir die Britse Militêre Regering op te tree.

Hy het op 22 Januarie 1905 gesterf en is in die Braamfonteinse begraafplaas begrawe.

SUMMARY

Johann Theophilus Hahn, son of the Rhenish missionary J. Samuel Hahn, was born at the mission station Ebenaeser (Lutzville) on 24 December 1842. As a boy at the mission stations Ebenaeser and Berseba and Bethanien in South West Africa (Namibia) he learned to speak the different Khoisan dialects. Samuel Hahn left for Germany in 1852, for the sake of his children's academic training. There Theophilus proved himself as an outstanding student and he obtained his doctorate in 1870 on the dissertation Die Sprache der Nama; nebst einem Anhang enthaltend Sprachproben aus dem Munde des Volkes. While studying at the University of Halle he published a number of ethnological studies relating to the aborigines of South West Africa (Namibia).

On his return to South Africa, he became a trader in South West Africa. After his marriage in 1875 to Marianne Esther de La Roche Smuts he settled at Rehoboth, where he started a trading business.

Hahn left South West Africa in 1878, after it became clear that the Cape Government's enthusiasm for action north of the Orange River waned, as a result of its own military burdens on the eastern border, in Griqualand West and Basutoland. He went to live with his brother Johannes, a Rhenish missionary at Stellenbosch, where he completed the first map of South West Africa - Original map of Namaqualand and Damaraland.

In 1881 he was appointed as government philologist and custodian of the Grey Collection in the South African Public Library. His appointment as Grey custodian gave rise to an application to the Supreme Court to have the care and custody of the Grey Collection given up to the Grey Trustees and for an interdict to restrain Hahn from interfering with the Grey Collection. This application by the Grey Trustees was refused by the Supreme Court.

In 1883 he provided the Cape Native Laws and Customs Commission information regarding the Nama and Herero cultures. This commission was directed by the Cape Government to enquire into the laws and customs of the Blacks and to report on the advisability of introducing some system of local self-government in the Black territories.

While living at his farm Prospect Hill, he wrote a letter to the agent of Adolf Lüderitz, Heinrich Vogelsang, in which he supplied valuable information about the prospects of South West Africa and suggested that Lüderitz acquire Angra Pequena (Lüderitz Bay) as a harbour for trading purposes.

He resigned as philologist and Grey Librarian in 1883 and became the manager of the farm Welmoed, in the district of Stellenbosch. As a wine-farmer he proposed the establishing of a co-operative for the production of wine, also prompt action for combating the phylloxera disease.

With the assistance of Hahn the mining company Kharaskhoma

Exploring and Prospecting Syndicate, a company based in London, obtained in 1890 important concessions from the chiefs of Bondelswart and Veldskoendraers - a monopoly for the exploitation of minerals, rights to trade and to construct railways.

After the syndicate transferred its rights to the South African Territories Company, he left South West Africa and bought the farm Blaauwklip (Blaauwklippen) at Stellenbosch. His farming attempts proved a disaster and his farm was sold to Cecil John Rhodes.

He became an agent for the Equitable Life Assurance Society in Johannesburg and while residing at 206 Market Street he offered to act as a spy for the British Military Government. This was declined.

He died on 22 January 1905 and was buried in the Braamfontein cemetery.

INHOUD

SOMMING/SUMMARY	
VOORWOORD	i
DANKBETUIGINGS	iii
AFKORTINGS	v
LYS VAN ILLUSTRASIES	vi
1 AFKOMS EN VORMINGSJARE	1
Afkoms	1
Geboorte en vormingsjare	6
Akademiese opleiding in Duitsland	14
Huwelik en kinders	16
2 HAHN AS HANDELAAR BOTS MET DIE INBOORLINGE IN SUIDWES-AFRIKA (1871-1878)	19
Hahn se terugkeer na Suidwes-Afrika	19
Sy eerste pogings tot die kolonisasie van Suidwes-Afrika	26
Hahn se soektog na 'n geskikte standplaas in Suidwes-Afrika	29
Sy pogings om Suidwes-Afrika in blanke besit te kry	38
Kamaharero rapporteer Hahn by die Britse regering	46
Hahn se stryd om Rehoboth	48
Die aankoms van William Coates Palgrave as spesiale kommissaris in Suidwes-Afrika	59
Die ondersoek van 'n aanrandingsaak teen Hahn	63
Hahn as verteenwoordiger van die blankes in Suidwes-Afrika	71
Hahn verklap die Nama se weerstandpogings teen Britse beskerming	74

3	HAHN AS REGERINGSFILOLOOG EN BEWAARDER VAN DIE GREY- VERSAMELING	78
	Hahn verlaat Suidwes-Afrika	78
	Aanstelling as regeringsfiloloog en bewaarder van die Grey- versameling	78
	Teenstand teen sy aanstelling as Grey-bewaarder	94
	Aankoop van Prospect Hill	105
	Lesing oor die wetenskap van taal met spesiale verwysing na Suid-Afrika	106
	Voltooing van die biblioteekatalogus en sy skenking van boeke aan die biblioteek	111
	Sy bedanking as regeringsfiloloog en bewaarder van die Grey-versameling	113
4	HAHN AS PLAASBESTUURDER IN STELLENBOSCH DISTRIK	115
	Sy intrek op Welmoed	115
	Die uitbreek van filloksera in Kaapland	117
	Hahn se plan om filloksera te bestry	120
	Hahn as wynbouer	123
	Sy voorspraak vir die stigting van 'n wynkoöperasie	129
5	NAVORSING TEN OPSIGTE VAN DIE INHEEMSE BEVOLKINGSGROEPE	135
	Sy bestudering van die gewoontes en gebruike van inheemse volkere	135
	Sy weergawe van die Rooimanne (Khoisan)	139
	Verklarings vir die oorsprong van die benaming Hottentot	142
	Die Rooinasie (Nama)	149
	Hahn se siening van die San	156
	Hahn getuig voor die Cape Native Laws and Customs Commission van 1883	159

6	THEOPHILUS HAHN BETROKKE BY DIE AANKOOP VAN ANGRA PEQUENA	167
	Die begin van Duitse belangstelling in Suidwes-Afrika	167
	Hahn verskaf inligting omtrent Suidwes-Afrika aan die Duiters	169
	Protes van Engelse sakelui teen Duitse bedrywighede in Suidwes-Afrika	173
	Kommissie van ondersoek na klagtes van Britse onderdane in Suidwes-Afrika	175
	Hahn se landkaart as bewysmiddel in die ondersoek	182
7	HAHN EN DIE VERVREEMDING VAN SWART GROND IN SUIDWES-AFRIKA	185
	Sy bekendstelling van Suidwes-Afrika aan Duitsland	185
	Hahn keer terug na Suidwes-Afrika	188
	Die Bondelswartkonsessie	191
	Hahn en Hendrik Witbooi	196
	Die Veldskoendraerkonsessie	199
	Die Swartmodderkonsessie	206
	Die kontrak tussen Hahn en die Kharaskhomasindikaat	208
	Die stigting van die Imperiale Koloniale Kantoor in Duitsland	208
8	LAASTE JARE	217
	Terug na Stellenbosch, 1895-1899	217
	As versekeringsagent na Johannesburg, 1899	219
	Die Anglo-Boereoorlog	219
	Die einde	228
	EVALUERING	230
	BRONNELYS	236

VOORWOORD

Hierdie tesis is 'n studie oor Johann Theophilus Hahn. Omdat daar nog nie vantevore 'n histories-wetenskaplike studie oor hom onderneem is nie, het ek besluit om sy lewensverhaal as tema vir hierdie tesis te gebruik. Die bekendste lewensketse van hom tot op datum, is die artikels van G.P.J. Trümpelmann in die Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek, deel 1 en die Standard Encyclopaedia of Southern Africa, deel 5.

Daar was probleme met die navorsing vir hierdie studie. Daar is gesteun op Trümpelmann se artikel in die Suid-Afrikaanse Biografiese woordeboek, maar sekere verwysings daarin, soos byvoorbeeld na die winkel wat Hahn op Keetmanshoop besit het en 'n plaas wat hy aan die voet van Papegaaiberg sou gekoop het, kon nie bevestig word nie. Bronne om hierdie inligting te staaf ontbreek. Bronne in die universiteitsbiblioteek op Potchefstroom, waarna Trümpelmann in sy artikel verwys, kon nie na skriftelike en telefoniese navrae opgespoor word nie. Alhoewel Hahn noukeurige aantekeninge van besondere aangeleenthede gemaak het, kon ek geen persoonlike gegewens oor sy huwelike of gesin vind nie. Sulke inligting moes uit staatsdokumente afgelei word. Inligting omtrent Hahn as jongeling moes gevorm word uit die algemene berigte van sy vader, J. Samuel Hahn, aan die Rynse Sendinggenootskap in Barmen. Samuel se verslae aangaande sy arbeid in Ebenhaeser en reise in Suidwes-Afrika het inligting omtrent Theophilus se skoollewe en woonplekke in Suider-Afrika verskaf. Die gevolg is dat in die

eerste hoofstuk redelike aandag aan Samuel Hahn gewy is. Die spelwyse van inboorlingname en stamname het oor die jare verander en die moderne spelwyse moes nagespeur word. Plekname het ook in die tussentyd verander en waar moontlik het ek die moderne naam gebruik. Sekere plekname in dokumente aangedui, soos byvoorbeeld "Haligos" (bladsy 11) en "Frislar se plek" (bladsy 75), kon nie geïdentifiseer word nie. In The Commissions of W.C. Palgrave: Special Emissary to South West Africa 1876-1885, (VRS no.21), onder redaksie van E.L.P. Stals), word op bladsy 138 gemeld dat Dirk Frieslar 'n stuk grond bewoon het wat hy van Jan Jonker ontvang het. Met 'n besoek aan Rehoboth, het ek tot die gevolgtrekking gekom dat inligting van my weerhou word. Mev. Johnman, kleindogter van Johannes Hahn, het slegs mondelinge inligting verskaf en dit nagelaat om skriftelike inligting wat in haar besit sou wees, te gee.

Die meeste inligting vir hierdie studie is by die Staatsargiefbewaarplek te Kaapstad gevind. Belangrike inligting is ook in die National Archives of Namibia in Windhoek en die Staatsargiefbewaarplek in Pretoria.

Aspekte van sy lewe in Suidwes-Afrika (Namibië), het my tot die gevoltrekking laat kom dat Hahn se aandeel in die vorming van die geskiedenis van Namibië te gering geskat word en dat sy bydrae tot die landsgebeure nie genoeg prominensie geniet nie.

DANKBETUIGINGS

Dokumente aangaande Hahn is van verskeie instansies verkry en erkenning word in die inhoud daarvoor gegee. Ek spreek my dank uit aan hierdie instansies en hulle behulp same personeellede.

Vir hulp aan my verleen bedank ek graag die volgende persone:

Studieleier : Dr C Venter.

Eksaminator: Prof ELP Stals.

Eksterne Eksaminator: Prof JS Bergh.

Vertalings uit Duits: Don Stevens, Anthony Staadecker, Dilshaad Dhansay en Shirley Davis. Ek dink ook met dankbare herinneringe aan wyle mev E Erbe.

Tegniese hulp: Hennie Ulster, Robert Meyer en Peter Joorst (Onderwyskollege Hewat, Crawford), Alistair Shedden, Terence April en Nicolene Henkemann (Mediasentrum, Harringtonstraat, Kaapstad), Alan Scott (Alan Scott Studios, Kaapstad), Marlene Fester en my dogter Erica.

Inligtingsverskaffing: Henry Sauls en Johann Jacobus (Onderwyskollege Hewat-biblioteek).

Graag bedank ek ook vir Dave Shepherd, Direkteur van Mediadienste, Departement van Onderwys en Kultuur en Basil May, Rektor, Onderwyskollege Wesley, Soutrivier, vir hulle welwillendheid.

Laastens bedank ek my gesin vir hul stille aanvaarding van die wete dat baie ure van kwaliteitstyd deur my studies verlore gegaan het.

HL Hahn

Desember 1993

AFKORTINGS

GKA GEREK Kerkargief, Kaapstad

IHNW INSTITUUT VIR HISTORIESE NAVORSING, UNIVERSITEIT
VAN WES-KAAPLAND, BELLVILLE

KAB KAAPSE ARGIEFBEWAAARPLEK, KAAPSTAD

KGB J.S. GERICKE BIBLIOTEEK, STELLENBOSCH

NAN NATIONAL ARCHIVES OF NAMIBIA, WINDHOEK

PB PARLEMENTSBIBLIOTEEK, KAAPSTAD

RMG RHEINISCHE MISSIONSGESELLSSCHAFT

SAB SUID-AFRIKAANSE BIBLIOTEEK, KAAPSTAD

SAOB SUID-AFRIKAANSE OPENBARE BIBLIOTEEK

SAPL SOUTH AFRICAN PUBLIC LIBRARY

TAB TRANSVAALSE ARGIEFBEWAAARPLEK, PRETORIA

VRS VAN RIEBEECK SOCIETY

LYS VAN ILLUSTRASIES

1 (KAB) AG 9109 J.T. Hahn, teenoor bladsy	1
2 (KAB) CO 4199 Hahn se doktorsdiploma, teenoor bladsy	8
3 (NAN) No.4034 Oudste woning in Namibië, teenoor bladsy	9
4 (Heemkring) Dr C Smuts, teenoor bladsy	16
5 Landkaart van Suidwes-Afrika (1871), teenoor bladsy	21
6 (KAB) E 1123 Prospect Hill Farm, Devil's Peak, teenoor bladsy	105
7 (KAB) E 2424 Welmoed, Faure, teenoor bladsy	115
8 (NAN) A 132 Hahn en besoekers op Welmoed, teenocr bladsy	123
9 (NAN) A 132 Welmoed-opstal met Hahn en besoekers, teenoor bladsy	126
10 (NAN) A 132 Hahn, sy twee seuns en Goering op Welmoed, teenoor bladsy	129
11 (KAB) M3/1721 - M3/1722 Hahn se landkaart van Suidwes-Afrika, teenoor bladsy	180
12 (NAN) No.230 Kharaskhomagroep, teenoor bladsy	187
13 (NAN) No.246 Boere vergader voor die vergadering van die Kharaskhomasindikaat, teenoor bladsy	213

Dr. Theophilus Hahn, kaarttekenaar, Handelaar, filoloog
en deskundige oor die Namastamme (foto verskaf deur
mnr. J. V. Hahn).

(KAB) AG 9109 Dr JT Hahn.

HOOFSTUK 1

AFKOMS EN VORMINGSJARE

Afkoms

Johann Theophilus Hahn se vader, Johannes Samuel Hahn, is op 12 Maart 1805 in Teutschenthal, by Halle gebore.¹ Aanvanklik was Samuel Hahn 'n wamaker van beroep, maar as gevolg van 'n belangstelling in en begeerte om sendingwerk te doen, ondergaan hy opleiding as lekebroeder en landbouwerker in die Rynse sendinginstituut te Elberfeld-Barmen.² Na voltooiing van sy opleiding word hy in Augustus 1834 na die sendingstasie Ebenhaeser, geleë naby die mond van die Olifantsrivier aan die weskus van die Kaapkolonie, gestuur. Sy vrou was Helene Langenbeck wat afkomstig was van Barmen in Duitsland.³

Ebenhaeser, of Doornkraal, soos die gebied voor die stigting van die sendingstasie bekend was, was die tradisionele woonplek van 'n Khoikhoi-stam onder leiding van kaptein Kees Louis.⁴ In 1831 wou die Kaapse regering Doornkraal as erfpagplase aan Engelse koloniste

1 (SAB) AO 1879-85 Biographical notes about missionaries, p.11; E. Moritz: Aus dem Deutsch-Südwestafrikanischen Schutzgebiete: die ältesten Reiseberichte über Deutsch-Südwestafrika, pp.245-248.

2 (KGB) Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 3. Berigte van J. Samuel Hahn, Bethanien en Berseba, 14/3/1848, p.i.

3 D.F. Malherbe: Stamregister van die Suid-Afrikaanse Volk, p.389.

4 E. Strassberger: The Rhenish Mission Society in South Africa 1830-1950, p.47.

aanbied.⁵ Kees Louis was goed met eerwaarde Theobald von Wurmb, Rynse sendeling van Wuppertal, bekend en het hom om hulp teen die beoogde regeringsoptrede genader. Na onderhandeling het die regering ingestem om die Khoikhoi van Doornkraal ongestoord te laat, mits daar 'n sendingstasie gestig word.⁶ Eerwaarde Von Wurmb, wat in Junie 1832 op Doornkraal begin arbei het, het hierdie sendingstasie Ebenhaeser genoem.⁷ Ebenhaeser, 'n Hebreeuse woord, beteken steen van hulp. Dit was die naam van die gedenksteen wat deur Samuel opgerig was ter herinnering aan die Israeliete se oorwinning oor die Filistyne.⁸ Von Wurmb se verblyf op Ebenhaeser was van korte duur. Hy het eerstens Wupperthal verlaat sonder om die aangeleentheid met die ander sendelinge te bespreek en tweedens het hy sonder die medewete van die Rynse Sendinggenootskap die aangrensende plaas Roodeklipheuwel van 4 927 morg op skuld teen 4 400 riksdaalders aangekoop. Hierdie optrede het tot Von Wurmb se ontslag in Mei 1833 en die koms van Samuel Hahn na Ebenhaeser in 1834 gelei.⁹

Ebenhaeser, geleë in 'n dorre streek, se enigste regverdiging vir bestaan was die Olifantsrivier, wat met 'n boog om die streek loop. Omdat die walle bebos was, het daar in die verlede periodieke

 5 RMG: Jahresbericht der Rheinischen Missions-Gesellschaft, datum onbekend, p.24; Ibid., 1/8/1833-1/7/1834, p.31.

6 E. Strassberger: The Rhenish Mission Society in South Africa 1830-1950, p.47.

7 RMG: Jahresbericht der Rheinischen Missions-Gesellschaft, datum onbekend, p.23; Ibid., 1/4/1833-1/7/1834, p.31.

8 P.E. Raper: Dictionary of South African place names, p.102.

9 E. Strassberger: The Rhenish Mission Society in South Africa 1830-1950, p.47.

oorstromings voorgekom, waardeur vrugbare slik agtergelaat is. Die inwoners het op hierdie vloedvlakte hulle tuine aangelê. Hulle het ook uitgesien na hierdie gereelde oorstromings, want dit was die enigste manier waarop die rivier as leiwaterbron benut kon word. Die jong Hahn-egpaar het kort na hul aankoms so 'n vloed beleef. Op 30 en 31 Augustus 1834 het die rivier se watervlak met 3,65 meter gestyg en het hulle ywerig met die hulp van die Khoikhoi-inwoners die tuin vergroot.¹⁰ Toe die Hahn-egpaar op Ebenhaeser begin werk het, was hierdie klein stasie die sendingveld van die Rynse Sendinggenootskap wat die verste noord van Kaapstad geleë was. Die dorpie was in die vroeë jare deur sendelinge as 'n deurweg na Groot-Namakwaland en Damaraland gebruik.¹¹ Damaraland, ook bekend as Hereroland, was die woongebied van die Herero.

Samuel het met vreugde en groot verwagting na die byna onmoontlike taak wat op hom gewag het, uitgesien, naamlik om die produktiwiteit onder die Khoikhoi sodanig te verhoog sodat die sendingstasie selfonderhoudend kon raak. Daarbenewens het hy gehoop dat sy geestelike bearbeiding, met die hulp van eerwaarde J.G Knab, die Khoikhoi vir die evangelie ontvanklik sou maak. Harde werk en geloof was die basis waarop sy lewensbeskouing gebaseer was en dit het hy daagliks aan die Khoikhoi probeer oordra. Hy het self erken

¹⁰ RMG: Jahresbericht der Rheinischen Missions-Gesellschaft, 1/8/1834-1/8/1835, p.22..

¹¹ Ibid.; E. Strassberger: The Rhenish Mission Society in South Africa 1830-1950 p.50.

dat hy elke geleentheid gebruik het om hierdie lewensbeginsels aan hulle oor te dra, selfs as hulle met hulle dagtaak besig was.¹²

As idealis kon of wou hy nie aanvaar dat die Khoikhoi op daardie stadium nie hierdie beginsels hul eie wou maak nie. In plaas daarvan om voortdurend hard te werk, het hulle 'n vaste vertroue in hul ontslape voorvaders gehad wat vir hulle voorspoed sou verseker het. Uit sy dagboek blyk dit dan ook dat hy die een oomblik in ekstase oor hul werkywer en hul smagting na Gods woord was, om dan net weer in sy volgende inskrywing hul luiheid, heidensheid en goddeloosheid te beskryf.¹³

In sy poging om Ebenhaeser selfversorgend te maak, het Hahn in 1838 'n pomp in die Olifantsrivier opgerig om die landerye te besproei. Die gebruik van die pomp was so suksesvol dat dit die boere langs die rivier gemotiveer het om hulle eie pompe te koop.¹⁴ Benewens die aanlê van tuine en landerye, het Hahn die Khoikhoi nuwe landboumetodes aangeleer. Voorts het hy 'n kerk, twee woonhuise en skure daar opgerig.¹⁵ Hy het hom ook vir 'n pont oor die Olifantsrivier beywer. Nadat hy tien jaar lank vertoë in hierdie verband tot die regering gerig het, is sy versoek in 1844 goedgekeur.¹⁶

12 RMG: Jahresbericht der Rheinischen Missions-Gesellschaft, 1/8/1834-1/8/1835, p.23.

13 Ibid.

14 RMG: Jahresbericht der Rheinischen Missions-Gesellschaft, 1/8/1838-1/9/1839, p.15.

15 Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek, 1, p.359.

16 RMG: Jahresbericht der Rheinischen Missions-Gesellschaft, 1/8/1838-1/9/1839, p.15; (GKA) S5 2/41/3 Ebenezer. Ebenezer Claims Commission.

Samuel Hahn het ook aan die onderwys op Ebenhaeser aandag geskenk, deurdat hy 'n skool opgerig het met die doel om medewerkers vir die bediening op te lei. In verband met die onderwys het die Rynse sendelinge spesifiek opdrag ontvang om die gemeentekinders in die landstaal - in hierdie geval Nederlands - in lees, stelwerk en wiskunde te onderrig. Die klem moes egter spesifiek op die onderrig van die Christelike leerstellings en kennis van die Bybel geval het. Die kinders van Ebenhaeser het dus geleer om die Hollandse Bybel te lees en is aangemoedig om voortdurend vrae oor die inhoud daarvan te vra. Die gevolg was dat hulle in Bybelgeskiedenis uitgeblink het.¹⁷ Die gebruik van Hollands was ook geen probleem vir die sendelinge en dus vir Samuel Hahn nie, aangesien dit 'n sterk ooreenkoms met die Noord-Duitse dialek (Platduits) toon.¹⁸ Eerwaarde Schmelen wat die skool in 1838 besoek het, was verbaas oor die vordering wat daar in lees, skryf en sang gemaak was en was besorg omdat daar by hom in Komaggas nie sulke vordering was nie.¹⁹ Die reisiger James Backhouse, wat Ebenhaeser in 1840 besoek het, het na 'n spesiale besoek aan die skool opgelet dat 24 van die 37 leerlinge vlot die Nederlandse Bybel geles het en dat hulle skryfwerk van 'n uitstaande gehalte was.²⁰

Dit wil voorkom asof die goeie werk wat op Ebenhaeser gedoen is,

17 (IHNW) C. van Wijk Versameling, lêer 2: Eerw. Schmelen - RMG, 4/12/1838, ongepagineer.

18 E. Strassberger: The Rhenish Mission Society in South Africa 1830-1950, p.9.

19 (IHNW) C. van Wijk Versameling, lêer 2: Eerw. Schmelen - RMG, 4/12/1838, ongepagineer.

20 J. Backhouse: A narrative of a visit to Mauritius and South Africa, p.592.

weerstand van die blankes in die omgewing ontlok het, want die reisiger Backhouse het berig dat hy die boer H. van Zyl ontmoet het "....who was a rare instance among his class of freedom from prejudice against missionaries and coloured people," asook die ontmoeting met 'n veldkornet wat hom vertel het dat die algemene gevoel in die kontrei was dat dit nie nodig was "for the soul of a Hottentot to be instructed in the things pertaining to salvation," nie.²¹

Geboorte en vormingsjare

Op 24 Desember 1842 is Johann Theophilus Hahn, as die vyfde kind van sy ouers se sewe kinders wat die lewe behou het, op Ebenhaeser gebore. Nog vyf van die Hahn-kinders is ook op Ebenhaeser gebore, naamlik Anna (29.10.1835), Sophie (30.11.1836), Johannes (23.11.1838), Luide^{S?} (22.7.1839) en Heinrich (6.10.1845). Die jongste seun, Paul Daniel, is op 5 Januarie 1848 op Bethanien, 'n sendingstasie in Groot-Namakwaland, gebore. Twee kinders is oorlede, maar ongelukkig bestaan daar oor hulle geen verdere inligting nie.²² Samuel het nie geskroom om as verloskundige vir sy vrou op te tree nie, want met sy laaste kind, Paul Daniel, se geboorte te Bethanien, het hy in sy dagboek aangeteken: "Am Januar

21 J. Backhouse: A narrative of a visit to Mauritius and South Africa, p.593.

22 (SAB) AO 1879-85 Biographical notes about missionaries, p.11.

wurde uns wiederum ein Söhnlein geboren. Ich war Geburtshelfer, Kinderwärterin, Krankenpfleger...." (In Januarie is weer vir ons 'n seun gebore. Ek was vroedvrou, kinderoppasser en verpleër.)²³

Die middelpunt van die Hahn-huishouding was die vader en alle familiebedrywigheede was nie net om hom gesentreer nie, maar moes ook by sy geestelike pligte aanpas. Hy het 'n ewige hekel aan luiheid gehad, asook 'n onwrikbare geloof in selfverbetering en selfverwesenliking en dit is duidelik dat dieselfde dissipline wat uit sy briewe aan die Rynse Sendinggenootskap deurskemer, die kern was waarom hy sy jong gesin geskoei het.

Samuel se dinamiese karaktertrekke moes sy drie seuns, wat verkies het om van Suider-Afrika hul woning te maak, beïnvloed het, want elkeen het op sy gebied pionierswerk hier gedoen. Sy oudste seun, Johannes, het Rynse sendeling, asook hoof van die Rynse sendingskool op Stellenbosch geword, terwyl sy jongste seun, Paul Daniel, opvoedkundige, chemiese analitikus en professor in Skeikunde aan die Kaapstadse Universiteit was.²⁴

Johann Theophilus, die derde seun, het die naam Theophilus verkies. Hy het dikwels as jong seun sy pa op gemeentelike reise vergesel en

 23 (KGB) Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 3. Berigte van J. Samuel Hahn, Bethanien en Berseba, einde Maart tot middel van Junie 1848, p.16.

24 Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek, 1, p.359.

(KAB) CO 4199 Hahn se doktorsdiploma.

uit hierdie noue en intieme vader-seunverhouding moes Theophilus baie van sy positiewe eienskappe geërf het. Om aktief te wees, die dryfkrag om die dagtaak ten beste te verrig, die bemeestering van probleme, die weiering om in te gee en die bewustheid van reg en geregtigheid, het met so 'n mag in sy persoonsvorming ontsluit, dat dit telkens ten koste van homself en andere tot uitbarsting gekom het. Geen wonder dat sy familie hom die bynaam van "Teufel" (Duiwel) gegee het nie.²⁵

Theophilus het sy skoolloopbaan op Ebenhaeser begin, waar onderrig alreeds volgens 'n vasgestelde leerprogram verloop het.²⁶ Buiten sy huistaal het hy Nama vlot gepraat en met die aanvang van sy skoolloopbaan moes hy noodgedwonge Nederlands gebruik, daar dit die medium van onderrig was.²⁷

As die lewe vir die Hahn-kindere in Ebenhaeser swaar was as gevolg van die harde leefwyse in 'n afgesonderde omgewing, het hulle nie besef watter ontberinge hulle nog sou moes deurmaak in belang van verdere sendingwerk nie. In 1847 het die Sendinggenootskap besluit om Samuel Hahn tydelik na Bethanien in Groot-Namakwaland te verplaas. Op Nuwejaar 1848 het die sesjarige Theophilus en sy familie die Oranjerivier oorgesteek op hul tog na Bethanien, waar

25 Persoonlike onderhoud met mev. D. Johnman, Stellenbosch, kleindogter van Johannes Hahn, broer van Theophilus, 12/5/1987.

26 (IHNW) C. van Wijk Versameling, lêer 2: Eerw. Schmelen - RMG, 4/12/1838, ongepagineer; J. Backhouse: A narrative of a visit to Mauritius and South Africa, p.592.

27 J. Backhouse: A narrative of a visit to Mauritius and South Africa, p.592.

(NAN) No.4034 Oudste woning in Namibië.

sy vader die werk van die sendeling Hans C. Knudsen vir twee jaar moes gaan waarneem. Na etlike dae se reis het die gesin die staanplek Kaidaus bereik, maar weens 'n algemene gebrek aan water vir die osse, moes hulle weer dadelik inspan. By die uitspanplek Harris (Haris) aangekom, was daar ook min water.²⁸ Weens die gebrek aan water het hulle na die nedersetting, Hunds (Huns), vertrek waar hulle op 12 Januarie 1848 aangekom het. Die plek was 'n lafenis vir sowel mens as dier. Daar was genoeg vars water en weiding en die temperatuur was 'n draaglike 95 grade Fahrenheit (35°C) in die skaduwee. Vanaf Huns het hulle met 'n ompad verder gereis, want hulle was nie bereid om vir vier dae sonder water klaar te kom nie. Op 14 Januarie het hulle op Grutawis (moontlik Churutabis) aangekom. Op 20 Januarie het hulle by die Bergdamara, Cornelis, se werf aangekom en tussen hierdie plek en Bethanien, waar hulle op 24 Januarie aangekom het, het hulle deur die diepste ellende gegaan. Die gesin het honger en dors gely. Hierdie lyding het met fisiese gevaar gepaard gegaan, want hulle het groot troppe leeus en tiere teëgekom.²⁹ Op Bethanien het hulle 'n huis betrek wat deur eerwaarde Schmelen gebou is en wat vandag as die oudste gebou in Namibië bekend staan.³⁰

28 (KGB) Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 3. Berigte van J. Samuel Hahn, Bethanien en Berseba, 14/3/1848, pp.1-2.

29 Ibid., p.2.

30 Standard Encyclopaedia of Southern Africa, 9, p.514.

Samuel se seun, Theophilus, se kinderervaring met sy vader in Bethanien het hom nog baie jare bygebly. Hy vertel dat 1848 'n lieflike jaar op Bethanien was. Die veld het soos 'n blomtuin gelyk en heuning was spreekwoordelik wavragte vol na die sendingstasie aangery. Heuningbier (!kharis) is in groot hoeveelhede deur die inboorlinge gebrou en baie gou het sy vader se bekeerlinge hulle daarmee te buite gegaan. Sy vader het in 'n diens die wens uitgespreek, dat aangesien sy gemeente so misbruik van die gawes van die Hemelse Vader gemaak het, die Here vir hulle nooit weer 'n jaar so ryk aan heuning moes gee nie. Toe Theophilus na baie jare as handelaar terug in Bethanien was, het hy die ou kaptein, //Naixab, gevra of hy nie vir hom heuning kon kry nie. //Naixab se antwoord hierop was: "Jy vra vir my heuning? Jou vader het die bye verwens, sodat hulle nie meer heuning vir ons moet maak nie. Sê eers aan hom om daardie verwensing terug te trek en dan sal jy weer heuning eet." ³¹

Die begeerte om 'n eie sendingstasie te stig moes al kort na Samuel Hahn se aankoms in Suid-Afrika by hom ontstaan het. Hy moes vanaf sy aankoms in Suid-Afrika sy geestelike bediening met verskillende predikante op Ebenhaeser deel. Vir so 'n praktiese mens moes dit uiters irriterend wees om altyd andere in aanmerking te neem by

³¹ J.T. Hahn: Tsuni-//Goam: The Supreme Being of the Khoi-Khoi, p.89.

besluite wat geneem moes word of by pligte wat uitgevoer moes word. Buitendien sou hy net vir twee jaar op Bethanien wees, 'n sendingstasie waarvan hy die omstandighede goed geken het, want hy het op 'n stadium as verteenwoordiger van die sendelinge Hugo Hahn en Franz Kleinschmidt daar opgetree.³² In die lig hiervan moet dit aanvaar word dat dit nie negatiewe omstandighede op Bethanien was wat sy bediening aldaar beëindig het en tot die stigting van 'n naburige sendingstasie gelei het nie. Vir hom sou 'n sendingstasie wat hy self tot stand bring die kroon plaas op jare se geestelike arbeid. Hy het selfs 'n naam, Berseba, vir die stasie gehad. Op sy reis om in Bethanien te gaan arbeid, het hy Grutawis as die ideale plek vir Berseba beskou, maar omdat daar nie genoeg geskikte grond was nie, het hy die gedagte laat vaar.³³

Op 20 Maart 1848 het Samuel vanaf Bethanien 'n tweedoelige reis na 'Haligos onderneem. Hy was op soek na 'n geskikte plek om die sendingstasie Berseba op te rig. Ook wou hy koringlande aanlê, want hy het sy twee ploë op die moeilike reis saamgeneem. Die reis was vir mens en dier uitputtend. Vanaf Bethanien het die geselskap in 'n noordelike rigting gereis tot hulle by Lyngdal (Chamis) aangekom het. Daarvandaan het hulle in 'n suidoostelike rigting na die Grootbrukkaros-vlakte begin reis. Toe hulle by steiltes voor

32 E. Strassberger: The Rhenish Mission Society in South Africa 1830-1950, p.50.

33 (KGB) Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 3. Berigte van J. Samuel Hahn, Bethanien en Berseba, 14/3/48, p.2.

die Grootbrukkaros kom, was hulle goedere per pakosse en die ploëë per hand die berg uitgedra, terwyl daar gevrees was dat die wa enige oomblik in die kloof sou aftuimel.³⁴ Die vervoer en die behoud van die ploëë was vir Samuel van kardinale belang. Dit was sy doel om die sendingstasie wat hy wou stig selfonderhoudend te maak en hy wou terseldertyd sy gemeentelede leer om vir hulself te sorg. Samuel het gehoop dat tuinbou die Nama se rondtrekkery aan bande sou lê.

Op 28 Maart het Samuel op 'n vrugbare stuk grond, wat naby die rivier van die Grootbrukkaros was, gesaai en alreeds op 7 April 1848 het die eerste koring wat ooit in Suidwes-Afrika gesaai was, opgekom.³⁵ Sy eerste poging tot koringbou was dus by 'Haligos, waar hy met die hulp van 'n paar van die gemeentelede sy landerye aangelê het. Van die inboorlinge in die omgewing het van 12 tot 14 uur ver te voet gekom om die ploëëry te aanskou en was so geïnteresseerd in die vreemde verskynsel dat hulle selfs die saad op die grond probeer tel het. Koringbou was 'n algehele nuwigheid vir die inboorlinge, want hulle het selfs gedink dat die koring verdroog het toe dit ryp was en het van die droë blare gepluk om dit te bewys, terwyl hulle die koringkorrels geïgnoreer het.³⁶ Deurdat sy gemeentelede nie die nodige aandag aan die gesaaides

34 (KGB) Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 3. Berigte van J. Samuel Hahn, Bethanien en Berseba, 14/3/48, p.4.

35 Ibid., p.7.

36 Ibid., p.6.

gegee het nie, het die oes misluk. Die feit dat hierdie eerste poging tot koringverbouing misluk het en die latere mislukking by 'Oas, moet toegeskryf word aan die inboorlinge se gebrek aan landboukennis en Samuel se gebrek aan insig in die kultuur en lewenswyse van die ongekunstelde Nama. Sprekend hiervan is dat hy dit nie kon verstaan dat die Nama velklere gedra het nie en selfs die feit dat hulle nie steenhuse gehad het nie, was vir hom 'n bewys van luiheid eerder as 'n erkenning van 'n andersoortige leefwyse.³⁷

Op 13 September 1850 het Samuel uiteindelik besluit om Berseba aan die voet van die Grootbrukkarosberg te stig. Hulle het onmiddellik hul intrek in 'n mathuis wat deur die inboorlinge vir hulle gebou was, geneem en as agtjarige seun het Theophilus op hierdie troostelose plek gewoon. Vanaf Berseba het sy moeder op 5 Mei 1851 in 'n brief aan mev. Wilhelmine Weich, vrou van sendeling Gottlieb Weich van Komaggas, van die eensaamheid, verlatenheid en nood waarin die familie verkeer het, geskryf. Daar was so baie tiere, hiënas en wildehonde dat hulle agt tot tien koeie met kalwers verloor het.³⁸ Die driehoek wat deur Bethanien, Berseba en Keetmanshoop (Swartmodder) gevorm is, was die area van Suidwes-Afrika wat Theophilus as kind leer ken het en dit was dan

37 (KGB) Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 3. Berigte van J. Samuel Hahn, Bethanien en Berseba, 14/3/48, p.6.

38 (KGB) Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 3. Brief van H.C. Knudsen, Komaggas, 9/7/1851, p.62.

ook die gebied waarna hy eerste teruggekeer het na sy aankoms in Suidwes-Afrika in 1871.

Met bewonderingswaardige deursettingsvermoë het Samuel Hahn met sewe kinders onder die ouderdom van veertien jaar in 'n streek wat hy as 'n klipperige Arabië beskryf het, gearbei.³⁹ Die eer kom ook Samuel Hahn toe, dat met sy pogings om koringbou te beoefen, hy baanbrekerswerk vir landbou in Suidwes-Afrika gedoen het.

Akademiese opleiding in Duitsland

Ter wille van Theopilus en sy broer, Paul Daniel, se hoërskoolopleiding in Duitsland en nie weens sy vader se swak gesondheid soos in die Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek⁴⁰ gemeld word nie, het die Hahn-gesin Suider-Afrika in 1852 verlaat.⁴¹ Theophilus se akademiese loopbaan was fenomenaal en 'n weerspieëling van sy intellek en deursettingsvermoë. Na die gesin na Barmen teruggekeer het, is Theophilus eers na die hoërskool (Rertorat Schule) in Altenkirchen gestuur. In 1858 het hy die Gimnasium by Gütersloh bygewoon, waar hy wiskunde, klassieke en moderne tale, Duitse literatuur en grammatika, Hebreeus, skeikunde, geskiedenis, geografie (antieke sowel as moderne) en geestesfilosofie bestudeer het. Vanaf die Gimnasium van Gütersloh

39 (KGB) Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 3. Berigte van J. Samuel Hahn, Bethanien en Berseba, 14/3/1848, p.3.

40 Suid-Afrikaanse Biografiese Woardeboek, 1, p.359.

41 (KAB) CO 4199 Memorials received H - L: Hahn - J. Gordon Sprigg, 8/5/1878, no. H30.

is hy na die Gimnasium van Soest in Westfale, waar hy in 1866 in 'n eksamen geslaag het wat gelykstaande was aan die Baccalaureus Artium van die kolleges in Engeland. Vanaf 1866 tot 1870 het hy aan die universiteite van Halle en Leipzig gestudeer. Sy vakke was teologie, klassieke en vergelykende filosofie, die geskiedenis van die kontemporêre en moderne literatuur, geestesfilosofie, botanie, geologie, paleontologie, fisika en soölogie. Hy het ook 'n praktiese kursus in landmeting gevolg. By die Koninklike Sterrewag van Leipzig het hy onder die leiding van die direkteur, dr. Bruhus, waarneming gedoen.⁴²

Te midde van sy moderne studievervelde het hy in Duitsland tyd afgesonder vir die bestudering van die skriflose volkere van Suider-Afrika. Die volgende werke van hom het dan ook in Duitsland verskyn: Die Nama-Hottentotten: ein Beitrag zur südafrikanischen Ethnographie (Dresden: Globus Xll, 1867); Sagen und Märchen der Ova-herero in Südafrika (Dresden: Globus Xlll, 1868); Ein Racenkampf im der nordwestlichen Theile der Kap-Region (Dresden: Globus XlV, nr. 7 en 8, 1868); Beiträge zur Kunde de Hottentotten (Dresden: Jahresbericht des Vereins für Erdkunde, 1868 en 1869); Die Buschmänner: ein Beitrag zur südafrikanischen Völkerkunde (Dresden: Globus XVlll, 1870); Der hottentottische Tsui//goab und der Indogermanische Zeus (Berlyn: Zeitschrift der Gesellschaft

42 (KAB) CO 4199 Memorials received H - L: Hahn - J. Gordon Sprigg, 8/5/1878, no. H30.

(Heemkring, Stellenbosch) Dr C Smuts.

für Erdkunde, 1870.)⁴³ Sy akademiese opleiding in Duitsland het van hom 'n gekwalifiseerde filoloog, teoloog, landmeter en onderwyser gemaak. Hy het 'n natuurlike aanleg vir tale gehad en benewens Duits, Nederlands, Nama en Boesman-dialekte was hy ook Engels, Frans en Latyn magtig. Dit was ook 'n uitgemaakte saak dat terug in Suider-Afrika hy hom met die bestudering van die inheemse tale van die land sou besig hou.⁴⁴ In 1870 het hy sy doktersgraad in Halle verwerf met die proefskrif Die Sprache der Nama; nebst einem Anhang enthaltend Sprachproben aus dem Munde des Volkes.⁴⁵

Huwelik en kinders

Theophilus Hahn het na die voltooiing van sy studies in 1871 na Suid-Afrika teruggekeer. Vir 'n kort rukkie het hy by sy broer Johannes Samuel, Rynse sendeling op Stellenbosch, gebly voordat hy later dieselfde jaar na Suidwes-Afrika vertrek het.⁴⁶ Dit moes tydens hierdie verblyf op Stellenbosch gewees het dat hy die vier-en-twintigjarige Marianne Esther de la Roche Smuts, dogter van die bekende Stellenbosse medikus, Cornelius Smuts, ontmoet het. As medikus was dr. Smuts veral vermaard vir sy behandeling van pokkelyers. Voorts het hy ook tussen 1881 en 1899 op die Raad van die Stellenbosch Kollege gedien.⁴⁷

43 (KAB) CO 4199 Memorials received H - L: Hahn - J. Gordon Sprigg, 8/5/1878, no. H30.

44 (KAB) CO 4211 Memorials received Q - S: F. Max Muller - David Gill, 22/9/1880, no. S97.

45 Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek, 1, p.359.

46 Ibid.

47 H.B. Thom (red.): Stellenbosch 1866-1966: honderd jaar hoër onderwys, pp.217-218.

Na hierdie kort besoek aan Stellenbosch het Theophilus Hahn bykans vier jaar in Suidwes-Afrika deurgebring voordat hy na Stellenbosch teruggekeer het. Daar is hy op 10 Mei 1875 met Marianne Smuts in die huwelik bevestig. Volgens die spesiale lisensie wat met die huwelik uitgereik is, het Hahn se eggenote haar naam as Mary Ann Smuts opgegee.⁴⁸

Uit hierdie huwelik is drie kinders gebore. Die oudste seun, Johann Legerlotz het op 5 Februarie 1877 in Rehoboth die eerste lewenslig aanskou.⁴⁹ Op 19 November 1877 is die tweede kind, 'n dogter, Mathilda Anna Helene op Stellenbosch gebore en op 2 Maart 1879 is sy aldaar gedoop.⁵⁰ Sy was egter slegs twee jaar en twee maande oud toe sy op 18 Januarie 1880 in Stellenbosch oorlede is.⁵¹ Skaars tien maande na die dood van hul dogter is die Hahn-egpaar se derde kind, 'n seun, op 10 Oktober 1880 op Stellenbosch gebore. Op 26 Desember is hy as Roderick Gill Chalmers gedoop.⁵²

Marianne het op 7 November 1895 in die ouderdom van 48 jaar in hul woning in Dorpstraat, Stellenbosch, gesterf.⁵³ Sy tweede huwelik,

48 (KAB) CO 4586 Certificates of Registration of Marriages received from Matrimonial Court, vol. 15, 1875, no.147.

49 (KAB) MOOC 6/9/347 Death Notices, 1895, no.2837.

50 (KAB) MOOC 6/9/347 Death Notices, 1895, no.2837; (GKA) Ra 4/51 Stellenbosch Doopregisters, no.28, 2/3/1879, p.604.

51 (KAB) MOOC 6/9/347 Death Notices, 1895, nr.2837.

52 (GKA) Ra 4/58 Stellenbosch Doopregisters, no.13, 26/12/1880, p.100.

53 (KAB) MOOC 6/9/347 Death Notices 1895, nr.2837.
Chalmers Hahn, 22 Junie 1929.

met die oujongnoot Laura Alanda Fennemore Wolff, wat in Pruise gebore is, is op 27 Julie 1897 op sy plaas Blaauwklip (Blaauwklippen), Stellenbosch, voltrek.⁵⁴ Uit hierdie huwelik is geen kinders gebore nie. Laura het op 15 Oktober 1900 in hul huis in Markstraat 206, Johannesburg gesterf.⁵⁵ Johann, die ouer seun van Theophilus, het op 29 September 1916 in Heidelberg, Kaap, waar hy 'n mediese dokter was, gesterf.⁵⁶ Sy jonger seun, Roderick, wat 'n motorwerktuigkundige van beroep was, het op 22 Junie 1929 in Stellenbosch gesterf.⁵⁷

-
- 54 (GKA) G2 7/5 Stellenbosch Huweliksregister, 1887-1913, no.9, 27/7/1897.
 55 (TAB) MHG 2914 Hahn, Laura Alanda Fennemore, 15/10/1900.
 56 South African Medical Record, 1916, pp.309-310; (KAB) MOOC 6/9/836 Death Notices, 1916, no.2575.
 57 (Dept. van Binnelandse Sake) Sterftekennis van Roderick Gill Chalmers Hahn, 22 Junie 1929.

HOOFSTUK 2

HAHN AS HANDELAAR BOTS MET DIE INBOORLINGE IN SUIDWES-AFRIKA

(1871-1878)

Hahn se terugkeer na Suidwes-Afrika

Tydens Theophilus Hahn se verblyf by sy broer Johannes op Stellenbosch, sou Suidwes-Afrika, waar die broers 'n deel van hul kinderjare deurgebring het, dikwels onder bespreking gekom het. Van sy broer Johannes kon Theophilus die jongste inligting oor gebeure in Suidwes-Afrika verkry, aangesien daar gereelde korrespondensie tussen die verskillende sendelinge van die Rynse Sendinggenootskap in Suider-Afrika plaasgevind het.

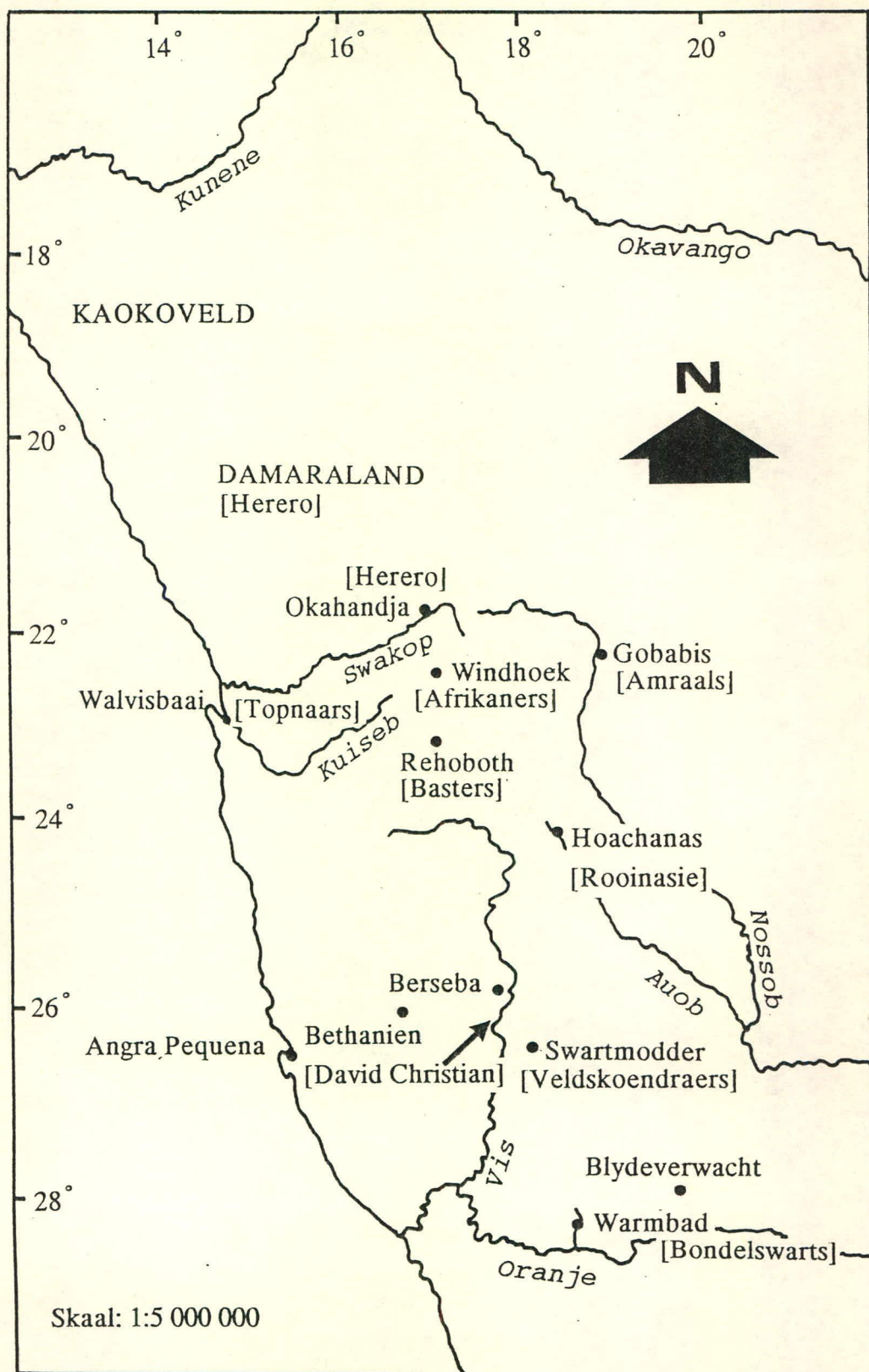
Op hierdie wyse het Theophilus waarskynlik verneem van die Vrede van Okahandja in 1870, wat 'n einde gemaak het aan die sewejarige oorlog tussen die Herero onder die aanvoering van Kamaharero en die Khoikhoi (Nama en Oorlams) onder leierskap van Jan Jonker Afrikaner.

Die Rynse sendeling Hugo Hahn (geen familie van Theophilus nie), op wie se inisiatief die vredesooreenkoms gesluit is, wou daarmee sy eie evangeliebediening onder die Herero, asook die handelsonderneming van die Rynse Sendinggenootskap, beveilig. Nadat die Rynse Sendinggenootskap gevind het dat blanke handelaars die inheemse bevolking uitbuit en van drank en vuurwapens voorsien, het die Genootskap besluit om self te begin handel dryf. Sodoende het 'n winkel wat in 1864 in Otjimbingwe geopen was, tot die stigting van die Missions-Handels-Aktien-Gesellschaft gelei.¹

Hierdie inligting met betrekking tot die handelsmoontlikhede en die vredesluiting tussen die Herero en die Nama in Suidwes-Afrika was vir die jong werklose wetenskaplike goeie nuus.

Sy groot liefde, die bestudering van die inheemse tale, kon in Suidwes-Afrika verwerklik word, want om hierdie ideaal van hom te verwesenlik het hy geld en baie vrye tyd nodig gehad. Beide sou hy kon bekom as hy hom in Suidwes-Afrika sou vestig. Vir Theophilus Hahn was handeldryf met die inheemse bevolking van die gebied die optimale keuse vir 'n beroep. Die reise wat hy as handelaar sou onderneem, sou hom in aanraking met die verskillende stamme bring, wat as onmiddellike en betroubare inligtingsbron vir die

¹ I. Goldblatt: History of South West Africa: from the beginning of the nineteenth century, pp.43-48.

SUIDWES-AFRIKA [NAMIBIË]

C. 1871

bestudering van hulle tale sou dien. Dit sou sy geskiedkundige, geografiese en algemene kennis verbreed, wat 'n aanwinst vir enige navorsing van hom sou wees en hy sou op hierdie manier terselfdertyd sy brood kon verdien.

Met die onmiddellike doel voor oë om hom as handelaar in Suidwes-Afrika te vestig, arriveer Hahn voor die einde van 1871 in die gebied waar sy vader die bekendste was, naamlik die Keetmanshoopomgewing. Hahn meld nêrens in enige geskrifte van hom dat hy hom op Keetmanshoop gevestig het nie, nog minder is daar enige bewys dat hy vir twee jaar 'n winkel of handelshuis daar besit het soos in die Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek aanvaar word.² Hy het gereeld aantekeninge van al sy ervarings gemaak en sou van so 'n winkel in 'n skriftelike verslag melding gemaak het. Hy het moontlik Keetmanshoop as 'n sentrale plek gebruik vanwaar hy die gebied deurkruis het, nie net met die doel om handel te dryf nie, maar ook vir navorsing vir sy beoogde publikasies. Op hierdie reise het hy ook waarnemings gedoen vir 'n omvattende landkaart wat hy in gedagte gehad het.

Met Hahn se aankoms in Suidwes-Afrika in 1871 het die inheemse bevolking uit verskillende etniese hoofgroepe bestaan, naamlik die

² Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek, 1, p.360.

Khoikhoi (Nama en Oorlams), die San en die swartstamme. Die hoof Khoikhoigroepe kon onderverdeel word in die Bondelswarts, die Veldskoendraers, Rooinasie en Topnaars wat almal Nama was en die Oorlams wat Khoikhoi van gemengde afkoms was.

Die Bondelswarts, Veldskoendraers, Rooinasie en Topnaars het hulself as die oorspronklike inwoners van Suidwes-Afrika beskou. Die Bondelswarts het in die omgewing van Warmbad gewoon. Die Veldskoendraers het hulle in die omgewing van Swartmodder (Keetmanshoop) gevestig, terwyl die Rooinasie se setel Hoachanas was, maar hulle was oor 'n groot gebied versprei. Hulle het hul opperhoof as die heerser van Groot-Namakwaland beskou. Die Veldskoendraers en die ander kleiner stamme soos die Swartboois, Fransmans en Groot Dode, wat hulself as die Rooimense beskou het, het 'n soort alliansie onder die leierskap van die Rooinasie gevorm. Die Topnaars het naby Walvisbaai en aan die kusgebied gewoon. Die Oorlams, wat vanuit die Kaapkolonie migreer het, was by Bethanien, Berseba, Windhoek en Gobabis gevestig. Die San was nomadies en het hulle tot geen vaste woongebied bepaal nie.

Die Bergdamara, Ovambo en Herero is nie oorspronklike inwoners van Namibië (Suidwes-Afrika) nie. Die Bergdamara se herkoms is onbekend

en fisies en antropologies verskil hulle van alle ander stamme in die land. Die inheemse stamme het hulle verag en hul as slawe gebruik. Hulle het die taal en gewoontes van die Nama aangeneem en na die vernietiging van hul stamstelsel het hulle herberg in die berge gevind, vandaar die benaming Bergdamara. Die Ovambo en Herero word as stamme beskou wat die land vanuit Sentraal-Afrika binnegekom het. Die Ovambo het voor die Herero aangekom. Terwyl die Ovambo wat landbouers was, vestiging tussen die Okavango- en Kuneneriviere gevind het, het die Herero die land dieper binnegedring. Hulle het ongeveer dieselfde tyd as die Oorlams in Namibië aangekom. Hulle was veeboere en het met hul vee deur die gebied wat vandag as Botswana bekend is, Namibië binnegedring. Die Herero het oor 'n gebied versprei wat gestrek het vanaf noord van die Nossobrivier en ooswaarts tot ongeveer by Gobabis. Hulle gebied het as Damaraland (Hereroland) bekend geword.³

In Suidwes-Afrika het die militêre opset Hahn egter dwars in die krop gestee. Die gedurige getwis onder die inheemse volkere het van die begin af sy handelsbedrywigheede nadelig geaffekteer.⁴ In 1870 was daar in Suidwes-Afrika nog geen sprake van blanke kolonisasie nie, alhoewel diegene wat die handels- en landboukundige moontlikhede van die land ingesien het, gevoel het

³ O. Levinson: South West Africa, pp.31-36; I. Goldblatt: History of South West Africa: from the beginning of the nineteenth century, p.49.

⁴ (KAB) NA 1136 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letters and Papers received: Hahn - Boyes, 21/10/1872; G50-77 Report of W. Coates Palgrave, esq., Special Commissioner to the Tribes North of the Orange River, on his mission to Damaraland and Great Namaqualand in 1876, 1877, p.xvii.

dat die Kaapse regering 'n houvas daar moes kry. Daar is geglo dat as die regering sou inmeng, daar 'n einde aan die gedurige getwis tussen die stamme gemaak sou word, wat weer op sy beurt 'n bevredigende klimaat vir handel met die inboorlinge sou skep.⁵

Hahn het alreeds vroeg in Oktober 1872 sy eerste probleme met die inboorlinge ondervind toe hy sy helper Peter Barns op 'n handelstog na Swartmodder gestuur het. Vanaf Swartmodder moes Barns na die Ouoprivier (Auobrivier) reis. Op pad is Barns deur die onderdane van Karel Hendrik Arisimab, kaptein van die Veldskoendraers, voorgekeer en verhinder om verder te reis. Die nuus oor die verknorsing waarin Barns verkeer het, het Hahn bereik terwyl hy op Khoes (Koes) was en hy was verplig om sy helper te hulp te snel.⁶

Hierdie onnodige ryery moes vir hom irriterend gewees het as die afstand wat hy oor slegte paaie moes aflê in ag geneem word. Ook het enige reis wat gedurende hierdie tyd in Suidwes-Afrika onderneem was noukeurige voorafbeplanning vereis. Weens die dorheid van die land moes reisigers hul reise so beplan het dat daar genoeg water en gras vir hul trekdier langsaan te vinde was. Hahn het eers op 13 Oktober 1872 in Geiaub aangekom.⁷ Hy het nie aangeteken wat tussen hom en Arisimab aangaande die Barns-aangeleentheid plaasgevind het nie. Die gebeure wat in die

 5 (KAB) G50-77 Report of W. Coates Palgrave, esq., Special Commissioner to the tribes north of the Orange River, on his mission to Damaraland and Great Namaqualand in 1876, 1877, pp.xxi-xxii; NA 1136 Archives of W. Coates Palgrave: Special Commissioner to Damaraland: Letters and Papers received: Hahn - Boyes, 21/10/1872; W.J. de Kock: Ekstraterritoriale vraagstukke van die Kaapse regering, 20,25,32,35.

6 (KAB) G50-77 Report of W. Coates Palgrave, p.xvii.

7 Ibid.

daaropvolgende dae in Geiaub plaasgevind het, is egter 'n aanduiding dat die probleem in Hahn se guns opgelos was en dat Barns ongesteurd met sy reis verder kon voortgaan.

Kort na Hahn se aankoms op Geiaub het 'n handelaar van Geiaub, ene Camm, 'n boodskap van Arisimab ontvang waarin hy gedreig het om Camm van al sy handelsartikels te beroof. Nadat Camm vir Hahn aangaande hierdie aangeleentheid om hulp genader het, het Hahn die uitlating gemaak dat "we would rather die ourselves than allow a Hottentot to touch a white man in our presence."⁸ Hahn het waarskynlik selfversekerd gevoel aangesien sy geselskap uit 17 man bestaan het, terwyl Camm s'n 12 man sterk was.

Hierop het Hahn 'n brief aan Arisimab gestuur, waarin hy hom beveel het om met sy onderkapteins en korporaals na Geiaub te kom. Hy het Arisimab gedreig dat hy in die omgewing was om gegewens oor diefstal in te win en dat hy 'n verslag in hierdie verband aan die Kaapse koloniale regering sou stuur. Met hierdie leuen wou hy Arisimab met die koloniale regering bangmaak. Dit het die gewenste uitwerking gehad, want die volgende nag was die kaptein en sy manskappe by Hahn se wa. Die volgende oggend, 15 Oktober, het hy Arisimab en sy manskappe beveel om onder 'n doringboom naby sy wa

 8 (KAB) G50-77 Report of W. Coates Palgrave, esq., Special Commissioner to the Tribes North of the Orange River, on his mission to Damaraland and Great Namaqualand in 1876, 1877, p.xvii.

te vergader. Hahn, wat hom as 'n agent van die koloniale regering voorgedoen het, het vrae aan die Veldskoendraers oor hul beweerde rooftogte en hul aggressiewe gedrag teenoor reisigers gestel. Hierdie vrae en hul antwoorde daarop het hy neergeskryf en Arisimab beveel om dit te onderteken, want hy het die Veldskoendraers laat verstaan dat hy dit aan die koloniale regering moes oorhandig.⁹

Alhoewel Hahn in die gebied van die Veldskoendraers wou handel dryf, het hy nie 'n goeie woord vir hulle gehad nie. Volgens sy mening was hulle almal 'n klomp deugniete en skurke wat net gewag het dat hy sy rug draai, sodat hulle hom kon beroof. Hy het hul onvermoë om wiskundige berekenings te maak gekritiseer, asook hul weiering om die pryse te aanvaar wat hy vir hul volstruisvere aangebied het. Hy het hulle nie net met die regering gedreig nie, maar het hulle ook laat verstaan dat hy nie sou skroom om sy geweer teen hulle te gebruik nie. Vir eie gewin het hy die omgewing waarin hy handel gedryf het en waarin die Veldskoendraers hul rooftogte uitgevoer het, erken as die eiendom van die Bondelswarts en dat "Sy Hoogheid William Christian, kaptein van die Bundels," geen veldkornet of korporaal in die gebied gehad het nie, m.a.w. 'n soort niemandsland, waar die sterkere kon regeer.¹⁰

Sy eerste pogings tot die kolonisasie van Suidwes-Afrika

9 (KAB) G50-77 Report of W. Coates Palgrave, esq., Special Commissioner to the Tribes North of the Orange River, on his mission to Damaraland and Great Namaqualand in 1876, 1877, p.xix.

10 (KAB) NA 1136 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letters and Papers received: Hahn - Boyes, 21/10/1872.

Die Arisimab-episode moes Hahn tot die besef laat kom het dat alhoewel die vredesooreenkoms van 1870 dit so bepaal het, het handelaars en ander reisigers nie outomaties die reg gehad om oor gebiede wat aan sekere stamme behoort het, te reis nie. Die vredesooreenkoms was nie deur al die stamme onderteken nie en buitendien was geen bepalinge in verband met vasgestelde grense tussen die Nama en die Herero by die vredesberaad gemaak nie. Hahn het nou gefrustreerd begin raak vanweë sy onbevredigende handelspogings met die inboorlinge en het sterk aan kolonisasie van die gebied begin dink. Die Keetmanshoopgebied was die sentrale plek vir die volstruisveerhandel en Hahn het beraam dat daar 3 000 gereelde volstruisjagters in die land was. Swartmodder, Geiaub en Goub was ideale standplase vir vee-, volstruis- en perdeboerdery. Vanweë die moontlikhede wat boerdery ingehou het, sou groot getalle blanke koloniste na die land stroom indien dit vir kolonisasie oopgestel word. Blanke kolonisasie sou die handel nuwe lewe gee, aangesien hierdie immigrante gebruiksartikels waaraan hulle gewoond was, sou benodig. Die ekonomie sou nie net gestimuleer word nie, maar ook sou kolonisasie die beskawing bring en die "lazy indolent natives" leer om te werk.¹¹

¹¹ (KAB) NA 1136 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letters and Papers received: Hahn - Boyes, 21/10/1872.

Met kolonisasie in gedagte het Hahn op 21 Oktober 1872 'n brief vanaf Khoes (Koes) aan die magistraat van Springbokfontein (Springbok), Lorenzo Boyes, geskryf. Daarin het hy voorstelle gemaak wat volgens sy mening die 50 000 pond sterling wat op daardie stadium jaarliks deur die handel in Suidwes-Afrika in die Engelse mark in die Kaap gestort word, sou verdubbel. Volgens hom moes die Engelse, deur middel van die Kaapse regering, die blanke handelaars teen die inboorlinge beskerm. Die gevolg sou 'n verbetering in die handel, vervoer en "die toestand van die swartes" wees. Wat hy met "die verbetering van die toestand van die swartes" bedoel het, is onduidelik. Waarskynlik het hy gehoop dat die teenwoordigheid van Britse gesag die onderlinge stryd tussen die verskillende inboorlinggroepe sou beëindig en dat opheffingswerk onder die groepe makliker sou kon plaasvind. Volgens Hahn sou dit noodsaaklik wees om die Veldskoendraers onder beheer te kry. Hulle was, soos hy dit gestel het, die skobbejakke wat die handel met hul struikrowery benadeel het. Arisimab moes aan bande gelê word en as hy nie gehoor gee nie, moes hy soos Piet Rooi na Robbeneiland verban word.¹² Piet Rooi, Jan Kivido en Willem Ruiters, drie Korannakapteins, is gedurende die Korannaverset teen die Kaapse regering na Robbeneiland verban.¹³ Daar is geen aanduiding dat daar enige reaksie vanaf die Kaapse regering op Hahn

12 (KAB) NA 1136 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letters and Papers received: Hahn - Boyes, 21/10/1872.

13 T. Strauss: War along the Orange: the Korana and the Northern Border Wars of 1868-9 and 1878-9, p.54.

se brief was nie. Hy was wel deur Boyes uitgenooi om hom in sy kantoor te spreek. Boyes sou later die uitlating gemaak het dat "Dr. Hahn is not a man whom a respectable person can receive in his house, he is nothing but a trader."¹⁴

Sy houding teenoor die inboorlinge in Groot-Namakwaland was welbekend. In sy brief van 7 Januarie 1873 aan die Rynse Sendinggenootskap in Barmen, het die sendeling F.W. Weber die volgende oor hom kwytingeraak: "Dr. Theophil (sic) Hahn der durch seine Sprachkenntnis die Leute mehr in Alltagskleid sieht, oder der, bessergesagt, in seiner Opposition mit Argusaugen auf alles merkt, wird ein ganz ander Bild von unseren Namaqua entwerfen als wir. Mag dann so sein, wir sehen die Sache mit anderen Augen an." (Dr. Theophil (sic) Hahn wat deur sy taalkennis mense in hul alledaagsheid sien, of om dit nou beter te stel, wat in sy teenstand alles met Argusoë beskou, sal heeltemal 'n ander blik van ons Namakwa hê as wat ons het. Laat ons dan lievers sê dat ons dinge anders beskou).¹⁵

Hahn se soektog na 'n geskikte standplaas in Suidwes-Afrika

Op sy handelstogte het Hahn steeds na die ideale standplaas gesoek

¹⁴ (KGB) Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 8, p.54.

¹⁵ Ibid.

waar hy sy woning kon oprig. Dit moes sentraal geleë wees, genoegsame water bevat en bowenal wou hy 'n vreedsame bestaan weg van roofsugtige inboorlinge gemaak het. In Desember 1873 het hy so 'n plek gevind toe hy vir die eerste keer Rehoboth gesien het.¹⁶

Rehoboth was vir Hahn die aanneemlikste werkplaas deurdat dit vir hom spesifieke voordele as handelaar ingehou het. Die gebied was deur die Basters bewoon. Hulle was 'n gevestigde gemeenskap wat 'n geordende bestaan gemaak het en wat dus die nodige sekuriteit vir sy handelonderneming gebied het. Hierdie opset het hom finansieel gepas, want die Basters sou geïnteresseerd in "blanke handelware" wees, daar hulle half-blank was. Wat hom betref, het hul voortreflikhede egter by hul koopkrag geëindig. Hy het die Basters as inherent lafhartig beskou en hulle as ongewenste setlaars van Rehoboth getipeer wat minder aanspraak op die gebied gehad het as hyself. Laasgenoemde standpunt van Hahn het hy gebaseer op sy kennis van die geskiedenis van die Basters.¹⁷

Hahn was daarvan bewus dat die Basters afkomstig was van Amandelboom, naby Williston in die Kaapkolonie. Blanke vestiging in daardie gebied het veroorsaak dat die Basters na Suidwes-Afrika geëmigreer het. In Oktober 1872 het hulle hul onder leiding van hul

16 Standard and Mail, 5.8.1876: Hahn - Editor, 25/5/1876.

17 Ibid.

kaptein, Hermanus van Wyk, op Rehoboth gevestig nadat hulle van Abraham Swartbooi die reg daartoe verkry het. Die Swartboois, 'n Namastam, het aan die Basters 'n skriftelike versekering gegee dat indien Rehoboth in die mark sou kom, hulle die eerste opsie sou kry om dit te koop. Die koopprys en betalingstermyn is ook deur die dokument bepaal. Die waarde van die gebied was op 2 750 pond sterling vasgestel, wat betaalbaar was in die vorm van 'n 100 perde teen 25 pond sterling stuk en 5 waens teen 50 pond sterling stuk. Hulle het met Swartbooi se volle toestemming en die erkenning van al die stamhoofde en kapteins, hul intrek op Rehoboth geneem.¹⁸ Hierdie versekering dat hulle die eerste reg gehad het om die plek te koop, het Hermanus van Wyk inderhaas van Swartbooi verkry, omdat blankes in die algemeen en Hahn in die besonder probleme vir hulle begin veroorsaak het.

Toe Hahn begin het om planne te beraam om van Rehoboth sy werkplaas te maak, het hy Hermanus van Wyk se gesag op Rehoboth misken, want hy het eers hul sendeling, eerwaarde Heidmann, oor die moontlikheid van verblyf daar genader. Heidmann het hom meegedeel dat die plek nog in 'n onsekere toestand was en dat Van Wyk nog pogings aangewend het om 'n skriftelike besitreg tot die plek te kry. Op 15 Februarie 1875 het Hahn vir Van Wyk laat verstaan dat hy

18 R.G. Britz (e.a.): Ons eeufees 1870-1970, p.21.

van plan was om op Rehoboth te bly.¹⁹ Hy het hom nie daaraan gesteur dat die Basters nie net 'n mondelinge reg tot die plek gehad het nie, maar ook 'n skriftelike versekering en dat indien die plek te koop aangebied sou word, hulle die eerste opsie gehad het nie. Nog minder het dit hom gepla dat dit nie net die Swartboois was wat tot die Basters se verblyf daar toegestem het nie, maar dat hulle met die goedkeuring van al die omliggende regeerders daar was. Alhoewel Rehoboth al vanaf 1834 in die besit van die Swartboois was, het Hahn Abraham Swartbooi nie as die regmatige eienaar beskou nie. Hy het die nakomelinge van !Khoab as die wettige eienaars van Rehoboth beskou. Deurdat hy verwant aan !Khoab was, was die heerser van die Rooinasie dus volgens Hahn die wettige eienaar van Rehoboth. Die Rooinasie het by Hoachanas gebly en het hulself as die heersers van Groot-Namakwaland beskou.²⁰

Hahn het Abraham Swartbooi se aanspraak op Rehoboth ontken op grond van die feit dat sy vader, Willem, in ongeveer 1825 met sy stam op die walle van die Chamobrivier gewoon het. Ariseb en die Veldskoendraers het hom van sy woonplek weggedryf, waarna hy asiel by die Oorlams by Bethanien gekry het. Die reisiger James Alexander het Swartbooi daar gevind en hom oorreëde om vir hom as gids op sy tog na die noorde van Groot-Namakwaland op te tree. Op hul

19 Standard and Mail, 5/8/1876: Hahn - Editor, 25/5/1876.

20 Ibid.

terugreis was Jonker Afrikaner in hul geselskap. Op Rehoboth het Alexander dit aan hulle gestel, dat indien Swartbooi hom op Rehoboth en Afrikaner hom op Windhoek sou vestig, hy sy invloed sou gebruik om sendelinge vir hulle te verkry.²¹

Nadat Swartbooi en sy volgelinge hulle op Rehoboth gevestig het, het hulle in die stryd tussen Jan Jonker en die Herero betrokke geraak. Swartbooi, 'n Nama en dus 'n Khoikhoi soos Jan Jonker, het uit jaloesie die Herero teen Jan Jonker gesteun.²² Alhoewel die Oorlams met die hulp van die Sweedse handelaar C.J. Andersson van Otjimbingwe verslaan is, het die Oorlams hul nederlaag gedeeltelik aan die bondgenootskap tussen Swartbooi en die Herero toegeskryf. Uit weerwraak het Jan Jonker die Swartboois uit Rehoboth verdryf, waarna hulle na Damaraland gevlug het.

Die afleiding kan dus gemaak word dat Hahn van mening was dat aangesien Swartbooi nie wettiglik die eienaar van Rehoboth was nie, kon hy dit ook nie aan die Basters verkoop het nie. Dat Swartbooi bereid was om 'n moontlike kooptransaksie met die Basters aan te gaan, toon dat hy hom by daardie geleentheid as die eienaar van Rehoboth beskou het. Volgens Hahn was daar dus vier aanspraakmakers op Rehoboth. Hulle was Barnabas wat die kaptein van die Rooinasie

21 Standard and Mail, 5/8/1876: Hahn - Editor, 25/5/1876.

22 Ibid.

was, Abraham Swartbooi, Jan Jonker en Kamaharero.

Om duidelikheid oor hul aanspraak as eienaars van Rehoboth te kry, moet die gebeurtenisse wat die vredesverdrag van Okahandja van 23 September 1870 voorafgegaan het in oënskyn geneem word. Daar die Rooinasie hulself as die heersers van Groot-Namakwaland beskou het, volg dit dat Rehoboth aan hulle behoort het. Die Swartboois het voorheen Rehoboth bewoon, maar moes as gevolg van hul alliansie met die Herero daarvandaan vlug. Swartbooi het die vredesverdrag as die kaptein van die Rehobothers onderteken, alhoewel hy op daardie stadium hom nie as die besitter van die gebied voorgegee het nie. Barnabas, kaptein van die Rooinasie, het ook nie by daardie geleentheid om vrede gevra nie, was ook nie teenwoordig by die besprekings nie en kon dus ook nie by daardie geleentheid op die eienaarskap van Rehoboth aanspraak gemaak het nie.²³ In 1862 het die Afrikaner-Herero-vyandskap 'n hoogtepunt bereik met Christiaan Jonker, seun en opvolger van Jonker Afrikaner, se aanval op Kamaharero by Otjimbingwe. Christiaan het in die geveg gesneuwel en is deur sy broer, Jan Jonker, as leier van die Afrikaners opgevolg. Jan Jonker se hoofdoel was om al die Nama onder hom te verenig en die Herero te vernietig. Hy sou dan outomaties die opperhoof en eienaar van Groot-Namakwaland wees. Met die hulp van handelaars wat

²³ Standard and Mail, 5/8/1876: Hahn - Editor, 25/5/1876.

hom goedgesind was, het Kamaharero egter die oorhand oor die Khoikhoi begin kry. Die Herero het Groot-Namakwaland binnegeval om die Khoikhoi uit te wis en Groot-Namakaland in besit te kry. Op hierdie stadium is daar egter met die hulp van die sendelinge vrede tussen die twee groepe op 23 September 1870 gesluit.

Hahn moes besef het dat Swartbooi die sterkste aanspraakmaker op Rehoboth was en hy moes ook geweet het van die skriftelike toestemming tot 'n eerste koopopsie wat Van Wyk van Swartbooi gekry het, maar hierdie inligting het hom nie geval nie. Eerwaarde Heidmann, die Basters se sendeling, moes hom daaraan herinner het dat Van Wyk geken moes word in enige planne oor sy verblyf daar. Met sy verdere reëlins in verband met sy moontlike vestiging in Rehoboth, het hy Van Wyk heeltemal geïgnoreer, want nadat hy Heidmann oor verblyf daar genader het, het hy met sekere Basters reëlins getref vir die bou van sy huis. Uit sy onderhandelinge en korrespondensie met Van Wyk blyk sy afkeur en algehele miskenning van die Basters se menswaardigheid. Ten spyte van hul wette wat hulle op ander toegepas het, sou of kon hulle nie objektieer oor sy verblyf daar nie. Buitendien was hy 'n blanke en as sulks meer deur die swartes gerespekteer as wat hulle die Basters gerespekteer het. As blanke was hy ook verhewe bo hul wette. Toe hy op 15 Februarie

1875 aan Van Wyk gesê het dat sy bedoeling was om daar te bly, het hy geen teenstribbeling verwag nie.²⁴

Hy het die standplaas uitgewys waar hy 'n huis sou bou en 'n tuin wou aanlê en het laat blyk dat hy geen beskerming van die Basters vereis het nie, want hy wou nie in hulle politiek ingemeng het nie. Hy het hom egter bereid verklaar om 'n sekere som geld, waarvan hy die bedrag nie genoem het nie, tot die voordeel van die kerk en skool te betaal. Hy was ook bereid om tot die koste van openbare werke by te dra. Hy het egter ook nie genoem wat die waarde van laasgenoemde bydrae sou wees nie.²⁵

Na sy huwelik op 10 Mei 1875 op Stellenbosch wou Hahn in alle erns na Groot-Namakwaland terugkeer om 'n sakeonderneming daar te begin. Met die doel voor oë het hy in Kaapstad 'n vennootskap met Hermanus Steyn gesluit. Steyn, wat hy in Augustus 1874 op Fishwater, geleë aan die mond van die Olifantsrivier, ontmoet het, was die skoonseun van R.W. Freyer, die eienaar van Fishwater. Die Hahn-Steyn-vennootskap se doel was om 'n handelonderneming in Rehoboth te begin. Hulle het ook 'n boer, ene Wiese van Kaapstad, wat hulle met die onderneming moes help, in diens geneem.²⁶

24 (KAB) NA 1136 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letters and Papers received: Hahn - Fairbridge, 20/1/1876.

25 Ibid.

26 Ibid.

Laat in Julie 1875 het Hahn, sy vrou, Steyn en Wiese in Walvisbaai aan wal gestap. Die Hahn-Steyn-onderneming was vanaf hul aankoms in Suidwes-Afrika gedoem. Alreeds in Walvisbaai het hul eerste probleme begin, deurdat Wiese moeilikheid tussen die twee vennote probeer veroorsaak het. Wiese sou om die beurt die een teenoor die ander beskinder het.²⁷ Hierdie stories, soos die een dat Steyn die onderneming besteel en beledigend teenoor mev. Hahn in haar man se afwesigheid opgetree het, het later momentum in Rehoboth bereik en bygedra tot Hahn se verbanning uit Rehoboth in 1878.

Die gebeure wat gelei het tot die vinnige einde van Hahn se onstuimige en kortstondige verblyf op Rehoboth, het alreeds twee jaar voor sy vestiging in Rehoboth, in Damaraland begin ontkiem. Die jagter Hendrik van Zyl het die Herero-opperhoof, Kamaharero en ook die Mbanderu-stamhoof, Apondo, in Damaraland besoek. Die doel van hierdie besoek was om grond van hulle te koop. Die twee stamhoofde het egter geweier om grond aan hom te verkoop. In Augustus 1874 het Hendrik van Zyl met drie waens op Okahandja aangekom en weer eens probeer om met Kamaharero te onderhandel. Na hierdie poging ook misluk het, het hy vir drie weke by die sendeling, P. Diehl, vertoef.²⁸ Met die Betsjoeana-hoofman, Moremi, se toestemming het Van Zyl hom op Ghanzi gevestig, waar hy

 27 (KAB) NA 1136 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letters and Papers received: Hahn - Fairbridge, 20/1/1876.

28 Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek, 1, p.759.

vir hom 'n luukse huis gebou het.²⁹

Hahn het deur middel van 'n handelaar genaamd Schutz van Otjikango asook van eerwaarde Diehl van Hendrik van Zyl te hore gekom. Veral eerwaarde Diehl se beskrywing van Van Zyl as 'n eersugtige en heerssugtige persoon, wat 'n blanke gemeenskap op Ghanzi wou stig met homself as president, was vir Hahn die antwoord op sy gebede.³⁰ In Van Zyl het hy iemand gevind wat die leiding kon neem in die vestiging van blanke gesag in Suidwes-Afrika. Altans so het Hahn gehoop.

Sy pogings om Suidwes-Afrika in blanke besit te kry

Uit Otjikango het Hahn op 17 September 1875 'n brief aan Hendrik van Zyl op Ghanzi gerig, waarin hy hom uitnooi om hom in die noorde van Groot-Namakwaland te vestig. Om die uitnodiging aanlokliker te maak, het Hahn die voortreflikhede van Rehoboth as vestigingsoord volledig geskilder. Die gebied was nie net vir bees-, perd- en skaapteelt uiters geskik nie, maar in die omgewing was genoeg plek vir 50 tot 100 families. Indien Van Zyl van plan was om hom in die land te vestig, sou Hahn sy invloed gebruik om van die hoof van die Rooinasie grond vir hom te kry. Die Rooinasie sou nie aan hulle

29 (NAN) A100 J. von Moltke: Die lewensgeskiedenis van W.B. de Witt, verskeie opstelle deur de Witt, korrespondensie: Von Moltke's interviews with J. Bassingthwaighte, A.H. Sabatta and W.B. de Witt, p.10.

30 Standard and Mail, 5/8/1876: Hahn - Editor, 25/5/1876.

grond verkoop nie, maar dit gewilliglik vir buskruit en lood verhuur. As Van Zyl van 40 tot 50 Boere die land kon binnebring, sou hulle binne die bestek van 'n paar jaar sterk genoeg wees om die gebied te oorheers.³¹

Daar hy met eerwaarde F. Fabri, direkteur van die Rynse Sendinggenootskap, bekend was, het Hahn eersterangse kennis gehad van wat in die sendingveld aangegaan het. Voor sy vertrek uit Duitsland, na die voltooiing van sy studies, het hy gehoor dat die sendelinge Pruise genader het om Damaraland en Groot-Namakwaland te annekseer en hy was van gedagte dat die sendelinge alles in hul mag sou doen om die Boere uit Suidwes-Afrika te hou. Dus het hy Van Zyl gewaarsku om die inhoud van sy brief geheim te hou.³² Hierdie brief het nooit sy bestemming bereik nie, maar is deur die handelaar Schutz aan Kamaharero oorhandig.³³

Die inhoud van die brief het so 'n konsternasie onder die stamhoofde in Suidwes-Afrika veroorsaak, dat hulle hul onderlinge geskille vergeet het en saamgespan het om blanke indringing in Suidwes-Afrika die hoof te bied.

Op 16 Desember 1875 het Hahn op Rehoboth 'n brief wat namens

31 Standard and Mail, 5/8/1876: Hahn - Editor, 25/5/1876.

32 Ibid.

33 (KAB) NA 1136 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letters and Papers received: Hahn - Kamaharero, 19/12/1875.

Kamaharero, opperhoof van die Herero, deur die handelaar J. Cain geskryf is, ontvang. Daarin het Kamaharero verneem of Hahn die 39 beeste wat hy aan Hahn se wadrywer oorhandig het, ontvang het. Hy wou ook weet of die beeste in 'n goeie toestand aangekom het. Verder het hy Hahn versoek om hom in Okahandja te besoek, daar hy hom wou spreek.³⁴ Op 19 Desember het Hahn die ontvangs van die 39 beeste per brief erken, maar het beweer dat daar 'n bees te min gestuur is. Kamaharero het ook blykbaar vir Hahn by 'n vorige geleentheid in Okahandja belowe dat hy 'n vorige skuld van sestien beeste sou vereffen, wat hy nagelaat het om te doen. Hahn het van Kamaharero verwag om op eie onkoste die beeste na hom toe te bring.

Hahn het ook beswaar aangeteken teen die onderskepping van sy brief aan Hendrik van Zyl. Hy het Kamaharero meegedeel dat hy sulke wettelose optrede aan die Kaapse regering sou voorlê en die opperhoof selfs met gevangenisstraf by die Breekwater in Kaapstad gedreig. Voorts het hy beswaar aangeteken teen Kamaharero se versoek dat hy hom moes gaan spreek, aangesien hy dit as 'n onbeleefde optrede teen 'n blanke beskou het. Daarom het hy geweier om Kamaharero op Okahandja te gaan spreek.³⁵

Op 3 Januarie 1876 het Kamaharero weer vir Hahn skriftelik versoek

34 (NAN) A3 Maharero, sy korrespondensie, proklamasies en ordonnansies: Hahn - Kamaharero, 19/12/1875.

35 Ibid.

om hom oor die gewraakte brief aan Hendrik van Zyl te kom spreek. In sy antwoord van 9 Januarie het Hahn die versoek weer geweier aangesien die Van Zyl-brief na sy mening Kamaharero nie aangegaan het nie. Hy sou hom ook nie van Kamaharero laat voorskryf nie, want hy was nie 'n onderdaan van hom nie. Indien Kamaharero siek was, kon hy hom mooi versoek het om na hom te kom. Hy sou egter sy eie wa moes stuur, asook tien slagosse en sou vir Hahn moes vergoed vir die tyd wat hy van sy sakeonderneming af weg was. Hy kon ook nie verstaan dat Kamaharero so min verstand gehad het nie en ook nie geweet het hoe om hom te gedra nie. Hy kon wel vir Kamaharero beveel het om na hom te kom, want hy was die skuldeiser, aangesien Kamaharero nog nie sy volle skuld vereffen het nie.³⁶

Probleme tussen die Kaapse boer Wiese en die vennote Hahn en Steyn het teen Desember 1875 vinnig tot 'n punt gekom. Wiese sou beweer het dat Steyn die besigheid besteel het. Terselfdertyd het Wiese aan Steyn dinge omtrent Hahn vertel wat "too dirty indeed to be mentioned" was. Hul ander klagte teen Wiese was dat hy die inwoners van Rehoboth teen die vennote sou opgesweep het en dat hy die besigheid skade aangedoen het deur hul sake te verklap. Op 9 Desember 1875 het Steyn Wiese voor stok gekry oor sy optrede. Wiese het Steyn uitgetart, waarop Steyn hom in Hahn se teenwoordigheid

36 (KAB) NA 1136 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letters and Papers received: Hahn - Kamaharero, 19/12/1875.

geslaan het. Hieroor het Wiese Steyn by die Basterraad gaan aankla. Wiese het 25 pond sterling van Steyn vir die aanranding geëis.³⁷ Die kaptein, Hermanus van Wyk, het Steyn beveel om Wiese te betaal, waarop Steyn ingestem het, op voorwaarde dat die kaptein sy klagtes teen Wiese moes aanhoor. Hierdie bedrag is toe nooit betaal nie, want die kaptein het Steyn se versoek geweier.³⁸ Op 11 Januarie 1876 het Hermanus Steyn 'n brief van Hermanus van Wyk ontvang, waarin hy gevra word om die saak tussen hom en Wiese te skik. Indien nie, sou hulle die volgende dag voor Van Wyk moes verskyn.³⁹

Steyn het dieselfde dag op hierdie brief geantwoord en gesê dat hy en Wiese beide Britse onderdane was en as sulks nie onder die jurisdiksie van die Basterraad geval het nie. Buitendien was Van Wyk te onnosel om die kontrak wat hulle met Wiese in Kaapstad gesluit het, of die wette aangaande Britse onderdane te verstaan. Hy het ook beslis geweier om onder Van Wyk se jurisdiksie te buig.⁴⁰ Hierdie antwoord van Steyn het vir Van Wyk die harnas ingejaag, want op 12 Januarie 1876 het Hahn en Steyn 'n brief van die kaptein ontvang, waarin hy wou weet wie vir hulle die reg gegee het om op Rehoboth putte te grawe, huise te bou en damme te maak. Hy het hulle ook gewaarsku dat hulle nie meer toegelaat sou word om

 37 (KAB) NA 1136 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letters and Papers received: Van Wyk - Steyn, 11/1/1876.

38 Ibid., Steyn - Van Wyk, 11/1/1876.

39 Ibid., Van Wyk - Steyn, 11/1/1876.

40 Ibid., Steyn - Van Wyk, 11/1/1876.

'n enkele graaf grond te spit, of 'n klip opmekaar te stapel nie en dat hulle ander verblyf moes vind, want hulle het geweier om onder sy wette te buig. Hy het sy brief afgesluit deur aan Hahn te sê: ".....want jy wat Haan (sic) is di roep hier nog honder boeren hierin op Reboth zen grond."⁴¹ Laasgenoemde opmerking het in verband gestaan met Hahn se brief aan Hendrik van Zyl.

Steyn het hierdie brief namens homself en Hahn beantwoord. Soos in sy eerste brief het hy weer Van Wyk met die koloniale regering gedreig. Op Van Wyk se vraag wie hulle die reg gegee het om putte te grawe en damme en huise te bou, het hy geantwoord dat Van Wyk self aan hulle die reg daartoe gegee het.⁴²

Steyn moes hier 'n doelbewuste onwaarheid verkondig het of hy het onder 'n wanindruk verkeer. Hahn wat so noukeurig boekgehou het van al sy transaksies, het nie so 'n onderhandeling met Van Wyk genoem nie. Hy het wel genoem dat Van Wyk nie onwillig was toe hy sy voorneme om daar te woon aan hom meegedeel het nie. Indien Van Wyk hulle pertinent die reg gegee het, sou Hahn hierdie informasie tot die uiterste uitgebuit het. In sy lang brief van 28 Mei 1876 aan die Standard and Mail het hy baie sake aangeroe, maar nie dat hy die reg gekry het om op Rehoboth te woon nie.

41 (KAB) NA 1136 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letters and Papers received: Van Wyk - Hahn & Steyn, 12/1/1876.

42 Ibid., Hahn & Steyn - Van Wyk, 12/1/1876.

Steyn het in sy brief gemeld dat hy die saak aan die Kaapse regering sou voorlê en as laasgenoemde sou voel dat hulle minder reg as die Basters gehad het om daar te woon, sou hulle deur middel van hul regering 'n eis van 2 000 pond sterling vir hul geboue en verlies aan besigheid instel. Hy het ook verklaar dat hulle as blanke Britse onderdane beslis geweier het om voor die Raad te verskyn. Steyn het sy brief afgesluit deur te dreig dat hy van plan was om alle onwettige praktyke, soos die skiet van San deur die Basters, aan die Kaapse regering te rapporteer.⁴³

Van Wyk het hierdie brief die volgende dag beantwoord en 'n skriftelike bewys van Hahn en Steyn geëis in verband met die lengte van die periode en die voorwaardes waarop hulle toegelaat was om op Rehoboth te bly. Hy het ook van hulle verneem of hulle verwag het om sonder die betaling van belasting op Rehoboth te bly. Die waarde van hul belasting kon deur middel van tolgeld bereken word. Hy het hulle tyd tot 1 Februarie 1876 gegee om met bewyse na vore te kom. Hy het ontken dat hy hulle met hul eerste aankoms daar die reg gegee het om daar te bly. Hy sou te gelegener tyd die saak met hulle bespreek en as hulle tot 'n ooreenkoms kon kom, sou hy die tydperk vir hulle verblyf daar bepaal het en dan sou hy self die

43 (KAB) NA 1136 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letters and Papers received: Hahn & Steyn - Van Wyk, 12/1/1876.

plek waar hulle moes bou, uitgewys het. Hahn het egter op eie houtjie 'n halfklaar huis gekoop en dit voltooi en daarvoor was die verkoper nog strafbaar.⁴⁴

Hierop het Hahn en Steyn weer 'n brief aan Van Wyk geskryf wat Van Wyk ongeopen teruggestuur het. Hierdie brief was 'n herhaling van wat hulle in die vorige briewe geskryf het. Dit blyk egter hieruit dat die vennote nooit enige belasting aan die Raad betaal het nie, maar wel aan een van die ander kapteins. Die kaptein se naam het hulle egter nie gemeld nie. Hulle het nog steeds verkies om voor enige twee blankes te verskyn en vir hierdie voorreg was hulle bereid om 50 pond sterling as erkenning van skuld te betaal.⁴⁵

Steyn se briewe wat hy aan Van Wyk geskryf het, herinner aan Hahn se styl en denkwysse en is 'n aanduiding dat hy deur Hahn beïnvloed is. Die beloftes van geldelike vergoeding wat nooit gematerialiseer het nie, was ook eie aan Hahn.

Na 17 Januarie 1876 het die korrespondensie tussen die vennote Hahn en Steyn en Hermanus van Wyk opgedroog, want Van Wyk het hulle tot 8 Februarie gegee om Rehoboth te verlaat, 'n bevel wat hulle verontagsaam het.

44 (KAB) NA 1136 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letters and Papers received: Van Wyk - Hahn & Steyn, 13/1/1876.

45 Ibid., Hahn & Steyn - Van Wyk, 13/1/1876.

Kamaharero rapporteer Hahn by die Britse regering

Op 17 Januarie 1876 het Kamaharero 'n brief aan "Her Britannic Majesty's High Commissioner, Cape Town" gerig, waarin hy die Kaapse regering ingelig het oor die blankes se optrede in Suidwes-Afrika en gewys het op die belangrikheid daarvan vir sy mense. Hierdie brief was in twee dele geskryf. In die eerste deel het hy Hendrik van Zyl se eerste besoek in 1874 aan hom beskryf. Gedurende daardie besoek het Van Zyl sy toestemming gevra om hom en 'n aantal Boere uit die Transvaal toe te laat om hulle op sy grond te vestig. Kamaharero het hierdie versoek geweier, waarop Van Zyl sonder enige beswaar vertrek het. Hy het egter verneem dat Van Zyl met 'n aantal Boere en hul families op sy grond aangekom het en dat 'n groter klomp Transvalers op pad was om hulle by hierdie groep aan te sluit. Deur middel van die brief het hy die Kaapse regering om advies genader oor hoe om die aangeleentheid te hanteer.

In sy brief aan die Kaapse regering het hy ook 'n afskrif van die brief wat Hahn aan Hendrik van Zyl oor die moontlike besetting van Rehoboth geskryf het, ingesluit. Kamaharero het verduidelik dat hy die betrokke brief van 'n mnr. Shute (moontlik Schutz, aan wie Hahn die brief oorhandig het), 'n handelaar van Ngami, ontvang het en

dat hy die oorspronklike brief in sy besit gehad het. Shute het die geopende brief wat aan Shute en nie aan Van Zyl geadresseer was nie, aan hom gegee. Hy het ook die twee briewe wat Hahn aan hom geskryf het, ingesluit. Kamaharero wou raad in verband met die toon waarin die briewe geskryf was, gehad het, asook Hahn se weiering om voor Kamaharero te verskyn en die feit dat hy as koloniale onderdaan gevoel het dat hy geregtig was om te weier. Hy het gedreig dat as Hahn weer uittartend optree hy onmiddellik uit die land verban sou word. Kamaharero het ook verklaar dat Hahn se verduideliking dat die uitnodiging aan die Boere om hulle op Rehoboth te vestig, net die Nama geraak het, onwaar was. Rehoboth was voorheen Herero-gebied, maar die Herero was lank gelede deur die Nama daar verdryf. Gedurende die laaste Nama-Herero-oorlog, waarin die Herero die oorwinnaars was, was die Nama toegelaat om die distrik te bewoon, maar die reg op besit het steeds aan die Herero behoort. Indien daar enige dispuut ontstaan het oor wie die wettige eienaars van Rehoboth was, was dit 'n saak tussen die Nama en die Herero. 'n Blanke wat vir twee of drie jaar daar woonagtig was, het geen reg gehad om 'n vreemde element die land binne te bring en dit met die doel om die land te regeer nie. Ten laaste het Kamaharero dit genoem dat toe Hahn vir die eerste keer in die omgewing gekom het, hy die mense laat verstaan het dat hy deur die

Kaapse regering gestuur was.⁴⁶

Met Kamaharero se skrywe aan die Britse regering, het die Kaapse regering alreeds besluit om William Coates Palgrave as spesiale kommissaris na Suidwes-Afrika te stuur. Sy skip het Walvisbaai op 25 April 1876 binnegevaar en een van sy opdragte was om die houding van die inboorlinge ten opsigte van koloniale bestuur en Britse beskerming, te ondersoek.⁴⁷

Hahn se stryd om Rehoboth

Na sy ontevredenheid met Kamaharero en die hardnekkigheid van Hermanus van Wyk, het Hahn hom per brief na Barnabas gewend om sy verblyf op Rehoboth te regverdig. Barnabas het op 18 Januarie 1876 op hierdie brief vanaf Hoachanas geantwoord. Die brief het hy in sy hoedanigheid as kaptein van die Gei//Khaus (Rooinasie) geantwoord. Hy stel dit aan Hahn dat niemand die reg gehad het om hom van Rehoboth te verdryf nie. Verder het hy in sy brief verduidelik dat die Basters met die toestemming van al die stamhoofde op Rehoboth gebly het, met slegs die bepaling dat hulle nie oor die "wilde" mense mag regeer nie. Hy vermaan Hahn ook om in vrede saam met die Basters te lewe.⁴⁸

46 (KAB) GH 19/10 Papers received on specific subjects: miscellaneous: Damaraland, Walfish Bay and Great Namaqualand, 1865-1880: Kamaharero - Britse regering, 17/1/1876.

47 (KAB) G50-77 Report of W. Coates Palgrave, esq., Special Commissioner to the Tribes North of the Orange River, on his mission to Damaraland and Great Namaqualand in 1876, 1877, pp.1,3,5; I. Goldblatt: History of South West Africa: from the beginning of the nineteenth century, p.55.

48 (KAB) NA 1136 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letters and Papers received: Barnabas - Hahn, 18/1/1876.

Nadat die vennote Hahn en Steyn met vreugde verneem het dat die Kaapse regering dit oorweeg het om Walvisbaai te annekseer, het hulle op 18 Januarie 1876 'n brief aan die koloniale sekretaris, J.C. Molteno, geskryf, waarin gemeld is dat hulle bly sou wees as die anneksasie so gou moontlik sou plaasvind. Volgens hulle was daar drie skepe met 'n algemene vrag van, onder andere, 12 000 gewere, buskruit en tabak in Walvisbaai vermag en daarop sou die belasting redelik hoog gewees het indien die Kaapse regering die hawe besit het. Groot hoeveelhede kosware was vry van belasting deur agente vanuit Europa die land binnegebring, met die gevolg dat die handelaars wat met Kaapstad handel gedryf het, skade gely het, deurdat hulle invoerbelasting moes betaal. Gelyktydig het hulle vir Molteno 'n beskrywing van die doen en late van Rehoboth se inwoners gegee. Hulle het die sowat 50 Basterfamilies wat daar gewoon het, as mense bestempel wat hulle nie aan die Britse regering wou onderwerp nie en hierdie mense het niks daarvan gedink "to inflict punishment on any British subject of whatsoever station in life, who came here for the purpose of trade and scientific work."⁴⁹ Laasgenoemde was direk teenstrydig met 'n opmerking van Van Wyk dat Hahn en Steyn die eerste persone was wat probleme op Rehoboth veroorsaak het.⁵⁰ Sover vasgestel kan word, was Hahn ook die

49 (KAB) NA 1136 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letters and Papers received: Hahn & Steyn - Molteno, 18/1/1876.

50 De Zuid-Afrikaan, Van Wyk - Redaksie, 25/1/1876.

enigste wat daar wetenskaplike werk gedoen het.

Hulle het nie verder oor die mishandeling van blankes deur die Basters uitgebrei nie. Hulle het wel die geval vermeld van 'n Khoikhoi wat in die been geskiet was toe hy 'n skaap van 'n neef van Hermanus van Wyk gesteel het. Die dief was in Rehoboth aangehou totdat hy amper van honger omgekom het. Die man moes noodgedwonge weer steel om aan die lewe te bly en het toe ook lyfstraf ontvang. Hulle het ook die geval genoem van 'n wrede aanranding op 'n Khoikhoi met 'n jukskei.

Voorts het hulle ook hul aankoms op Rehoboth beskryf en hoe hul huise gebou en putte gegrawe het en volgens hierdie beskrywing was daar geen sprake van die verkryging van verlof om op Rehoboth te bly of om met hul bedrywighede daar aan te gaan nie. Hulle het ook genoem dat daar geen ingryping van die kaptein was toe hulle met hul bedrywighede begin het nie. Die eerste probleme tussen hulle en die Basters het ontstaan toe hulle probleme met hul werknemer, Wiese, gehad het. Die pak wat Steyn vir Wiese sou gegee het, was in al hul korrespondensie as "net een hou" beskryf, maar in hul briewe wat vanaf 20 Januarie 1876 geskryf is⁵¹, het die "net een hou" na "twee tot drie houe" verander.

51 (KAB) NA 1136 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letters and Papers received: Hahn & Steyn - Molteno, 18/1/1876.

Hulle wou ook van die Kaapse regering weet of 500 Basters en Khoikhoi, waaronder daar vlugtelinge en misdadigers was, die reg gehad het om blankes te regeer. Indien hulle die plek sou moes verlaat, sou hulle met hul vrouens en kinders te voet moes loop, want hulle het al hul waens verkoop.⁵²

Daar is sterk te twyfel aan die korrektheid van laasgenoemde stelling. Hulle was handelaars en as sulks sterk aangewese op vervoer vir hul goedere. Steyn het die sakeonderneming plaaslik bedryf, terwyl Hahn die rondreisende vennoot was. In hul brief aan Molteno het hulle aan die hand gegee, dat die regering per kerende skip aan Van Wyk moes laat weet om hulle met rus te laat. Uit sy skrywe aan Molteno blyk dit dat Hahn ten alle koste vry van enige geldelike verpligtinge teenoor die Basters wou wees. Van Wyk het 25 pond per jaar belasting van die vennootskap geëis, waarvan Hahn slegs 10 pond wou betaal en slegs as Van Wyk skriftelik kon bewys dat hy Rehoboth besit het. Sonder hierdie bewys sou hulle egter slegs 10 pond per jaar vir die verbetering van die plek en ter wille van vrede vir die sendeling betaal. In hul brief het hulle ook gedreig om Damaras te huur om die Basters op hul plek te sit. Wat hulle van so 'n drastiese stap weerhou het, was die wete dat

 52 (KAB) NA 1136 Archives of W. Coates Palgrave, Special
 Commissioner to Damaraland: Letters and Papers received: Hahn &
 Steyn - Molteno, 18/1/1876.

die Basters Britse onderdane was. Hulle het eintlik die Kaapse regering versoek om die Basters te beveel om nie met hulle in te meng nie.⁵³ Die Basters was egter nie meer Britse onderdane nie en die Kaapse regering het nie op Hahn se brief gereageer nie.

Na hul brief aan Molteno het die twee vennote die volgende dag, dit wil sê op 19 Januarie 1876, 'n verklaring aan Van Wyk uitgereik, waarin hulle dokumentêre bewys van die Basters se eienaarskap van Rehoboth gevra het. Indien Van Wyk 'n skriftelike bewys kon lewer, sou Hahn en Steyn gewillig hulle wette gehoorsaam het. Hulle sou ook gewillig wees om lisensiegeld van 25 pond sterling te betaal en sou dan volle burgerskap daarvoor geëis het. Hahn se onderneming aan Molteno van verdubbeling van hierdie bedrag, was nou vergete. Hy weerspreek hom ook in die brief, want hy verklaar daarin dat indien Van Wyk dokumêntere bewys van sy besitreg kon toon, hulle onmiddellik Rehoboth sou verlaat en dit sonder om vergoeding vir hul vaste eiendom te eis. Indien Van Wyk nie die nodige bewyse gehad het nie, sou die firma slegs 10 pond per jaar betaal. 'n Ander bepaling in die verklaring was dat private sake tussen blankes nie deur die Basters se wette geraak word nie, so ook nie sake tussen Khoikhoi en blankes of Herero en blankes nie. Waar dit

53 (KAB) NA 1136 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letters and Papers received: Hahn & Steyn - Molteno, 18/1/1876.

blankes op Rehoboth aangegaan het, het Van Wyk slegs seggenskap in sake tussen blankes en Basters gehad.⁵⁴

Hermanus van Wyk het nog dieselfde dag op Hahn en Steyn se brief gereageer. Van Wyk het hul deklarasie geïgnoreer en verklaar dat die Basters nie van plan was om in enige opsig saam met hulle te leef nie en dat daar nie twee heersers op een stuk grond kon wees nie. Hy was ook ontevrede met Hahn se verspreiding van stories oor hom. Die firma was die Basters belasting verskuldig en dit sou bereken word totdat hulle die plek verlaat.⁵⁵

'n Dag nadat hy Van Wyk se finale waarskuwing ontvang het, het Hahn ondersteuning in Kaapstad gesoek om sy regte as blanke erken te kry. Hy het in 'n brief aan Charles A. Fairbridge, Lid van die Kaapse Wetgewende Vergadering, sy verduideliking van die probleme op Rehoboth gegee, asook om raad gevra.⁵⁶ Soos dit sy gewoonte was, was dit nie raad wat hy wou gehad het nie, maar hy wou in werklikheid Fairbridge oorhaal om sy sienswyse te deel.

Uit sy brief het weldeurdagte planne deurgeskemer om sy handelsbelange in Suidwes-Afrika te beskerm. Hy het sy wetenskaplike navorsing aangeprys en het Fairbridge probeer oorhaal

54 (KAB) NA 1136 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letters and Papers received: Hahn & Steyn - Van Wyk, 19/1/1876.

55 Ibid.

56 Ibid., Hahn - Fairbridge, 20/1/1876.

om die regering tot aksie te dwing om hul gesag oor Suidwes-Afrika uit te brei. Die inhoud van hierdie lang brief was grootliks 'n herhaling van Hahn en Steyn se brief aan Molteno van 18 Januarie 1876. Die aanrandingsaak tussen Steyn en Wiese is weer opgehaal en by implikasie het Hahn beweer dat die Basterkaptein onbevoeg was om regspraak oor blankes te lewer.

Hahn het ook twee besondere sake by Fairbridge beklaag. In die eerste plek het hy beswaar gemaak teen die verbod van die Basters teen die verkoop van alkoholiese drank. Hy kon nie insien waarom die Basters moes inmeng as hy sterk drank aan 'n blanke handelaar of reisiger wou verkoop nie. In die tweede plek was hy bekommerd dat as die Basters hom en Steyn van Rehoboth sou verdryf, hulle groot skade sou ly omdat hulle eiendom ter waarde van 6 000 pond sterling besit het. As gevolg van die onmin wat daar gedurende die voorafgaande ses weke tussen hom en die Basters bestaan het, het sy handelonderneming reeds 300 pond sterling skade gely en daarbenewens is hy verbied om 'n kleinerige stoorplek vir sy handelware te bou. Hy was bevrees dat indien hulle van Rehoboth verdryf sou word, dit aanleiding daartoe sou gee dat die swartes hul eerbied vir die blanke kon verloor, wat tot nadeel van die handelaars in Suidwes-Afrika sowel as die van die Kaapkolonie sou

wees. In die lig daarvan versoek hy dat die Kaapse regering Hermanus van Wyk sal vermaan om Britse onderdane met rus te laat.⁵⁷

By Fairbridge se brief het hy 'n brief vir Molteno ingesluit. By Molteno se brief het hy 'n Engelse vertaling van Barnabas, kaptein van die Rooinasie, se brief aan hom aangeheg. Daarin het hy die voorwaarde waarop die stamhoofde die Basters toegelaat het om op Rehoboth te bly, uiteengesit, maar die woorde "maar niet over de wilde mensen te heerschen" foutiewelik met "but not to be masters of white people" vertaal.⁵⁸

Hahn het voorgestel dat Molteno 'n brief aan Barnabas moes rig, waarin hy aangemoedig moes word om die handel, sowel as Britse onderdane, te beskerm. Hahn was van mening dat as Barnabas se goeie gesindheid teenoor blankes bekend sou word, sou die ander kapteins 'n groter welwillendheid teenoor blankes openbaar. Dit sou terselfdertyd die Basters se vermetelheid aan bande gelê het as hulle bewus was dat die regering kennis van Barnabas geneem het.

In sy brief aan Molteno het hy op 'n subtiele manier sy dienste aan die regering aangebied. Deurdat hy die land vir vier jaar lank

57 (KAB) NA 1136 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letters and Papers received: Hahn - Fairbridge, 20/1/1876.

58 Ibid., Barnabas - Hahn, 18/1/1876.

deurreis het, was hy met die geskiedenis van die verskillende stamme welbekend en hy kon die regering van inligting aangaande hulle oor die laaste 50 jaar voorsien. Hy het ook 'n diepgaande kennis van die geografie van die land gehad en sou die regering 'n landkaart aanbied van die gebied tussen die Oranjerivier en 22°S.Br. en die Atlantiese oseaan en ongeveer 20°O.L. Hierdie kaart sou volgens sy eie astronomiese en trigonometriese waarnemings saamgestel wees. Hy wou ook verseker wees dat die afgevaardigde kommissaris definitiewe instruksies aangaande sy onderhandeling met die inboorlinge sou ontvang, sodat die blankes gevrywaar sou wees van die vernedering van die swartes se wette en wispelturigheid.⁵⁹ Soos in die geval van sy eerste brief aan Molteno was daar geen reaksie op hierdie brief nie.

Die omstandighede rakende die firma Hahn en Steyn het Van Wyk genoodsaak om op 25 Januarie 1876 'n brief aan die redakteur van De Zuid-Afrikaan te skryf, waarin hy die twee blankes se aankoms en hulle gulle ontvangs op Rehoboth in Julie 1875 beskryf het. Hulle het hom meegedeel dat hulle van plan was om vir drie jaar op Rehoboth te bly. Omdat hy op pad na vriende in Damaraland was, het hy dit nagelaat om reëlins in verband met hul verblyf op Rehoboth te tref. Met sy terugkoms het hy egter gevind dat hulle eiereg

59 (KAB) NA 1136 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letters and Papers received: Hahn - Molteno, 28/1/1876.

gebruik het om daar te woon. Hy kon nie die saak met hulle bespreek het nie, want Hahn was op 'n handelsreis in Damaraland. In die tussentyd het Hahn hulle in die rug gestee, deur aan die Transvaalse Boere aan die hand te doen dat hulle hul op Rehoboth vestig en dat hulle binne twee jaar sterk genoeg sou wees om die plek te verower en dat Hahn alles in sy mag sou doen om hulle te ondersteun. Na Hahn se brief in Kamaharero se hande geval het, het laasgenoemde al die kapteins verwittig dat Hahn 'n verraaier was. Kamaharero het vir hom (Van Wyk) verantwoordelik vir Hahn se doen en late gehou omdat Hahn op sy grond gewoon het. Nadat hy met Hahn gepraat het, het Hahn aan hom gesê dat hy deur die Kaapse regering gestuur was. Die Basters het dit egter nie geglo nie en as die firma hulle nie gehoorsaam nie, sou hulle genoodsaak wees om Hahn en Steyn op eie koste na Walvisbaai te vervoer. Hy het ook gemeld dat die Basters vanaf 1870 in vrede op Rehoboth gelewe het en dat daar eers probleme ontstaan het vandat die vennote daar gevestig is. Verder het Van Wyk beweer dat die vennote die Bergdamara in hul diens met sambokke geslaan het. Die Basters het gehoop dat hulle in vrede sou leef sodra hierdie twee handelaars Rehoboth verlaat het.⁶⁰

'n Antwoord van Hahn op hierdie brief het eers in die Standard and

60 De Zuid-Afrikaan, Van Wyk - Redaksie, 25/1/1876.

Mail van 5 Augustus 1876 verskyn. Daaruit blyk dit dat hy baie ontsteld was oor Van Wyk se uitlatings en verklaar hy dat dit nie sy doel was om die Transvaalse boere uit te nooi om Rehoboth te beset nie, alhoewel die meegaande afskrif van sy brief aan Van Zyl dit duidelik aan die lesers uitgespel het. Uit 'n meegaande redaksionele berig het dit geblyk dat aangeleenthede anderkant die Oranjerivier nie as nuuswaardige leesstof vir die gewone leser beskou was nie.⁶¹

Hahn wou moontlik simpatie en erkenning by die Kaapse regering gekry het, want hy het geweet dat Molteno op 22 Junie 1875 by die Kaapse Parlement 'n mosie ingedien het, dat die westelike grens van die Kaapkolonie so uitgebrei moes word om Walvisbaai en so veel as moontlik van die binneland in te sluit. Hierdie mosie is aanvaar, maar met die gedagte dat dit met die goedkeuring van die inboorlinge moes geskied. Daar is besluit om William Coates Palgrave as spesiale kommissaris na Suidwes-Arika te stuur, daar hy goed met die land bekend was.⁶² Palgrave was deur die goerwerneur, sir Henry Barkly, opdrag gegee om inligting aangaande die natuurlike bronne van die land in te win, asook die houding van die inboorlinge ten opsigte van koloniale bestuur.⁶³

61 Standard and Mail, 5/8/1876: Hahn - Editor, 25/5/1876.

62 (KAB) GH 4/2 Papers Despatched to Secretary of State, London: General Despatches: Confidential Despatches, 23/1/1878; G50-77 Report of W. Coates Palgrave, esq., Special Commissioner to the Tribes North of the Orange River, on his mission to Damaraland and Great Namaqualand in 1876, 1877, p.3.

63 J. Davies: Palgrave and Damaraland, pp.120,127,128; G50-77 Report of W. Coates Palgrave, esq., Special Commissioner to the Tribes North of the Orange River, on his mission to Damaraland and Great Namaqualand in 1876, 1877, p.1.

Hahn se briewe aan Molteno en Fairbridge waarin hy aandring op regeringsingryping in Suidwes-Afrika, het geen bydrae tot die koms van Palgrave na die land gelewer nie. Sy negatiewe houding teenoor nie-blanke gesag het aanleiding tot sy aanmoediging van Hendrik van Zyl gegee om mettertyd die gebied te beset. Die dryfveer agter Kamaharero se laaste brief om raad aan die Kaapse regering was juis Hahn se skrywe aan Van Zyl.

Die aankoms van William Coates Palgrave as spesiale kommissaris in Suidwes-Afrika

Palgrave het op 25 April 1876 in Walvisbaai aangekom, waar hy 'n petisie ontvang het wat deur 23 blankes onderteken was en waarin hulle hul tevredenheid met die voorgenome besetting van die gebied deur die koloniale regering uitgespreek het.⁶⁴ Hy het egter gou besef dat wat die stamhoofde betref, hy die wind van voor gaan kry en het daarom met mening onder hulle ingeklim. Die hoofmanne wat aan die koloniale regering geskryf het, wou beskerming teen blanke indringing gehad het, maar was nie insiklik om hul gebied onder Britse gesag te plaas nie.⁶⁵

Jan Jonker Afrikaner het van Palgrave se besoek aan Windhoek 'n

64 J. Davies: Palgrave and Damaraland, p.112.

65 (KAB) NA 1137 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Journal containing minutes of meetings, 1876, 29/8/1876.

geleentheid gemaak om sterk teen Hahn te velde te trek. Hahn het vir hom probleme veroorsaak, want hy het die Bergdamara wat Jonker aan hom as arbeiders geleen het, na sy mening mishandel. Jan het gekla dat hy briewe oor die mishandeling van die Bergdamara aan Hahn en die handelaar Gunning gerig het en Hahn wou van hom weet watter reg hy gehad het om briewe aan 'n witman te skryf. Jonker was van mening dat Hahn in 'n land moes woon waar die allerstrengste wette toegepas was, sodat daar beheer oor hom uitgeoefen kon word. Hahn en die handelaar Carew se gedrag was van so 'n aard dat hy nie blankes in sy land wou gehad het nie.⁶⁶

J.J. Christie, sekretaris van Palgrave, het in sy amptelike reisjoernaal op 30 Mei 1876 gemeld dat Hahn homself as 'n verteenwoordiger van die Britse regering by Kamaharero voorgedoen het.⁶⁷ Kamaharero het die oorspronklike brief wat Hahn aan Van Zyl geskryf het, asook die twee briewe wat Hahn aan Kamaharero geskryf het aan Palgrave, voorgelê.

Abraham Swartbooi het verklaar dat Hahn hom die vorige jaar besoek het met die doel om Rehoboth van hom te koop en nie met die doel om daar te woon nie en hy het gewonder waar die blankes die reg gekry het om op Rehoboth te woon.⁶⁸

66 (KAB) G50-77 Report of W. Coates Palgrave, esq., Special Commissioner to the Tribes North of the Orange River, on his mission to Damaraland and Great Namaqualand in 1876, p.74.

67 (KAB) NA 1137 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Journal containing minutes of meetings, 1876, 2/8/1876; E.L.P. Stals (ed.): The commissions of W.C. Palgrave: Special Emissary to South West Africa 1876-1885, p.14.

68 (KAB) NA 1137 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Journal containing minutes of meetings, 1876, 2/8/1876.

In sy verklaring voor Palgrave het Hermanus van Wyk gesê dat al die hoofmanne en kapteins, selfs Barnabas wat hy op Rehoboth gevind het, tot sy verblyf op Rehoboth toegestem het. Nadat hy gehoor het dat daar 'n poging deur Hahn was om Rehoboth van Swartbooi te koop, het hy na Ameib by Bokberg gereis en 'n geskrewe bewys van Swartbooi gekry, dat indien hy die plek sou wou verkoop, Van Wyk die eerste opsie om te koop sou kry. Hy het hierdie dokument wat deur die Swartboois se sendeling, eerwaarde J.Boehm, te Ameib op 23 Mei 1875 onderteken is, ingehandig.

Op 'n vergadering wat deur Palgrave op 2 Junie 1876 op Okahandja belê is, het Kamaharero van sy onderhandelinge met Hahn vertel. Hahn het perde te koop aangebied, maar omdat die pryse te hoog was, het hy en sy mense nie van die perde gekoop nie. Volgens die tolk by die onderhandeling, sou Hahn gesê het dat as hy gif gehad het, hy dit in beesvleis sou gesit het en hulle almal daarmee sou vergiftig het. Palgrave het hierop geantwoord dat hy alle korrespondensie in verband met hierdie aangeleentheid in sy besit het, maar dat hy nog steeds op Hahn vir 'n verduideliking gewag het. Die taal wat Hahn teenoor hom gebruik het, was ook ongevraagd. Palgrave het egter daarop aangedring dat Hahn se optrede verskoon moes word, daar Kamaharero Hahn se posisie en omstandighede, wat beide die hede en die verlede betref, moes verstaan het.⁶⁹ Waarna

69 (KAB) G50-77 Report of W. Coates Palgrave, esq., Special Commissioner to the Tribes North of the Orange River, on his mission to Damaraland and Great Namaqualand in 1876, 1877, p.88.

hy hier verwys het, was die feit dat Hahn se vader 'n sendeling onder die Nama was. Palgrave het verduidelik dat hy met Hahn in gesprek was en dat hy onskadelik skyn te wees, al was hy gou op sy perdjie en sy optrede onaanvaarbaar.⁷⁰ Palgrave se verduideliking het egter nie Hahn se neerbuigende houding teenoor Kamaharero verklaar nie. Op 31 Julie het Palgrave daarin geslaag om Kamaharero oor te haal om die onenigheid met Hahn te vergeet, op die voorwaarde dat Palgrave geen verdere vrae aan hom sou stel nie. Palgrave moes begin glo het dat hy Kamaharero so ver gekry het om sy probleme met die blankes te vergeet, sodat hy met hom kon onderhandel om die Kaapse regering as beskermheer te aanvaar.

Hy het nog steeds sy bes gedoen om Kamaharero oor te haal om die koloniale regering om beskerming te vra. Alreeds op 29 Julie 1876 het hy taktvol gesuggereer dat "you must place the Colonial Government in such a position that it can, when necessary, interfere on your behalf."⁷¹

Palgrave se tevredenheid met Kamaharero se insiklikheid was egter van korte duur. Dieselfde dag waarop hy daarin geslaag het om Kamaharero te pasifiseer sou Hahn teenoor Robert Lewis, 'n handelaar, raadgewer en informant van Kamaharero, opgemerk het dat

70 (KAB) NA 286 Letters and Papers received from Damaraland and Walvis Bay; W. Coates Palgrave, Special Commissioner to the Tribes North of the Orange River, 1876, no.17.

71 Ibid.

Palgrave die geskille tussen hom en Kamaharero so beslis het dat dit nie sy onderhandelinge met die stamhoofde sou benadeel nie. Was dit nie dat Hahn gevrees het dat sy geskille met Kamaharero Palgrave se besoek aan Suidwes-Afrika sou benadeel nie, sou Hahn hom nie toegelaat het om die saak te skik nie.

Op 1 Augustus 1876 het Palgrave Hahn berispe oor sy opmerking teenoor Lewis en van Hahn 'n nota geëis, waarin Hahn sy tevedenheid vir die wyse waarop Palgrave sy geskille met Kamaharero opgelos het, asook sy dank vir Palgrave se belangstelling in die saak, moes uitspreek.⁷² Hahn het nog dieselfde middag in 'n nota sy dank teenoor Palgrave uitgespreek en ook gemeld dat hy tevrede was met die inhoud van Palgrave se nota aan hom.⁷³

Die ondersoek van 'n aanrandingsaak teen Hahn

Kamaharero het een van Hahn se Herero-werkers wat 'n klag van aanranding teen Hahn wou lê na Palgrave gebring. Hierdie arbeider, Okararo, het na die handelaar Axel W. Eriksson se perde omgesien. Toe Eriksson weier om hom vir sy dienste te betaal, het Okararo gedreig om die handelaar met 'n klip te gooi. Eriksson het hom te perd gejaag, waarop hy die heuwels ingevlug het. Okararo het beweer

72 (KAB) NA 1137 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Journal containing minutes of meetings, 1876, 1/8/1876.

73 (KAB) NA 1136 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letters and Papers received: Hahn - Palgrave, 1/8/76, no.10.

dat Hahn hom daarna met 'n jukskei aangerand het.⁷⁴

Nadat Palgrave aan Kamaharero verduidelik het dat Eriksson melding van die man se astrantheid gemaak het, het Kamaharero geantwoord dat dit nie oor die straf gaan nie, maar oor die manier waarop dit toegedien was.⁷⁵ Vir Palgrave aan die ander kant was dit belangriker om uit te vind of die man wel die straf verdien het, as die feit dat die man mishandel was. 'n Onderzoek moes dus meer 'n soeke na die oorsake van die straf gewees het, as na die wrede vorm waarin die straf toegedien was. Met hierdie doel voor oë moes Kamaharero ten alle koste van die verhoor af weggehou word. Palgrave het geleidelik vir Kamaharero begin oorhaal om sy toestemming tot anneksasie te kry. Ongelukkig was Hahn die enigste een wat elke keer 'n stok in die wiel gestee het.

Op 1 Augustus was daar op Okahandja heelwat briefwisseling tussen Palgrave en Hahn. Christie het Hahn meegedeel dat Palgrave die kwaai-vriendskap tussen hom en Kamaharero sy persoonlike saak gemaak het en dat hy aan die hoofman gesê het dat hy Hahn se briewe aan hom ten sterkste afkeur. Palgrave het ook aan Kamaharero voorgestel om die saak daar te laat. Volgens Christie het Kamaharero die straf wat Hahn sy arbeider toegedien het, gebruik as 'n geleentheid om

74 (KAB) NA 286 Letters and Papers received from Damaraland and Walvis Bay; W. Coates Palgrave, Special Commissioner to the Tribes North of the Orange River, 1876: Minutes of meetings, 1/8/1876.

75 Ibid.

soortgelyke gevalle van mishandeling van swartes deur blanke inwoners en handelaars onder Palgrave se aandag te bring. Hy het ook vir Hahn ingelig dat Palgrave gevoel het dat daar ondersoek na die regverdiging van die straf ingestel moes word. Verder het hy hom in kennis gestel dat hy (Christie) en Amadamap, Kamaharero se hoofraadslid, die ondersoek sou lei. Hierop het Hahn Palgrave onmiddellik per brief bedank vir die manier waarop hy die saak hanteer het.

Sy sekretaris moes met die hulp van Kamaharero se hoofraadslid die ondersoek behartig om die hoogs plofbare situasie te ontlont. In die emosionele toestand waarin die swartes verkeer het, wou Palgrave nie toelaat dat bittere gevoelens teenoor Hahn die verrigtinge in verband met die ondersoek beïnvloed nie. Christie moes die hofverrigtinge met versigtigheid hanteer en enige tekens van afkeur teenoor Hahn onderdruk. Nadat Palgrave dit reggekry het om Kamaharero uit die pad te kry, is 'n begin met die ondersoek na die aanranding gemaak.⁷⁶

In die ondersoek wat op 1 en 2 Augustus 1876 op Okahandja plaasgevind het, het Hahn en drie van sy arbeiders getuig. Okararo, die eiser, het vertel hoe Eriksson, 'n man wat hy nie geken het

76 (KAB) NA 286 Letters and Papers received from Damaraland and Walvis Bay; W. Coates Palgrave, Special Commissioner to the Tribes North of the Orange River, 1876: Minutes of meetings, 1/8/1876.

nie, maar na wie die Damara as Karuwapa verwys het, hom gevra het om sy twee perde op te pas. Teen die aand het hy Eriksson se perde na hom geneem en om vergoeding vir sy diens gevra. Eriksson het ingestem om hom 'n klein vergoedinkie te betaal. Nadat hy die volgende dag weer die perde opgepas het, het hy weer om betaling gevra. Eriksson het hom aangeraai om Hahn om betaling te vra, waarop Okararo geantwoord het dat alhoewel hy Hahn se bediende was, hy nooit betaling vir sy dienste kry nie. Hierop het Okararo die perde toe beetgekry, want hy wou Eriksson na Palgrave neem. Eriksson het op 'n ander perd gespring en Okararo gejaag, waarop laasgenoemde die perde gelos en die koppies ingevlug het. Hahn het hom die oggend na hierdie voorval aangespreek omdat hy gedurf waag het om Eriksson om vergoeding te vra. Na Okararo erken het dat hy verkeerd gehandel het, het Hahn hom onder die regteroor geskop. Hahn het hom daarna aan die polse gegryp en sy ander arbeiders beveel om hom op die grond vas te druk, sodat hy 'n loesing kon kry. Hahn het hom toe met 'n osriem oor die skouers geslaan. Na Okararo probeer het om een van die arbeiders, Kalimabab, te byt sodat hy kon loskom, het Hahn 'n jukskei gegryp om hom mee te slaan. Die bediende het vir Hahn gesê om nie die klaer met die jukskei te slaan nie, daar hy hom al genoeg met die osriem geslaan het. Hierop het Hahn hom een hou op sy neus geslaan. Hahn

het ook gedreig om hom te skiet. Na die aanranding het Kamaharero hom na Palgrave geneem en terwyl hy by Palgrave se wa was, het Hahn te perd daar aangekom en hom beveel om die beeste te gaan oppas. Indien hy dit nie doen nie, sou hy weer geslaan word. Okararo het nie gemaak soos hy beveel was nie, maar is terug na sy hoofman toe.⁷⁷

Drie van Hahn se arbeiders se verklarings het met die van Okararo ooreengestem. Hulle was die Baster, Klaas Beukes en twee Nama, Timothy en Kalimabab. Eersgenoemde het ook bygevoeg dat nadat Okararo met die jukskei geslaan is Hahn hom ook nog in die sy geskop het, terwyl laasgenoemde twee getuig het dat nadat Hahn Okararo met die jukskei geslaan het, hy hom nog 'n skop in die maag ook gegee het. Beukes het getuig dat Okararo meer as 20 houe met die dubbelgevoude osriem gekry het, terwyl Timothy se skatting 10 houe was. Eersgenoemde twee het Hahn as kort van humeur beskryf, terwyl laasgenoemde hom as 'n moeilike man beskryf het.⁷⁸

In sy verweer het Hahn vertel dat hy Okararo op 'n kalm manier aangespreek het oor die skande om vir Eriksson om vergoeding vir sy dienste te vra, maar nadat Okararo ontken het dat hy 'n klip opgetel het om teen Eriksson te gebruik, saam met Okararo se norske

 77 (KAB) NA 1137 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Journal containing minutes of meetings, 1876, 2/8/1876.

78 Ibid., 3/8/1876.

houding, het hom laat besluit om hom 'n loesing te gee. Hy het erken dat hy die man tussen 30 en 40 houe met die osriem geslaan het. Hy het erken dat Okararo moontlik nie vir Kalimabab gebyt het nie, maar dat sy mond naby Kalimabab se hand was. Hy het erken dat hy Okararo per ongeluk met die jukskei op die neus geslaan het, want hy wou hom net 'n sagte hou op die mond gegee het. Hy het ook erken dat nadat hy die klaer met die jukskei geslaan het, het hy hom nog vyf tot ses houe met die osriem geslaan, nadat Klaas Beukes hom vermaan het oor die gebruik van die jukskei. Nadat hy Okararo aangerand het, het hy aan sy arbeiders gesê dat hy jammer was omdat hy die man in die gesig geslaan het, maar dat die man die straf wat hy gekry het, verdien het. Hierna het hy sy arbeiders gewaarsku om nie ander mense wat na sy wa kom, so te beledig nie. Indien hulle dit doen, sou hulle ook so gestraf word.⁷⁹

Op Woensdag 2 Augustus 1876 is die ondersoek beëindig en die volgende dag het Kamaharero, Amadamap (Kamaharero se hoofraadslid) en verskeie ander Herero na Palgrave se kamp gegaan om die uitslag van die verhoor te verneem. Daar aangekom, het Palgrave aan die hand gedoen dat Amadamap, met die bystand van Christie, die straf moes oorweeg. Nadat almal met hierdie voorstel saamgestem het, het Amadamap, Christie en die handelaar, J. Grendon, wat namens Hahn

79 (KAB) NA 286 Letters and Papers received from Damaraland and Walvis Bay; W. Coates Palgrave, Special Commissioner to the Tribes North of the Orange River, 1876: Minutes of meetings, 2/8/1876.

verskyn het, hulle na die tydelike kantoor onttrek. Nadat hulle die saak bespreek het, is Hahn met 4 pond, wat die waarde van 'n groot slagos was, beboet. Grendon het sy tevredenheid met die uitspraak uitgespreek en het die kommissie verseker dat die boete betaal sou word.⁸⁰

Deur middel van 'n nota het Christie Hahn op 3 Augustus in kennis gestel dat die probleme tussen hom en Kamaherero, waarvan hy in sy briewe van 31 Julie en 1 Augustus melding gemaak het, nou nie meer bestaan het nie en dat Hahn Okahandja enige tyd kon verlaat.⁸¹

Hahn het Kamaharero nog dieselfde middag in sy kraal besoek, waar hy vriendelik deur die opperhoof ontvang is.⁸²

Hahn se selfopgelegde taak om die blankes teen die aanslae van die swart bevolking te beskerm, het hom genoop om op 9 Augustus 1876 sekere insidente by Palgrave te rapporteer. Ene Hanab (Hans Bloksteen), 'n Veldskoendraer, het die handelaar George Robinson van grok (spiritus) beroof. Hanab het vier dae se reis vanaf Rehoboth, by Kuis, op die walle van die Visrivier gebly. Dit was in die gebied van Barnabas. Robinson, wat in die omgewing van Bethanien gebly het en in die diens van die handelaar Thomas Jordan was, sou ook aan Hahn genoem het dat Garib, kaptein van die Ogeis

80 (KAB) NA 1137 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Journal containing minutes of meetings, 3/8/1876.

81 (KAB) NA 1139 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letter Book, 1876-1877: Christie - Hahn, 3/8/1876.

82 (KAB) NA 1137 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Journal containing minutes of meetings, 3/8/1876.

(Groot Dode), die aanhitser tot hierdie misdade was. Hahn het Garib as 'n dief en 'n skurk beskou en het gevoel dat 'n einde aan sy vermetelheid gemaak moes word. Ingeslote by sy klagtes was twee lisensies wat Kido (Cupido) Witbooi, oupa van die bekende Hendrik Witbooi, aan James Burke uitgereik het. Hierdie lisensies was nie wettig volgens die bepalings soos uiteengesit in die vyfde paragraaf van die dokument van die Vrede van Okahandja nie. Ook het Noah, die veldkornet van Kido Witbooi, 'n lisensie van 4 pond uit ene Solomon gepers.⁸³ Wat Palgrave betref, het Hahn sy geduld tot die uiterste beproef en hy het nie tyd gehad vir geïsoleerde insidente aangaande die Khoikhoi wat Hahn onder sy aandag gebring het nie. Palgrave was ook van plan om in 'n latere stadium Britse beskerming aan die Khoikhoi in Suidwes-Afrika aan te bied en wou dus nie toelaat dat Hahn sy kanse op sukses in die wiele ry nie. Buitendien het teenspoed met die Herero-hoofmanne oor sy plan al sy aandag in beslag geneem.⁸⁴

Palgrave se grootste strewe was om die Herero te beweeg om sy reservaatplan te aanvaar. Volgens hierdie plan moes Kamaharero 'n aansienlike deel van sy grond aan die Kaapse regering skenk. Deel daarvan sou kusgebied wees wat moontlike anneksasie deur die Kaapse regering van Hererogrand of Namagrand sou vergemaklik. Dit sou ook

83 (KAB) G50-77 Report of W. Coates Palgrave, esq., Special Commissioner to the Tribes North of the Orange River, on his mission to Damaraland and Great Namaqualand in 1876, 1877, pp.xxx-xxxi.

84 (KAB) NA 1139 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letter Book, 1876-1877: Palgrave - Brownlee, 10/9/1876.

die Transvaalse Boere verhinder om 'n weg na die see deur Suidwes-Afrika te hê. Palgrave het hom dus in die tussentyd toegelê om die "inflated windbag,"⁸⁵ soos hy na Kamaharero in 'n brief aan C. Brownlee, Sekretaris van Naturellesake, verwys het, te beweeg om met meer vaart sy gronde weggeteken te kry. Hy het gevoel dat Kamaharero gedraal het en die oorhandiging van sy grond aan die Kaapse regering so lank as moontlik wou vertraag. Sy omsigtigheid om nie openlik Hahn te bevoordeel in sy hantering van die Hahn-Kamaharero-aangeleentheid nie, het saamgespeel in die kweek van 'n vertrouensposisie tussen hom en Kamaharero. Uiteindelik het Kamaharero die wens uitgespreek om Palgrave as die hoof van sy land te erken.

Hahn as verteenwoordiger van die blankes in Suidwes-Afrika

In die tussentyd het Hahn 'n aantal blankes oorreed om 'n memorie te onderteken waarin hy as hul verteenwoordiger in Groot-Namakwaland erken sou word. Hierdie geskrif het aan hom, die handelaars W. Jordan, J. Burke, R. Haybittle en Pringle (Pringle se voorletters kan nie opgespoor word nie), die reg gegee om teen persone wat dit onderteken op te tree indien die ondertekenaars nie hul aanbevelings gehoorsaam nie. Bogenoemdes sou ook sake tussen

85 (KAB) NA 1139 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland, 1876-1877: Letter Book: Palgrave - Brownlee, 10/9/1876.

die ondertekenaars en swartes of tussen hulle en Basters hanteer en dit daarna onder Palgrave se aandag bring.

Kort na die ondertekening van die geskrif het Hahn vir ene E. Phillips met die voorwaardes daarvan gekonfronteer in 'n brief wat hy op 12 September 1876 aan hom geskryf het. Die briefwisseling tussen Hahn en Phillips het sy oorsprong gehad in 'n transaksie wat Phillips met W. Jordan aangegaan het. Phillips het aan Jordan 'n bul verkoop. Hierdie bul was deur die Baster P. Beukes as sy eiendom herken en Beukes het toe beslag daarop gelê. Die gevolg was dat Jordan die bul van Phillips teruggeëis het. Op 13 Oktober het Hahn Phillips beveel om die bul van Beukes terug te vat. Hahn het Phillips vermaan om nie met enige reisplanne voort te gaan terwyl die saak nog hangende was nie. Indien Phillips Rehoboth sou verlaat voordat die saak tussen hom en W. Jordan afgehandel was, sou hy in hegtenis geneem word. Hy het Phillips daaraan herinner dat daar geen regverdigheid van die swartes en Basters teenoor blankes was nie en hy is seker dat Phillips lievers onder die gesag van blankes sou wou wees. Phillips het die volgende oggend sy brief beantwoord en uit hierdie nota blyk dit dat hy Hahn vir uitgawes weens sy verlengde verblyf in Rehoboth verantwoordelik gehou het. In die tussentyd sou hulle op Palgrave se terugkoms na Rehoboth

wag, want na Palgrave Kamaharero oorgehaal het om die regering om beskerming te vra sou hy na die suide vertrek het om soortgelyke verdrae met die Nama in Groot-Namakwaland aan te gaan. Tot tyd en wyl hulle Palgrave weer sou sien, was Hahn gewillig om Phillips 4 sjielings te betaal om sy vrou en kinders mee te onderhou en indien hy deur Palgrave skuldig bevind sou word, sou Hahn die geld teruggeëis het.⁸⁶

Hahn het nou amper die hele handelsgemeenskap onder sy leiding gehad en sy aggressiewe houvas op hulle het baie van hulle berou oor hierdie alliansie laat kry.⁸⁷ Op 4 Oktober 1876 het hy Hermanus van Wyk by Palgrave gerapporteer. Die vorige jaar het 'n sekere Murray 'n paar perde aan die vennote Hahn en Steyn verkoop, waarop die vennote hom met beeste betaal het. Jacob Maton (moontlik Mouton), 'n Baster, het op een van hierdie beeste beslag gelê, want dit sou aan hom behoort het. 'n Hofsaak wat deur die Baster-magistraat, August Beukes, in Desember 1875 verhoor is, het ten gunste van Maton geëindig. Hahn se brief oor die aangeleentheid is deur Palgrave onder Maton se aandag gebring. Maton kon egter bewys dat die os aan hom behoort het.⁸⁸ Dit is nie duidelik hoe hierdie saak afgeloop het nie.

86 (KAB) NA 1136 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland Letters and Papers Received, Hahn - Phillips, 13/9/1876.

87 (KAB) NA 1139 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letter Book, 1876-1877: Palgrave - Brownlee, 12/10/1876.

88 (KAB) G50-77 Report of W. Coates Palgrave, esq., Special Commissioner to the Tribes North of the Orange River, on his mission to Damaraland and Great Namaqualand in 1876, 1877, pp.93-95.

Vanaf Rehoboth het Palgrave op 12 Oktober 1876 Brownlee skriftelik meegedeel dat hy 'n vergadering met die Nama op 20 November sou hou om hulle Britse beskerming aan te bied. Dit sou nie 'n maklike taak wees nie. Hy het egter geen probleem voorsien om die grond waarop hulle woon binnekort te annekseer nie. Hy het ook gemeld dat Brownlee nie meer bekommerd hoef te wees oor die veiligheid van dr. Theophilus Hahn nie, want "die rooi leeu (Hahn) het ingestem om saam met die baster Angora-bok (Van Wyk) te drink en laasgenoemde het ingewillig om dit toe te laat." Hy het verder gerapporteer: "The storm in a teapot was so exceedingly absurd and placed the animals concerned in raising it in such a ridiculous light that the best possible guarantee is afforded that both beasts will avoid dirtying the water for the future."⁸⁹ Hy was bekommerd oor die uitwerking wat die geskille tussen Hahn en Kamaharero op die swartes gehad het en as blankes hulself nie beheer het nie, moes meer probleme verwag word. Volgens Palgrave kon Hahn bly gewees het dat hy 'n geskil met die Basters gehad het en nie met die Nama nie. Laasgenoemdes sou hom sondermeer uit die land verdryf het.

Hahn verklap die Nama se weerstandspogings teen Britse beskerming

Hahn wat nog dringend graag in die regering se guns wou wees, het

89 (KAB) NA 1139 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland, 1876-1877: Letter Book: Palgrave - Brownlee, 12/10/1876.

rede gevind om vir Palgrave teen verwikkelinge onder die inboorlinge te waarsku. Hierdie verwikkeling sou 'n negatiewe uitwerking hê op Palgrave se planne om die Nama onder die beskerming van die koloniale regering te kry. Op 3 November 1876 het Hahn inligting aan Palgrave verskaf, wat volgens hom so vertroulik was dat nie eers die sendelinge daarvan moes weet nie. Hierdie inligting in verband met wat die Nama beoog het vir die vergadering wat vir 20 November by Berseba gereël was, het hy op 2 November by !Khu//naub (Frislar se plek) uit gesprekke verneem.

Puntsgewyse het Hahn aangetoon dat die Nama weerstand teen enige vorm van beskerming van die Kaapse regering gaan bied. Hulle sou nie toelaat dat beskerming op hulle afgedwing word nie, want hulle het dit as 'n set beskou om Groot-Namakwaland te annekseer. Hulle wou Duitsland en Rusland om advies raadpleeg oor die moontlike voorneme van die Kaapse regering om hul land te annekseer. Die Nama het ook nie Palgrave erken as 'n verteenwoordiger van die Kaapse regering nie, want hulle was nie van sy koms verwittig nie. Omdat hy na hulle mening nie onpartydig was nie, het hulle hom nie vertrou nie. Palgrave het selfs 'n landkaart volgens Kamaharero se voorskrifte en gegewens saamgestel. Hiervolgens was die grense van die Hererogebied so aangedui dat dit 'n deel van die

Namagebied ingesluit het. Hahn het met laasgenoemde stelling saamgestem, want Damaraland was ten noorde van die Zwachaubrivier (Swakoprivier) geleë en in die ooste was sy grens twee dae se reis noord van Gobabis geleë.⁹⁰ Die Swakoprivier was deur die Nama as die natuurlike grens tussen hulle en die Herero beskou. Daar die Herero weiveld vir hul groot troppe beeste nodig gehad het, het hulle vee ook suid van die rivier gewei. Die Herero het egter alle grond waar hul beeste gewei het as Herero-grond beskou.

Vanaf Berseba het Palgrave die ontvangs van Hahn se skrywe erken. Hy het aan hom geantwoord dat hy nie briewe wat hy in sy amptelike hoedanigheid ontvang het as vertroulik kon beskou nie. Hy was ten volle van die Nama se agterdog bewus, maar hy was seker dat alles nog sou regkom.⁹¹

Terug in Kaapstad het Palgrave die belangrikheid van die anneksasie van Walvisbaai vir die Britse Regering beklemtoon. Palgrave se entoesiasme het egter slegs gedeeltelike vrugte afgewerp met die regering se besluit in 1878 om slegs Walvisbaai as 'n Britse besitting in te lyf.

Hahn se ywer, sy gedurige inmenging, die "probleme" waarvan hy

90 (KAB) NA 1136 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letters and Papers Received: Hahn - Palgrave, 3/11/1876, no.40.

91 (KAB) NA 1139 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letterbook, 1876-1877: Palgrave - Hahn, 2/11/1876.

Palgrave bewus wou maak, sy opstokery om blankes so ver te kry om die reg in eie hande te neem en sodoende sy verblyf daar te verseker, het dus nie geslaag nie.

Daar is geen aanduiding wanneer Hahn Suidwes-Afrika verlaat het nie, maar dit moes gewees het kort nadat dit bekend geword het dat Brittanje nie die hele land gaan annekseer nie, want op 9 Mei 1878 het hy vanuit Stellenbosch om 'n vakante regeringsbetrekking aansoek gedoen.⁹²

92 (KAB) CO 4199 Memorials received H - L: Hahn - Sprigg, 9/5/1878, no. H30.

HOOFSTUK 3

HAHN AS REGERINGSFILOLOOG EN BEWAARDER VAN DIE GREY-VERSAMELING IN DIE SUID-AFRIKAANSE OPENBARE BIBLIOTEEK

Hahn verlaat Suidwes-Afrika

Die anneksasie van slegs Walvisbaai deur die Kaapse regering op 12 Maart 1878, het niks voordeligs vir Hahn ingehou nie. Daar sou geen beskerming deur blanke gesag vir hom en sy belange in die res van Suidwes-Afrika wees nie - 'n noodsaaklikheid wat uit die gebeurtenisse tussen hom en die inheemse rasse tydens Palgrave se besoek aan Suidwes-Afrika al hoe duideliker geword het. Hy moes die land dadelik na die anneksasie verlaat het, want op 9 Mei 1878 het hy uit Stellenbosch aansoek gedoen om die vakante betrekking van regeringsfiloloog en bewaarder van die Grey-versameling in die Suid-Afrikaanse Openbare Biblioteek (Suid-Afrikaanse Bibioteek) te Kaapstad.¹

Aanstelling as filoloog en bewaarder van die Grey-versameling

¹ (KAB) CO 4199 Memorials received H - L: Hahn - Sprigg, 9/5/1878, no. H30, pp.141-154.

Die Grey-versameling is 'n waardevolle en onvervangbare versameling boeke en geskrifte in die Suid-Afrikaanse Biblioteek. Hierdie versameling is werke wat deur sir George Grey, goewerneur aan die Kaap vanaf 1854 tot 1868, versamel is en wat hy in 1861 aan die volk van Suid-Afrika geskenk het. Ten tyde van hierdie skenking kon dit met reg beskou word as die waardevolste versameling in die biblioteek en die enigste wat daarmee in die suidelike halfrond vergelyk kon word, was Grey se skenking aan die Aucklandse openbare biblioteek in Nieu-Seeland.² Van die vyfduisend werke het honderd-en-dertig manuskripte uit die neënde eeu dateer en 'n honderd van hierdie manuskripte was in Latyn geskryf en het uit Bybels of godsdienstige werke van Middeleeuse skrywers bestaan. Hieronder is daar Shakespeare se dramas (eerste en tweede uitgawes) en die werke van Spenser, Chaucer en De Foe, asook die manuskripte oor inboorlingtale van die eerste Suid-Afrikaanse sendelinge soos dr. J.T. van der Kemp en J.H. Schmelen.³

Dr. W.H.T. Bleek, die eerste bewaarder van hierdie versameling, het skielik op 18 Augustus 1875 gesterf nadat hy die pos vir dertien jaar gevul het. Sy arbeid in die navorsing en studie van inboorlingtale het 'n wêreldwye belangstelling in Suid-Afrikaanse filologie ontlok.⁴ In Suid-Afrika was hy deur die Standard and

2 A.M. Lewin Robinson: The illuminated manuscripts in the Grey Collection (Antiques in South Africa, p.63); General Directory Guide-book, pp.358-359.

3 Cape Almanac 1881, p.311.

4 C. Pama (red.): Die Suid-Afrikaanse Biblioteek: sy geskiedenis, versamelings en bibliotekariese 1818-1968, p.60.

Mail as die mees uitstaande vergelykende taalkundige en kenner van inboorlingtale gehuldig.⁵

Na Bleek se dood het beide die Grey-trustees en die Suid-Afrikaanse Openbare Biblioteek (SAOB) besluit dat 'n manlike persoon wat bevoegd was Bleek se werk moes voortsit en die vakante betrekking moes vul. Mej. Lucy Lloyd, Bleek se skoonsuster, was egter tydelik deur die komitee in die betrekking aangestel.⁶ Lucy Lloyd was met Bleek se werk vertrouwd, want terwyl hy hoofsaaklik met taalkundige ondersoeke besig was, het sy die mites en rituele van die San opgeteken en saam het hulle 12 000 bladsye /Xam-teks, met die Engelse vertaling daarby, neergeskryf.⁷

Op 9 Mei 1878 het Hahn 'n brief vanuit Stellenbosch aan die koloniale sekretaris, J. Gordon Sprigg, gerig waarin hy aansoek gedoen het om die vakante betrekking van bewaarder van die Grey-versameling.⁸ Die sukses van hierdie aansoek sou in Hahn se behoeftes op 'n tweërlei wyse voorsien het. Enersyds sou die jaarlikse salaris van 250 pond sterling wat aan die pos verbonde was, 'n vaste inkomste wees, alhoewel dit nie werklik by sy gou-rykword-skemas ingepas het nie. Andersyds kon hy hom verlustig in die sowat vyfduisend baie seldsame en uiters waardevolle boeke

5 W.H.P.A. Tyrrell-Glyn: The history of the South-African Public Library, p.135.

6 (PB) Cases decided in the Supreme Court of the Cape of Good Hope, 1880-1882, 1, part iv, p.246.

7 O. Spohr: Wilhelm Heinrich Bleek: a biographical sketch, p.33.

8 (KAB) CO 4199 Memorials received H - L: Hahn - Sprigg, 9/5/1878, no. H30.

waaruit Grey se skenking bestaan het. Hahn se groot liefde was navorsing. Sy ontsaglike en onversadigde dors na kennis sou hy kon bevredig met hierdie unieke versameling wat dan binne sy onmiddellike bereik sou wees. Hy sou ook 'n algehele beeld gehad het van die kolossale taak wat Bleek met soveel geduld en toewyding verrig het, want hy het Bleek persoonlik geken. Hy was 'n bewonderaar van Bleek en in Bleek se Bushman Researches deel 2 van 1875 het hy Hahn genoem as een van die persone wat hom met sy studies gehelp het.⁹

Die sukses van Hahn se sorgvuldig voorbereide aansoek was van die uiterste belang, want hy het geld dringend nodig gehad om sy jong gesin mee te onderhou. Sy gedurige kommunikasie met hooggeplaasdes toon 'n begeerte om in regeringskringe aanvaar te word. Om in hierdie kringe as 'n wetenskaplike bekend te wees, kon moontlik vir hom die weg na goeie betrekkings oopmaak. Daarom meld hy in sy aansoek dat hy besig was om 'n landkaart van Damaraland en Groot-Namakwaland saam te stel wat hy teen 15 Mei 1878 wou voltooi. Ook meld hy dat hy hierdie landkaart aan sir Bartle Frere, Britse Hoë Kommissaris in Suid-Afrika, voorgelê het en op sy aandrang het hy 'n geskrewe aanbod ten opsigte van die landkaart aan sir John Gordon Sprigg gemaak.

9 (KAB) G54-75 Second report concerning Bushman researches with a short account of folk-lore, 1875, p.20.

Aangeheg aan sy aansoek was 'n afskrif van sy doktorsdiploma, 'n gedetailleerde getuigskrif van prof. dr A.F. Pott, professor van vergelykende filologie aan die universiteit van Halle. Bygevoeg was ook 'n dokument gemerk A, waarin hy van die bekende Duitse gesaghebbendes op die gebied van antropologie, aardrykskunde en vergelykende filologie se kritiek op sy publikasies weergegee het.¹⁰

Uit die getuigskrif van Pott, gedateer 28/2/1869 en te Halle geskryf, blyk dit dat Hahn nie net 'n assistent-onderwyser was nie, maar dat hy ook teologiese studies voltooi het en dat hy van gedagte was om aan die einde van sy studies na Suid-Afrika terug te keer en hom met die bestudering van inheemse tale besig te hou. Pott was van mening dat Hahn raadgewende ondersteuning nodig gehad het om van hierdie studieveld, wat hy met soveel vurigheid wou aanpak, 'n sukses te maak. Pott was ook oortuig daarvan dat Hahn die aangewese persoon was om so 'n studie te maak. Hy het gevoel dat daar tot sover slegs studies van die tale van die inboorlinge aan die kus van Afrika gemaak was, maar dat in die binneland moontlik nog 'n horde volkere was en dat die bestudering van hulle tale moontlik lig op volksbewegings suid van die ewenaar sou

¹⁰ (KAB) CO 4199 Memorials received H - L: Hahn - Sprigg,
9/5/1878, no. H30.

werp.¹¹

As verdere steun vir sy vaardigheid en kennis van inboorlingtale, het Hahn verwys na bekende akademici soos prof. dr. Petermann, prof. dr. Farncke, professor van vergelykende filologie aan die Universiteit van Leipzig en wyle Oscar Pischel, professor van aardrykskunde en vergelykende volkekunde aan die Universiteit van Leipzig en gewese redakteur van die beroemde tydskrif Ausland. Pischel het heelwat Duitse werke oor volkekunde geskryf en was vir sy werk Races of men and their geographical distribution in Engeland welbekend.¹² In sy Völkerkunde het hy met Hahn se nie-verwantskapteorie saamgestem oor die kwessie van die verwantskap tussen die Khoikhoi en die Noord-Afrikaanse rasse.¹³ Hy het ook van Hahn se werke in Völkerkunde melding gemaak.¹⁴

Hahn het in sy aansoek onderneem dat indien hy aangestel word, hy nie net die filologiese navorsing in swart tale van dr. W.H.T. Bleek sou voortsit nie, maar dat hy dit sy plig sou ag om met sy navorsing die Suid-Afrikaanse rasse antropologies en filologies te verbind. Hy sou nie net die resultate van hierdie navorsing publiseer nie, maar sou dit van tyd tot tyd voor die komitee van die biblioteek en die publiek in die vorm van lesings bekend

11 (KAB) CO 4199 Memorials received H - L: Hahn - Sprigg, 9/5/1878, no. H30.

12 Ibid.

13 (SAB) O. Pischel: Völkerkunde, p.491.

14 Ibid., pp.488, 492-494.

stel.¹⁵

Ongelukkig vir Hahn het die trustees op 13 Mei besluit dat die bestudering van inboorlingtale nie deel van die bewaarder se pligte was nie. Hiermee moes die biblioteekkomitee saamgestem het, want in hul jaarverslag van 1876 word genoem "that they could not fail to appreciate the value of dr Bleek's linguistic investigations, but as the prosecution of such studies formed no essential part of the official duties of the custodian, and as their revenue was not sufficient, there was no probability of linking the care of the Grey Collection with the continuance of these researches."¹⁶

Die gevolg van hierdie stap was dat die regering hul jaarlikse toelae van 600 pond sterling aan die SAOB in Junie 1878 na 350 pond sterling ingekort het, nadat besluit was om met die salaris van die bewaarder weg te doen. Hahn se aansoek om die bewaarderskap van die Grey-versameling was dus as gevolg van swak finansiële omstandighede afgewys.¹⁷

Die regering moes egter die belangrikheid van 'n filoloog vir die staatsdiens besef het, want op 16 Mei 1879 het die onder-koloniale sekretaris, Charles Mills, aan die biblioteekkomitee geskryf en

15 (KAB) CO 4199 Memorials received H - L: Hahn - Sprigg, 9/5/1878, no. H30

16 (PB) Cases decided in the Supreme Court of the Cape of Good Hope, 1880-1882, 1, part iv, p.246.

17 (SAB) Report of the trustees of the SAPL for the year ending 31/12/1917; (KAB) CO 5345 Letters Despatched, Miscellaneous: Mills - Committee of SAPL, 18/5/1879, no.4/663.

voorgestel dat die regering en die komitee saam moes werk in die aanstelling van 'n filoloog, wat, terwyl hy besig was met die wetenskaplike bestudering van inboorlingtale, ook as bewaarder van die Grey-versameling kon optree. Die biblioteekkomitee het ingestem om jaarliks 200 pond sterling tot die salaris van so 'n persoon by te dra, terwyl die staatskas dit met 300 pond sterling sou aanvul.¹⁸ Dr. Jolly, 'n professor van Würzburg, Duitsland, was die Standard and Mail se keuse vir die betrekking, want die koerant was oortuig dat die bewaarder 'n spesialis op die gebied van seldsame boeke moes wees en ook in staat moes wees om met Bleek se filologiese navorsing voort te gaan.¹⁹ Dr. Jolly het egter slegs in 'n tydelike betrekking belang gestel, aangesien hy nie Würzburg wou verlaat het nie. Die gevolg was dat die nominasie in die hande van die bekende Britse taalkundiges, professore Max Muller en Sayce van Oxford gelaat is.²⁰

Op 18 September het Mills vir Hahn in kennis gestel dat hy as 'n moontlike kandidaat vir die bewaarderskap van die Grey-versameling beskou word.²¹ Hahn het daarop 'n bedankingsbrief aan J. Gordon Sprigg, eerste minister en koloniale sekretaris van die Kaapkolonie, geskryf vir die inligting wat Mills aan hom oorgedra het. Hy het ook genoem dat volgens sy inligting alle aansoeke om

18 (SAB) Report of the trustees of the SAPL for the year ending 31/12/1917.

19 (KAB) CO 1035 Letters received from Assembly, Attorney-General, Auditor-General: Mills - Committee of SAPL, 1/8/1877, no 31; (KAB) CO 5345 Letters Despatched, Miscellaneous: Mills - Committee of SAPL, 18/5/1879, no. 4/663.

20 (PB) Cases decided in the Supreme Court of the Cape of Good Hope, 1880-1882, 1, p.246.

21 (KAB) CO 4204 Memorials received D - H: Mills - Hahn, 18/9/1879, no. H57.

hierdie betrekking aan professore Muller en Sayce in Oxford gestuur moes word. Daarom sou hy dit waardeer het as Sprigg die volgende lys van dokumente in verband met sy kwalifikasies en bevoegdheid by sy aansoek sou voeg:

- 1 Doopsertifikaat.
- 2 Verklaring ten opsigte van sy agtergrond.
- 3 Verklaring oor en sertifikate van lesings in filologie en mitologie bygewoon.
- 4 Sy doktorsdiploma.
- 5 Getuigskrifte van professor Pott, professor van vergelykende filologie aan die Universiteit van Halle.
- 6 'n Getuigskrif van Hans Conon von Gabelentz.
- 7 Lys van sy publikasies oor Suid-Afrika en die kommentaar daarop van verskillende gesaghebbendes op die gebied van filologie en volkekunde van o.a. professore Muller, Pischel en Petermann.
- 8 'n Getuigskrif van die Geografiese Vereniging van Leipzig.²²

Die enigste van bogenoemde getuigskrifte wat opgespoor kon word, is die indrukwekkende getuigskrif van Pott. Volgens sy getuigskrif het Hahn herhaaldelik na sy lesings in verband met spraakwetenskap geluister. Hy het ook dikwels volkekundige, mitologiese en

²² (KAB) CO 4204 Memorials received D - H: Hahn - Sprigg, 18/10/1879, no. H57.

taalkundige verskynsels wat hy in sy jeug in Suider-Afrika ervaar het, met Pott bespreek. Wat Pott en sy studiekekring betref het, was Hahn volkome toegerus om op die gebied van linguistiek en volkekunde in Afrika prysenswaardige werk te lewer.²³ Hahn was ook goed met Von Gabeletz, 'n beroemde Duitse taalkundige, bekend, want hy het dikwels sy vakansies in Von Gabeletz se kasteel deurgebring.²⁴

Dit is onbekend of daar nog ander kandidate vir hierdie betrekking was. Indien daar ander aansoeke was, kon Hahn se aansoek, wat wetenskaplike aanbeveling betref, beswaarlik oortref gewees het. Professor August (Friedrich) Pott was 'n Duitse taalkundige en een van die stigters van die Indo-Europese historiese linguistiek. In 1827 het hy sy doktorsale verhandeling voltooi met De relationibus quae praepositionibus in linguis denotantur (Aangaande die verwantskappe in tale wat deur voorsetsels bepaal word). Met sy aanstelling as professor in linguistiek aan die Universiteit van Halle in 1833 het hy die eerste volume van sy groot werk Etymologische Forschungen auf dem Gebiete der indo-germanischen Sprachen, mit besonderem Bezug auf die Lautumwandlung im Sanskrit, Griechischen, Lateinischen, Litauischen und Gotischen (Etimologiese navorsing op die gebied van Indo-Europese tale, met

23 (KAB) CO 4204 Memorials received D - H: Hahn - Sprigg, 18/10/1879, no. H57.

24 J.T. Hahn: Tsuni-//Goam: the Supreme Being of the Khoi-Khoi, p.xi.

spesiale verwysing na klankverandering in Sanskrit, Grieks, Latyns, Litaus en Goties) voltooi.²⁵ Wat laasgenoemde werk betref, was Hahn se kommentaar daaroor dat dit amper onmoontlik vir een persoon was om so 'n kolossale werk te skryf. Hy het gedink dat na verloop van twee eeue wetenskaplikes maklik onder die indruk sou kom dat hierdie publikasies die werk van verskillende outeurs was en dat Pott 'n kollektiewe naam vir die verskillende bydraers was. Pott het ook boeke en artikels oor die inboorlingtale van Suider-Afrika geskryf.²⁶

Van Hans Conon von Gabelentz word gesê dat hy tagtig tale geken het en daarvan dertig vlot kon praat. Hy was 'n Duitse taalkundige en etnoloog en was welbekend vir sy studies van Maleis-Polinesiese en Mongoolse tale. In 1837 het hy een van die redakteurs van Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes geword. Sy werke sluit in Grundzüge der syrijanischen Grammatik en Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft; Beiträge zur Sprachenkunde, waarin o.a. artikels oor die taal van die Swahilis verskyn.²⁷

Vir hierdie twee taalkundiges het Hahn ongekende ontsag en bewondering gehad, want Pott was sy leermeester by die Universiteit

 25 The New Encyclopaedia Britannica: Micropaedia, 8, p.161.

26 (SAB) J.T. Hahn: On the science of language and its study, with special regard to South Africa, p.9.

27 The New Encyclopaedia Britannica: Micropaedia, 4, p.369.

van Halle en volgens Hahn sy mentor in die wetenskap van taal vir amper vier jaar. Gedurende sy vakansies by Von Gabelentz se kasteel het Hahn vrye toegang tot Von Gabelentz se uitstekende boekery oor Afrika gehad.²⁸ Hahn se bekende werk Tsuni-//Goam: the Supreme Being of the Khoi-Khoi (1881) het hy ook dan aan Pott en Von Gabelentz opgedra. Hy het die twee as die "pioneers who laid the foundation-stone of the Comparative Grammar of the Kafir-Congo or Bantu Languages" beskryf.²⁹ Beide Pott en Von Gabelentz het artikels oor die inboorlingtale van Suider-Afrika vir publikasie in die Deutsche morgenländische Gesellschaft geskryf.

In antwoord op Hahn se navraag oor aan wie die aansoeke om die betrekking gestuur moes word, het William Littleton, persoonlike adjutant van die Kaapse goewerneur, geantwoord dat hy hom alreeds op 18 Oktober 1879 in kennis gestel het dat sy aansoek direk aan professor Max Muller in Oxford gestuur moes word, omdat die aanstelling in professor Muller se hande geplaas was.³⁰ Op 8 Junie 1880 was daar nog geen kandidaat in die vakante betrekking aangestel nie. Gevolglik het Hahn aan Gordon Sprigg geskryf en aan die hand gedoen dat indien sy aansoek om die bewaarderskap van die Grey-versameling nie slaag nie, hy homself sou aanbied as kandidaat vir die bewaarderskap van die argief in Kaapstad sowel as

28 J.T. Hahn: Tsuni-//Goam: the Supreme Being of the Khoi-Khoi, p.x.

29 Ibid.

30 (KAB) CO 4204 Memorials received D - H: Littleton - Hahn, 22/10/1879, no. H57.

bibliotekaris van die Parlement. Hy het genoem dat hy deeglik met Nederlands vertrouwd is en dus in staat sou wees om die manuskripte te lees.³¹ Hahn het ook op 11 Augustus 1880 aan kolonel Hampden Willis geskryf en verneem of hy binnekort 'n gunstige antwoord sou ontvang, daar Willis hom belowe het dat hy die saak onder Sprigg se aandag sou bring. Indien geen besluit nog geneem was nie wou hy weet met wie hy in verbinding moes tree, want hy het geweet dat Sprigg na Basotholand vertrek het.³² Op 13 Augustus het Willis die brief na Littledon verwys vir enige inligting wat hy in verband met die aangeleentheid kon verskaf en op 16 Augustus het Littledon geantwoord dat die saak nog in oorweging was.³³

Uit Oxford het prof. Muller op 22 September 1880 in antwoord op 'n brief van David Gill, koninklike sterrekundige aan die Kaap, na Hahn se aansoek verwys. Hy het Gill meegedeel dat hy en professor Sayce nog nooit daaraan getwyfel het dat Hahn die aangewese persoon was om die betrekking as die bewaarder van die Grey-biblioteek en die professorskap in Suid-Afrikaanse tale te vul nie. Die voorstel dat hierdie twee ampte verbind moes word, sodat 'n bekwame persoon dit kon vul, was Frere se idee. Die betrekking was aanvanklik vir dr. Jolly aangebied en selfs die belofte van 'n pensioen kon Jolly nie beweeg om Würzburg te verlaat nie. Muller het gevoel dat Jolly

31 (KAB) CO 4209 Memorials received D - H: Hahn - Sprigg, 8/6/1880, no. H28.

32 Ibid., Hahn - Willis, 11/8/1880, no. H36.

33 Ibid.

'n sekere aantal jare in vakleerlingskap sou moes dien voordat hy Bleek se werk sou kon voortsit, terwyl Hahn ten volle bekwaam was om onmiddellik met die werk voort te gaan. Muller het gemeld dat Hahn nie net beter as Jolly vir die betrekking toegerus was nie, maar beter as enige ander wetenskaplike wat hy geken het en dat sowel hy as Sayce, alhoewel hulle hom nie persoonlik geken het nie, Hahn ten sterkste vir die betrekking aanbeveel het. Hy het dit ook genoem dat hulle nie gevra was om iemand aan te stel nie, maar slegs iemand vir die betrekking voor te stel. Ook het hy en Sayce hulle gedistansieer van die gerugte aangaande Hahn se karakter, wat hulle daardie voorafgaande jaar ontvang het. Hierdie gerugte was van 'n uiters negatiewe aard en as dit onwaar was, het Muller gevoel, sou hulle vir Hahn 'n groot onreg aangedoen het om hom nie vir die betrekking te benoem nie.³⁴ Ongelukkig is dit nie bekend na watter negatiewe gerugte in verband met Hahn se karakter prof. Muller verwys nie.

Hierdie negatiewe gerugte oor Hahn het klaarblyklik in die Kolonie bekend geword. Daarom is 'n petisie deur 'n aantal prominente inwoners van Stellenbosch waaronder professore, sendelinge en parlamentslede getel het, geteken en gedateer 6 Oktober 1880, by die kantoor van die koloniale sekretaris ingehandig. Hiervolgens

³⁴ (KAB) CO 4211 Memorials received Q - S: Muller - Gill, 22/9/1880, no. S97; Standard and Mail, 19/8/1875, 10/10/1876, 17/10/1887.

kon die petisionarisse nie fout met Hahn se karakter of bevoegdheid vir die pos vind nie. Hy was lank in noue kontak met hulle en hulle was bevrees dat persone met vyandige gevoelens jeens hom die regering negatief kon beïnvloed het. Hulle het Hahn as 'n voortreflike filoloog en etnoloog beskou wat op die gebied van Suid-Afrikaanse tale wêreldwye erkenning ontvang het. As Europese gesaghebbendes van die hoogste vlak kon aanbeveel dat 'n koloniale geleerde aangestel moes word, kon daar volgens hierdie petisionarisse nie in Suid-Afrika geaarsel word om Hahn in die betrekking aan te stel nie.³⁵

Hierdie petisie moes die deurslaggewende faktor by die aanstelling van Hahn gewees het, want op 20 Desember 1880 is Hahn skriftelik daarvan verwittig dat hy deur die regering as filoloog van Suid-Afrikaanse tale teen 'n salaris van 300 pond sterling per jaar, aangestel is.³⁶ Hy het reeds die volgende dag die pos aanvaar en die onder-sekretaris van die regering versoek om die komitee van die Suid-Afrikaanse Openbare Biblioteek van sy aanstelling te verwittig, aangesien hy ook aansoek wou doen om die pos as bewaarder van die Grey-versameling.³⁷ Hahn was klaarblyklik daarvan oortuig dat sy aanstelling as filoloog die biblioteekkomitee sou beïnvloed om hom in laasgenoemde betrekking

35 (KAB) CO 4211 Memorials received Q - S: Petition, Stellenbosch Academici - Sprigg, 6/10/1880, no. S97.

36 (KAB) CO 4209 Memorials received D - H: Hahn - Willis, 21/12/1880, no. H59.

37 Ibid.

aan te stel. Hahn se hoop het hom nie beskaam nie. Nadat die biblioteekomitee op 22 Desember van sy aanstelling verwittig is, het die komitee 'n week later by 'n spesiale vergadering besluit om "in pursuance of an arrangement suggested by the Government" dr Theophilus Hahn, koloniale filoloog, as Grey-bewaarder aan te stel.

Sy aanstelling was aan die volgende vereistes onderhewig: dat die bewaarder sulke dienste as wat deur die komitee vereis word, sou moes lewer en dat hy die voorskrifte ten opsigte van die versameling wat sedert 3 Desember 1864 in werking was, getrou sou moes volg. Die komitee het hulle ook die reg voorbehou om sodanige veranderings met betrekking tot die voorskrifte soos nodig geag mag word, te maak. Die amp van bewaarder sou geldig wees so lank as wat dit die komitee behaag het en sou met die van filoloog verbind wees. Sou laasgenoemde amp afgeskaf word, sou die komitee nie gebind wees om verder van Hahn se dienste as bewaarder gebruik te maak nie.³⁸ Terselfdertyd het die komitee besluit om Lucy Lloyd in kennis te stel dat haar dienste as tydelike helper van die Grey-versameling op 31 Januarie 1881 beëindig sou word en dat eerwaarde dr. Cameron die versameling volgens die 1875-inventaris van haar sou oorneem.³⁹

38 (KAB) CO 5345 Letters Despatched, Miscellaneous: Mills - Committee of SAPL, 18/5/1879, no. 4/663.

39 W.H.P.A. Tyrrell-Glyn: The history of the South African Public Library, p.177.

Teenstand teen sy aanstelling as Grey-bewaarder

Die aanstelling van Hahn as bewaarder van die Grey-versameling het sonder die medewete of goedkeuring van die Grey-trustees geskied. Toe Charles A. Fairbridge, 'n trustee van die Grey-versameling, van hierdie verwikkelinge verneem, het hy Lloyd verbied om die sleutels van die kabinette aan dr. Cameron, wat die versameling by haar moes oorneem, te oorhandig.⁴⁰ Daarop het die biblioteekkomitee Lloyd daaraan herinner dat sy deur die Suid-Afrikaanse Openbare Biblioteek aangestel was en dus nie aan die bevel van die Grey-trustees gebonde was nie. Terselfdertyd het die komitee die Grey-trustees gewaarsku dat hulle nie die mag gehad het om hulle met die amptenare wat deur die biblioteek aangestel was te bemoei nie en dat indien Lloyd die sleutels van die kabinette uit die biblioteek sou verwyder, of weier om dit aan die aangewese amptenaar te oorhandig, sy haar volgens die bepalings van haar dienskontrak aan ernstige wangedrag skuldig sou maak.⁴¹

Op 4 Februarie 1881 het daar 'n vergadering tussen die twee strydende partye plaasgevind, waarby die Grey-trustees deur Charles Fairbridge en A. de Smidt, die landmeter-generaal, verteenwoordig was en die biblioteekkomitee deur die voorsitter, F. Goodliff, dr.

40 W.H.P.A. Tyrrell-Glyn: The history of the South African Public Library, p.177.

41 Ibid.

Dale, R.M. Roos, H.W. Piers, D. Gill en eerw. dr. Cameron. Tydens die vergadering het die komitee beslis dat die aanstelling van biblioteekamptenare sy funksie was.⁴² Dus moes Lloyd die komitee se opdragte uitvoer.

Die Grey-trustees het die saak egter nie daar gelaat nie. Op 23 Februarie 1881 het die bibliotekaris, F. Maskew, tydens 'n spesiale vergadering aan die komitee gerapporteer dat hy 'n dagvaardiging ontvang het waarin die komitee versoek was om op 25 Februarie in die hooggeregshof te verskyn. Hulle moes bewys kon lewer waarom besluite ten opsigte van die Grey-versameling nie in die hande van die Grey-trustees kon berus nie. Die saak sou ook dien om Hahn te belet om as bewaarder op te tree.⁴³

Die aanstelling van Hahn as Grey-bewaarder was 'n onpopulêre keuse. Sy onaanvaarbare gedrag en hardhandige optrede in Suidwes-Afrika en die probleme wat hy tydens Palgrave se besoek aldaar veroorsaak het, moes alreeds in Kaapstad bekend gewees het. Alreeds in 1873 het die bekende Rynse sendeling, Hugo Hahn, hom beskryf as iemand wat by beide blank en swart ongewild was.⁴⁴ Dat Hahn hom in Suidwes-Afrika as 'n verteenwoordiger van die Kaapse regering voorgedoen het, sou ook nie ongemerk in regeringskringe

42 (SAB) Minutes of SAPL meeting, 4/2/1881.

43 (SAB) Minutes of SAPL meeting, 23/2/1881.

44 (KGB) Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 30a. Hugo Hahn: Aus "Meine heimreise" 1873, p.76.

verbygegaan het nie, want J.J. Christie, die sekretaris van Palgrave, het op 30 Mei 1876 genotuleer dat Hahn hom as 'n verteenwoordiger van die Kaapse regering in Suidwes-Afrika voorgedoen het en dat Palgrave sy taal onaanvaarbaar gevind het.⁴⁵ Hahn se beroep as handelaar was ook nie aanvaarbaar vir diegene wat meer verfynde besoekers verkies het nie. So sou Lorenzo Boyes, die magistraat van Springbok, Hahn na sy kantoor in plaas van sy huis ontbied het, want hy wou nie 'n handelaar by sy huis ontvang nie.⁴⁶

As Lid van die Wetgewende Vergadering sou Charles Fairbridge op hoogte van Hahn se doen en late in Suidwes-Afrika gewees het. As iemand wat op komitees van die Suid-Afrikaanse Openbare Biblioteek, die Grey-versameling, die Kaapse Argief en museum gedien het, moes die daadwerklike vooruitgang van hierdie instellings vir Fairbridge van belang gewees het. Hahn was van Fairbridge se invloed in Kaapstad bewus en hy sou dus die aangewese persoon wees om ondersteunend in 'n hofsaak vir hom op te tree. Hahn se skenking van twee uiters seldsame en waardevolle boeke aan Fairbridge in April 1881, dit wil sê net voor die aanvang van die hofsaak, kan as 'n poging van Hahn beskou word om Fairbridge se guns te wen. Hierdie boeke was vergesel van 'n verduideliking oor die tipe en

45 (KAB) NA 1137 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Minutes of Meetings 1876.

46 (KGB) Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 30a. Hugo Hahn: Aus "Meine heimreise" 1873, p.76.

die oorsprong van beide werke. Dit was in die dialek van die Amaquas geskryf. Sy verduideliking was dat die Amaquas 'n stam was wat aan die laer gedeeltes van die Bergrivier gewoon het. In 1805 was hulle deur goewerneur Janssens opgeroep om teen die Engelse by Blaauwberg te veg en het sover as Wagenmakersvallei (Wellington) gekom toe hulle hoor dat die Hollanders oorgegee het. Daarop het hulle onder hulle kaptein, 'n ou man met die naam van !Abeb, na Klein-Namakwaland gevlug. Daar was hulle deur die Rynse sendeling Johann Heinrich Schmelen gevind wat saam met hulle oor die Oranjerivier getrek het.⁴⁷ Die een boek was 'n vertaling van die Bybelboek, Lukas, in die dialek van die Amaquas, die !Amar van die Kaapse rekords en was deur die Noorse sendeling Knudsen in 1846 geskryf. Volgens Hahn kon die taal 'n bietjie verander het, maar dit was baie na aan die ou Khoikhoi-taal van die Kaap. Die tweede boek was 'n Nama spelboek, naamlik Nama A.B.Z.: Kannis, wat volgens hom eintlik Amaqua A.B.Z.# Kannis behoort te gewees het. Blykbaar het hy in daardie dae ook aan 'n katalogus vir Fairbridge gewerk, want hy het gemeld dat hy nie daarmee kon voortgaan voordat Katalogus 1 van die Grey-versameling nie voltooi was nie.⁴⁸

Die skenking van waardevolle boeke aan Fairbridge het nie die dreigende hofsaak van 20 Mei afgeweer nie. Trouens, Fairbridge se

 47 (SAB) A.C 496.21:226.4 BIB "Gai: Hoas sada" Kub Jesib Kristib
dis si "Nai zannati" with explanatory letter from Theophilus
 Hahn to C.A. Fairbridge.

48 Ibid.

latere woorde in die hof het ook geen ruimte gelaat vir onduidelikheid aan sy beoordeling van Hahn se toegewydheid tot biblioteeksekuriteit of Hahn se doeltreffendheid as bibliotekaris nie, want hy het verklaar dat "for several reasons, the very great value of the books, the greatest care and circumspection in the choice of the person entrusted with the care is necessary..."⁴⁹ Met hierdie woorde het Fairbridge aangedui dat hy Hahn as 'n onbevoegde persoon vir die aanstelling beskou het.

Die kern van die twisgeskil tussen die biblioteekkomitee en die trustees van die Grey-versameling was die aanstelling van Hahn as bewaarder. Hahn het in sy beëdigde verklaring egter getuig dat Fairbridge hom laat verstaan het dat hy volgens sy mening die aangewese persoon vir die betrekking was en dat Fairbridge niks teen hom as persoon gehad het nie.⁵⁰ Navrae wat Fairbridge egter in sy persoonlike hoedanigheid in Europa gemaak het, het by hom die indruk geskep "that no philologist of eminence would undertake the combined office of philologist and custodian."⁵¹

Die saak het op 20 Mei 1881 'n aanvang geneem en die meeste hofverrigtinge is dan ook op die dag afgehandel. Fairbridge het in die hooggeregshof verklaar dat sir George Grey hom meegedeel het

49 (PB) Cases decided in the Supreme Court of the Cape of Good Hope, 1880-1882, 1, part iv, p.247.

50 Ibid.

51 Cape Times, 28/5/1881.

dat hy van plan was om sy biblioteek aan die Kolonie te skenk en dat hy self sou sorg vir die bewaring daarvan deurdat hy dit onder toepaslike toesig sou plaas. Grey was van voorneme om trustees soortgelyk aan die vir die Grenville-donasies van die Britse Museum, aan te stel. Die volgende persone was dan ook sy keuse as trustees: W. Porter, sir T. Maclear, J. de Wet, J. Fairbridge sen., C.A. Fairbridge, W. Tasker Smith, W. Hiddingh en regter Watermeyer. Hierdie persone was in 'n brief genoem wat Grey saam met 'n aantal boeke aan Watermeyer uit Nieu-Seeland gestuur het. Sonder enige formaliteit het hierdie ag persone hul pligte anvaar. Dr. Bleek was as bewaarder deur die trustees gekies en deur die SAOB teen 'n salaris van 250 pond sterling per jaar aangestel. Geen formele reëls in verband met vergaderings was vasgelê nie, maar indien nodig, sou die voorsitter so 'n vergadering saamroep.⁵²

Die eisers se troefkaart was 'n stipulasie in Grey se brief aan Watermeyer, waarin hy onder andere verklaar het dat "--- I propose that for the purposes of seeing these conditions fulfilled I should appoint eight trustees." Die wetsgeleerde vir die trustees, advokaat J.W. Leonard, het aangevoer dat volgens die brief die boeke nie 'n donasie slegs vir die SAOB was nie, maar 'n geskenk aan die Kolonie en dat die skenker wou gehad het dat die trustees

52 (PB) Cases decided in the Supreme Court of the Cape of Good Hope, 1880-1882, 1, part iv, pp.244-245.

dieselfde posisie moes beklee het soos familie-trustees van die Britse Museum.⁵³

Die prokureur-generaal van die Kaapkolonie, sir Thomas Upington, wat vir die verdediging opgetree het, het aangevoer dat gedurende die tyd van ontvangs van die boeke die posisie van die biblioteek deur Ordonnansie 8 van 1836 bepaal was. Die biblioteek het die Kolonie verteenwoordig en in daardie hoedanigheid was die boeke aan die biblioteek toevertrou en buitendien was Grey van plan om sy boeke slegs aan 'n statutêre liggaam toe te vertrou, soos wat deur Ordonnansie 8 van 1836 beheer was. Die boeke was aan die SAOB geadresseer en deur hulle ontvang. Geen regulasies was oor die bestuur van die versameling vasgestel nie, maar dit was aan die wet oorgelaat. Daar die boeke waardevol was, was sommige regulasies deur die skenker ten opsigte van die gebruik van die boeke geformuleer, waarby die skenker ag persone aangestel het om te verseker dat daardie reëls nagekom word. Dus het Upington tot die gevolgtrekking gekom, dat indien die biblioteek 'n ongeskikte persoon aangestel het, kon by die hof daarteen beswaar aangeteken word. Hy wou buitendien geweet het hoe die trustees die wet in verband met die biblioteek vertolk het, daar hulle nie vergaderings gehou het nie en daar geen notuleboek bestaan het nie. Die trustees

53 (PB) Cases decided in the Supreme Court of the Cape of Good Hope, 1880-1882, 1, part iv, p.247.

het eintlik min kans gehad om die saak te wen. Die biblioteek het self die geskenk ontvang, 500 pond sterling was vir die saak bewillig en dit was geheel en al deur die biblioteek geadministreer. Die biblioteek het ook die eerste bewaarder aangestel. Nadat daar 'n vermindering in dr. Bleek se salaris aangebring is, was in die notule van 'n vergadering van die biblioteekkomitee wat op 1 Junie 1867 gehou was die volgende aangestip: "The trustees of the Grey Collection in seeking an interview with the committee, disclaim any intention of interfering with the authority of the committee in regard to the regulation of the salaries of the officers of the institution."⁵⁴ Die notule van die komiteevergaderings het bevestig dat die trustees van die Grey-versameling nooit vergaderings gehou het nie.⁵⁵

Op 1 Augustus 1881 was die enigste aspek van die saak wat nog beredeneer moes word die aanstelling van mej. Lloyd. Leonard het beweer dat as dit aanvaar word dat die Grey-trustees die aangewese persone was om 'n bewaarder aan te stel die SAOB nie hul deure vir die trustees kon toemaak nie. Die trustees het dus die reg gehad om Lloyd te verbied om die sleutels van die kabinette aan die biblioteekkomitee oor te handig.

 54 (PB) Cases decided in the Supreme Court of the Cape of Good Hope, 1880-1882, 1, part iv, p.250.

55 Ibid., p.251.

Op 25 Augustus het die waarnemende hoofregter J. Dwyer verklaar dat regter J. Smith nie 'n aandeel in die hofverrigtinge wou hê nie, daar hy 'n lid van die biblioteekomitee was. Daar Dwyer en regter J. Jacobs 'n meningsverskil oor die magte van die trustees gehad het, sou Smith se oordeel die beslissende stem gewees het. Volgens wet kon geen uitspraak gelewer word as twee regters verskil het nie en die saak moes dan oorgestaan het tot dit voor 'n volle regsbank beredeneer kon word. Die hof sou dan egter in dieselfde posisie verkeer het, want Smith sou dan 'n lid van die hof wees. Dwyer en Jacobs het wel ooreengekom dat die aansoek van die hand gewys moes word, aangesien Grey se donasie van boeke 'n geskenk aan die publiek was en niemand vir die publiek verskyn het nie. Dwyer en Jacobs se beslissings op 25 Augustus 1881 was dus eenparig, naamlik "--- that an application by the trustees against the said committee and Dr. Hahn to have the care and custody of the collection given up by them, and for an interdict to restrain Dr. Hahn from interfering with the collection, must be refused, because no person representing the public appeared in it."⁵⁶

As amptelike bewaarder van die Grey-versameling kon Hahn nou ongesteurd met behulp van die bronne wat binne sy onmiddellike bereik was, met navorsing voortgaan. Op Donderdag 29 Junie 1882 het

56 (PD) Cases decided in the Supreme Court of the Cape of Good Hope, 1880-1882, 1, part iv, p.251.

hy 'n lesing voor die Suid-Afrikaanse Filosofiese Vereniging in Kaapstad gelewer oor vroeë ontdekkingsreise in en om Afrika. Die doel van hierdie lesing was om die aandag op die bewegings van ontdekkingsreisigers op die tydperk van twintig tot drie eeue voor moderne ontdekkings te vestig. Hy het gepostuleer dat die bestaande kennis van die sentrale deel van Afrika nie te danke was aan ontdekkers soos Livingstone en Stanley nie. Op landkaarte soos Henry Martell se Insularium Illustratum van die vyftiende eeu, wat in 1863 gepubliseer is en die Universale deur Cosmographo, waarop die inskripsie "Venetia, 1546" is, verskyn die Nyl met sy oorsprong in 'n aantal groot mere. Dit weerspreek volgens Hahn Livingstone, Stanley en ander neëntiende eeuse ontdekkers se aansprake op ontdekking. So vroeg soos 1600 v.C. het die Egiptiese konings ekspedisies na Somalië gelei. Professor Lauth het in sy Proceedings of the Bavarian Academy, wat in 1870 gedruk is, landkaarte gepubliseer van die goudmyne van Nubië en het verklaar dat Ramses II (1304-1237 v.C.) na die ontdekking van die myne, die regte daartoe vir Egipte opgeëis het.⁵⁷ Nubië, 'n antieke streek in Noordoos-Afrika was vir eeue deur die Egiptiese konings regeer. Ramses II se belangrikste nie-religieuse werk was die grawe van 'n put in die oostelike woestyn op pad na die Nubiese goudmyne.⁵⁸

57 (SAB) J.T. Hahn: Early African Exploration, p.2.

58 The New Encyclopaedia Britannica: Micropaedia, 15, p.502.

Hahn het voorts daarop gewys dat wat die weskus van Afrika betref, die Carthagers (Fenisiërs) in 460 v.C. vir Hanno met 'n groot vloot van 60 skepe en 30 000 mense na hierdie geweste gestuur het. Hierdie mense is op die eiland Kerne (Arguin) by Mauritanië aan die weskus van Afrika gelaat. 'n Verslag van hierdie vaart was in die tempel van Baäl te Carthago neergeskryf en inligting omtrent die vaart is ook in die tiende eeu se manuskrip wat as Periplous (omvaringe) van Hanno bekend is.⁵⁹ Die feite van Hahn se navorsing blyk reg te wees. Dat die Fenisiërs eens op 'n tyd aan die Kaap was, blyk uit die navorsing van mnr. Bernard O'Sullivan, 'n amateur argeoloog van Kaapstad. In 1925 het professor Raymond Dart, 'n vooraanstaande Suid-Afrikaanse antropoloog, in 'n artikel verwys na 'n antieke galei wat tussen 1875 en 1890, met die uitlê van die Maitlandse begraafplaas, ontdek is. Mnr. O'Sullivan het in 1989 stukkies hout op die plek ontdek, waarvan die oudste stuk, volgens die Switserse Federale Instituut vir Tegnologie in Zurich, 1 900 jaar oud is. Professor Colin Johnson van die botaniese departement by die Universiteit van Wes-Kaapland en mev. Stephanie Dreyer van die Suid-Afrikaanse Bosbou-navorsingsinstituut in Pretoria, het albei vasgestel dat die hout vanuit die noordelike hemisfeer afkomstig is en dat daar 'n sterk moontlikheid bestaan dat dit Mediterreens van oorsprong is.⁶⁰

59 The New Encyclopaedia Britannica: Micropaedia, 4, p.890.

60 The Argus, 28/2/1991.

(KAB) E 1123 Prospect Hill Farm, Devil's Peak.

Hahn het ook verklaar dat die Egiptenare in 610 v.C. Afrika omseil het. Die Hebreërs het na bewering 90 jaar na Salomo se dood skepe deur die Rooi See en rondom Afrika na Spanje gestuur. Lopez, die Spaanse ontdekkingsreisiger, het reeds in 1573 beskrywings van Afrika gegee wat 'n groot ooreenstemming met die beskrywings van Stanley toon.⁶¹

Hahn het gehoop dat daar in die toekoms iemand sou wees wat 'n diep studie van die vroeë Afrika-ontdekkings en geografie sou maak. Die waardevolle boekmateriaal wat hy en Charles Fairbridge in hulle besit gehad het, sou tot so 'n navorser se gebruik beskikbaar gestel word.⁶²

Aankoop van Prospect Hill

As bewaarder van die Grey-versameling en regeringsfiloloog het hy nou 'n versekerde inkomste gehad en kon hy op 22 Desember 1882 sy eerste vaste eiendom in Kaapstad koop. Dit was 'n beboste stuk grond wat Prospect Hill genoem was en was aan die voet van Windberg geleë.⁶³ Die naam Windberg is deur die Hollanders Duyvels Berg of Duivelsberg genoem. Daarna is dit deur die Engelse hernoem na

61 (SAB) T.H. Hahn: Early African Exploration, p.1.

62 Ibid.

63 (KAB) DOC 4/1/66 Mortgage Bond Prospect Hill Farm, no. 273.

Devil's Peak (Duiwelspiek), soos dit vandag nog bekend is.⁶⁴ Hierdie stuk grond waarop die voorstad Vredehoek vandag gebou is, het hy van Hercules Petrus du Preez gekoop. Ongelukkig word die koopsom nie in die bestaande dokumente genoem nie. Hy kon nie die volle koopsom betaal nie en het 2199 pond sterling aan Du Preez geskuld. Hierdie bedrag het uit die balans van die koopsom plus 'n lening wat hy by Du Preez aangegaan het, bestaan. Vanaf 1 April 1883 sou hy 7% rente op die uitstaande bedrag betaal. Hy moes voor of op 1 April 1884 die som van 1099 pond sterling betaal. Die balans van 1100 pond moes hy in twee paalemente van 550 pond elk, onderskeidelik nie later as 1 April 1885 en 1 April 1886 nie, betaal het.⁶⁵

Lesing oor die wetenskap en bestudering van taal met spesiale verwysing na Suid-Afrika

Hahn is deur die komitee van die SAOB uitgenooi om op 29 April 1882 as voorsitter van die drie-en-vyftigste jaarvergadering van lede van die biblioteek op te tree. Volgens die gebruik van die biblioteek moes die voorsitter 'n lesing oor 'n wetenskaplike of literêre onderwerp lewer. Hahn se bydrae het gehandel oor die

⁶⁴ C.G. Botha: Place names in the Cape Province, p.78.

⁶⁵ (KAB) DOC 4/1/66 Mortgage Bond Prospect Hill Farm, no. 273.

wetenskap en bestudering van tale met spesiale verwysing na Suid-Afrika. Die beweegrede vir hierdie onderwerp was omdat hy in sy eerste jaar as aangestelde filoloog die indruk gekry het dat plaaslik nie genoeg aandag aan hierdie gebied van die wetenskap gegee is nie.

In sy toespraak het hy verklaar dat die studie van tale eintlik 'n produk van die neëntiende eeu was. Vir die Grieke was hierdie wetenskap nie net onbekend nie, maar ook benede hulle, want hulle het alles wat nie Grieks was nie as barbaars beskou. Die Romeine het hulle in hierdie verband slaafs nagevolg. Hierdie neerhalende houding teenoor ander volkere het eers met die koms van die Christendom, met sy beginsels van broederskap en gelykheid, begin verdwyn.⁶⁶ Bogenoemde was nie oorspronklik Hahn se idees nie, maar eintlik die van professor Max Muller, wat hy in sy vierde lesing voor die Royal Institution of Great Brittanica gelewer het.⁶⁷

Hahn het ook gemeld dat G.F. Wreede en J.G. Grevenbroek in die tyd van W.A. van der Stel op aandrang van Nicolaas Witsen, 'n direkteur van die Hollandse Oos-Indiese Kompanjie, die eerste voorbeelde van die Khoikhoitaal neergeskryf het.⁶⁸ Dit was die eerste

⁶⁶ J.T. Hahn: On the science of language and its study, with special regard to South Africa, p.5.

⁶⁷ The South African Magazine and Review, 1, no.4, p.159.

⁶⁸ J.T. Hahn: On the science of language and its study, with special regard to South Africa, pp.34,36-37.

Khoi-Hollandse woordelys, wat egter blykbaar nooit gepubliseer is nie.⁶⁹

In sy rede het hy Nederlands as taal afgekraak. Die Nederlandse taal was "hausbacken" (tuisgebak). Dit was deurweek met die aroma van die kleipyp en om dit te geniet moes jy in 'n eg Hollandse kleindorpse huis gewees het, waar jy gekleed in 'n kamerjas, jouself gereed gemaak het om 'n Hollandse geskrif te "geniet". Hy het die wedersydse goedertrou wat daar tussen Engelse en Duitse literatuurbewonderaars bestaan het, besing en het die Teutoonse taalkundige, Jacob Grimm, se voorspelling herhaal, dat die Anglo-Saksiese taal van Groot-Brittanje 'n wêreldmedium sou word. Hahn was nog meer neerhalend teenoor die Hollands wat hier in Suid-Afrika gebruik was. Vir hom was dit patois (kombuistaal), 'n vereniging van die dialekte van Nederland en Noordwes-Duitsland en hoewel dit foneties Germaans was, was dit sielkundig en essensieel 'n Khoikhoidialek. Hy het gesê: "For we learn this patois first from our nurses and ayahs. The young Africander on his solitary farm has no other playmates than the children of the Bastard Hottentot servants of his father, and even the grown-up father cannot easily escape the deteriorating effect of his servants' patois."⁷⁰

⁶⁹ Standard Encyclopaedia of Southern Africa, xi, p.542.

⁷⁰ J.T. Hahn: On the science of language and its study, with special regard to South Africa, pp.34,36-37.

'n Mens kom tot die gevolgtrekking dat Hahn vir die doel van hierdie lesing met ander se kalwers geploeg het. In die Januarie-uitgawe van die South African Magazine van 1880 het eerwaarde A.T. Wirgman geskryf: "The feeble remnant of the Hottentot nation, losing their language with their nationality, substituted for it the barbarous patois called Cape Dutch, which still, after eighty years of English rule, forms (to the great injury of civilised speech) the chief medium of communication in our country districts." In die South African Magazine and Review van Mei 1880, het daarna 'n brief van die Vrystaatse hoofregter F.W. Reitz verskyn, waarin hy kopsie gemaak het teen die brief van eerwaarde Wirgman.⁷¹ In dieselfde uitgawe het 'n brief wat deur 'n filoloog onder 'n skuilnaam geskryf is, verskyn, waarin hy regter Reitz se brief gekritiseer en eerwaarde Wirgman gesteun het. Hy het geskryf: "----get away from the educational leaven insensibly by a cultured upper class, live with books, isolate amid the demoralising atmosphere of coloured slaves, fling them enough fragments of your speech for work and obedience, let them nurse your children (not to speak of mongrel unions), and in two hundred years you may, if no one keeps up the old mother tongue, arrive at the dignity originated, not a patois, not a dialect, but a LANGUAGE."⁷²

71 F.W. Reitz: "The Barbarous Patois" (South African Magazine and Review, 1, no.4, May 1880, p.128).

72 Philologist: "The Barbarous Patois" (South African Magazine and Review, 1, no.4, May 1880, p.164).

Hahn se teorie dat Afrikaans 'n kombuistaal was omdat dit by bediendes ontstaan het, laat vir professor G. Besselaar die volgende kwytraak: "Is Afrikaans dan mogelijk een gecreoliseerde taal, d.w.z. een basterdtaal van Nederlands met een inlandertaal: Hottentot of een slaventaal? Hier moet ons eerst een opmerking van het hart! Wanneer een buitenlands belangstellende een speurtocht gaat houden in het Afrikaanse taalarchief, moet hij niet de Dr. Cijferof Pluizergeesteshouding aannemen. Men kan een goed taalvorser wezen en toch mens blijven, en behoort zeker sote vorsen, dat de familieverhouding er niet onder lijdt. Het is voor 'n Afrikaner niet prettig, als iedere Jan, Piet of Klaas zijn neus in hun familiepapieren komt steken. Ik kan het best begrijpen en u bij enig nadenken en meevoelen ook. In elk gezond familieleven heerst sentiment en als dan een weetgrage uitlander de Afrikaner doopcelen komt lichte, maakt dit makkelijk inbreuk op de vertrouwelijke stemming in de huiselijke kring. Vooral als men dan met haastige conclusies komt aandragen en vriendelijk aan de hand geeft, dat Afrikaans zijn oorsprong wel zal danken aan het Hottentots, zoals Dr. Hahn in 1882 te Kaapstad voorstelde. Niet dat Dr. Hahn niet 'n ernstige man was, hij was nog wel een landzoon en 'n knap taalstudent."⁷³

⁷³ Nederland-Zuid-Afrika: gedenkboek uitgegeven door de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging, bij gelegenheid van haar vijftig-jarig bestaan 1881-1931, p.199.

Voltooing van die biblioteekatalogus en sy skenking van boeke aan die biblioteek

In 'n verslag van die biblioteekkomitee van 28 April 1883 is gemeld dat 'n opsommende katalogus van al die manuskripte en boeke in die Grey-versameling deur dr. T. Hahn saamgestel was. Die manuskrip was op daardie stadium reeds by die drukkers en dit is verwag dat die hele katalogus binne die daaropvolgende ses weke gedruk sou word.⁷⁴ Dit was 'n herrangskikking van Bleek se katalogus wat in 1867 verskyn het. Hahn het die biblioteekkomitee tot die nuwe rangskikking van die gegewens oorgehaal en die komitee was later spyt oor Hahn se weergawe, want hulle het die publikasie daarvan vir twee jaar uitgestel. Selfs die drukker was ontevrede oor die toestand van die manuskrip wat hy ontvang het.⁷⁵ An Index of the Grey Collection in the South African Public Library is toe eindelijk gepubliseer, maar was vanweë die onakkuraatheid daarvan deur die Grey-trustees gekritiseer.⁷⁶

Die verslag van 28 April 1883 het ook getoon dat die Grey-versameling in daardie jaar 'n totale getal van vier-en-vyftig volumes en pamflette as skenkings ontvang het. Hahn het self die volgende werke uit sy pen geskenk: Early African Exploration; On

74 G70-83 Votes and proceedings of Parliament, Cape of Good Hope: Appendix 1, vol. 3, 1883: Report of the Committee of the South African Public Library, 28/4/1883.

75 W.H.P.A. Tyrrel-Glyn: The history of the South African Public Library, p.175.

76 (SAB) Report of the trustees for the year ending 31/12/1917.

the Science of Language en die Original map of Great Namaqualand and Damaraland. Daarby het hy ook 'n paar waardevolle werke van ander skrywers geskenk, naamlik Isigidimi Sama Xosa: (a Kafir Journal), from August, 1882, up to date, G.M. Theal se Kaffir Folk Lore, al agt volumes van Gregoris (Gicomo, de) Cenni di Glotlogia, Bantu Torini en dr. L. Krapt se A dictionary of the Swahili Language.⁷⁷

In sy biblioteekverslag van 30 April 1883, wat volgens opdrag van die goewerneur aan beide Huise van die Parlement voorgelê moes word, het Hahn sy werkverrigtinge uiteengesit. Daarin het hy gemeld dat hy met die skryf van 'n handleiding besig was wat die Suid-Afrikaanse filologiese en etnologiese navorsing moes bevorder. Hy het alreeds die materiaal vir die eerste deel van die boek "Aboriginal Races of South Africa" bymekaargemaak, maar die linguistiese gegewens oor die ou Khoikhoi van die Oostelike Provinsie was nog uitstaande. Hy sou sy aandag gedurende die loop van die nuwe jaar daaraan bestee. Te danke aan die geringe geldelike steun ("small grant") van die regering vir korrespondensie, kon hy met baie geleerdes en wetenskaplike verenigings korrespondeer en het hy sodoende waardevolle bydraes vir die Grey-biblioteek ontvang.⁷⁸

77 G70-83 Votes and proceedings of Parliament, Cape of Good Hope: Appendix 1, vol. 3, 1883: Report of the Committee of the South African Public Library, 28/4/1883.

78 G86-83 Votes and proceedings of Parliament, Cape of Good Hope: Appendix 1, vol. 3, 1883: Report of the Grey Librarian and Colonial Philologist for the year ended 30th, April 1883.

Sy bedanking as regeringsfiloloog en bewaarder van die Grey-versameling

Hahn se amp as regeringsfiloloog en bewaarder van die Grey-versameling het hom nie baie tyd gegun vir die nastrewing van enige persoonlike belangstellings nie. Hy het intens in die wêreld om hom belanggestel en hierdie rigiede amp, met die seremoniële styfheid wat daarmee gepaard gaan, kon nie vir iemand wat vir jare in die ruwe en onherbergsame Suidwes-Afrika probeer leef het enige werksgenot verskaf het nie. Na afloop van die hofsaak wat aanhangig gemaak was om hom te belet om met sy werk voort te gaan, moes die vooruitsigte van hierdie werk nie baie rooskleurig gelyk het nie. Hy moes ook gedurende die hofsaak besef het dat sy werk hom aan die genade van beide die komitee van die SAOB en die trustees van die Grey-versameling oorgelaat het. Op 30 November 1883 het Hahn sy dubbele betrekking as regeringsfiloloog en bewaarder van die Grey-versameling bedank.⁷⁹ Die moontlikheid bestaan ook dat die siekte en dood van sy vader in Julie van daardie jaar 'n bydrae tot sy bedanking gelever het. In sy aansoek van 26 Augustus 1900 om 'n betrekking by die Britse militêre regering in Pretoria het hy gemeld dat hy uit sy vorige staatsamp bedank het weens siekte in sy

79 (SAB) Proceedings at the fifty-fifth anniversary meeting of the subscribers to the South African Public Library, 10/5/1884, p.5.

familie wat hom genoodsaak het om op die platteland te woon.⁸⁰

80 (TAB) MGP 3068/00 Report by J.T. Hahn: Hahn - Intelligence Department, Cape Town, 26/8/1900, p.155.

(KAB) E 2424 Welmoed, Faure.

HOOFSTUK 4

HAHN AS PLAASBESTUURDER IN STELLENBOSCH DISTRIK

Sy intrek op Welmoed

Na die bedanking uit sy dubbele amp as regeringsfiloloog en Grey-bewaarder op 30 November 1883, was Hahn se volgende betrekking die van plaasbestuurder op die bekende wynplaas Welmoed in die distrik van Stellenbosch.¹

Dit is egter onbekend presies wanneer hy sy plaas Prospect Hill in Kaapstad verlaat het of aan wie en wanneer hy die plaas verkoop het. Dit is ook nie duidelik wanneer hy sy nuwe werk aanvaar het nie. Omdat Hahn egter welbekend in Stellenbosch was en met die vooraanstaande families soos die Van der Byls, Myburghs en Neethlings, wat almal prominente wynbouers was, bevriend was², het hy die plaasbestuurder van Philip van der Byl se plaas Welmoed geword en by die ou opstal ingetrek.³

Die plaas Welmoed waarop Hahn hom as plaasbestuurder bevind het, is

-
- 1 (TAB) MGP 3068/00 Report by J.T. Hahn, no. M.G.P. 3070/00: Hahn - Intelligence Department, Cape Town, 26/8/1900, p.155.
 - 2 (KAB) CO 4211 Memorials received Q - S: Petition, Stellenbosch academici - Sprigg, 8/10/1880, S97.
 - 3 (NAN) A 132 F.A.E. Lüderitz: "Custodian" (State Archives Bremen): Mikrofilm van sy dagboek van sy reise 1883, briewe aan sy vrou 1883-1886, diverse korrespondensie en ondersoekberigte oor sy dood: foto van Welmoed.

op 25 Junie 1818 deur die Kroon aan Pieter Gerhard van der Byl geskenk. Hy het die plaas verdeel en die een deel Klein Welmoed genoem. Na Pieter se dood in 1831 is Welmoed aan sy seun, Pieter Vandeling van der Byl en Klein Welmoed aan sy ander seun Philip bemaak. Na Pieter Vandeling van der Byl se dood het Welmoed die eiendom van sy broer Philip geword.⁴

Die groot sprong van 'n gesaghebbende betreffende sy besondere studieveld na die kundigheid wat wynbou vereis het, met geen sprake van enige verbintenis tussen die twee dissiplines nie, sou net iemand met 'n persoonlikheid soos Hahn aangedurf het. Sy agtergrond, dit is sy kinderjare in Klein- en Groot-Namakwaland, sy akademiese opleiding in Duitsland en daarna die lewe van 'n handelaar in 'n barre wêrelddeel soos Groot-Namakwaland het hom nie voorberei vir die gereserveerdheid van die wynbedryf nie. Soos met alles wat hy gedoen het, het hy sy nuwe beroep met oorgawe en diepe betrokkenheid aangepak en in hierdie gees het hy sy boek Viticulture in South Africa: a scheme for the development of the Cape wine industry in 1888 gepubliseer. Of die boek enige bydrae tot die vooruitgang van die land se wynbedryf ingehou het, is onmoontlik om vas te stel. Hierdie publikasie is 'n sprekende bewys daarvan dat daar geen studieveld was wat Hahn as bo sy vermoë

 4 (PB) Cases decided in the Supreme Court of the Cape of Good Hope, 1880-1882, 1, part iv, Myburgh vs. Van der Byl, pp.160-373.

beskou het nie.

As gewese bibliotekaris in die regeringsbiblioteek kon hy kennis gedra het van alle geskifte oor wynbou in Suid-Afrika en sou hy dus gedurende sy ampstermyn sy teoretiese kennis verryk het met inligting aangaande wynbou. Hy sou ook nie sy kennis beperk het tot inligting wat in die biblioteek se boekerye beskikbaar was nie, maar met sy perfeksionistiese ingesteldheid 'n wyer kennis probeer verkry het. Sy praktiese kennis moes hy plaaslik in Stellenbosch bekom het, daar hy met al die vooruitstrewende wynprodusente gekommunikeer het. Hy was ook met baron Carl von Babo, die regering se wyndeskundige, bekend en het nie geskroom om regeringsadvies in te roep nie.⁵ Hy het dus sy praktiese en teoretiese kennis saamgesnoer en sou dit nie net in sy werk toepas nie, maar dit het ook tot die geskrif oor wynbou uit sy pen gelei.

Die uitbreek van filloksera in die Kaapkolonie

Vroeg in Januarie 1886 was die produksie van wyn in die land in gevaar met die uitbreek van die druifplaag filloksera.⁶

Phylloxera vastatrix, 'n byna onsigbare insek, word as een van die

5 (KAB) CO 4264 Miscellaneous G - K: Hahn - Under Colonial Secretary, 24/1/1888, no. H5.

6 D.J. van Zyl: *Phylloxera Vastatrix* in die Kaapkolonie (Suid-Afrikaanse Historiese Joernaal, 16, Nov. 1984, p.16).

belangrikste insekplae van die wingerd beskou. In sy natuurlike habitat, die oostelike dele van die Verenigde State van Amerika, is die druiwestokke relatief teen die plaag bestand. Na die plaag deur middel van besmette stokke in 1861 na Frankryk versprei het, het besmetting baie gou na ander Europese wynproduserende lande versprei. Aanvanklik was die Kaapse wynboere en die regering nie bekommerd oor die plaag wat in Europa uitgebreek het nie, maar toe die plaag in 1875 in al sy felheid in Australië uitbreek, is dit plaaslik besef dat groot afstande tussen wingerde nie immuniteit teen die plaag verskaf het nie.⁷ Na plaaslike wynboere kapsie aangeteken het teen die regering se blykbare traagheid om bestrydingsmatreëls teen die plaag in te stel, is 'n regeringskommissie op 5 Februarie 1880 aangestel om na tekens van filloksera in Kaapse wingerde te soek.⁸

Vir 'n paar jaar was Suid-Afrika oënskynlik van die plaag wat die wynbedryf in die land op sy knieë kon bring, gevrywaar. Die koloniale wynkundige, baron Carl von Babo, het in sy 1885-jaarverslag wat aan beide Huise van die Parlement voorgelê was, die volgende aangehaal: "It is most fortunate that the different kinds of grapes grown in the Colony, produced a very excellent wine. This is of great value, because the introduction of

7 D.J. van Zyl: *Phylloxera Vastatrix* in die Kaapkolonie
(Suid-Afrikaanse Historiese Joernaal, 16, Nov. 1984, pp.28,
33).

8 Ibid., p.35.

new kinds would endanger the whole viticulture of the Colony by carrying the *Phylloxera* to South Africa. The law prohibiting the introduction of vines, &c., &c. has removed all danger, and it was made just in time to keep this plague from the Colony. The *Phylloxera* was not in the Colony when the law came into force, because its presence in the Colony would have shown itself by this time. The most vigorous enforcement of this law is the surest protection of the Cape Viticulture."⁹ Hy het ook bygevoeg dat die plaag verhoed kon word deur Frankryk, Duitsland en Oostenryk se voorbeeld te volg. Die saad van die beste Amerikaanse druif moes ingevoer word en Kaapse stokkies moes op die plantjies daarvan geënt word.¹⁰

Wat Von Babo en die res van die Kaapse wyngemeenskap nie besef het nie, was dat besmetting van die wingerde met die druifluus alreeds in die Skiereiland plaasgevind het. Op 2 Januarie 1886 het dr. P.D. Hahn, jongste broer van Theophilus en chemiese analitikus, bo alle twyfel vasgestel dat die wingerde van M. Kotze van Mowbray met die insek besmet was, nadat daar die voorafgaande vier jaar opgemerk was dat van Kotze se wingerstokke agteruitgang getoon het en dat daar vrektes onder sy wingerdstoele was.¹¹ Na besmetting in die Stellenbosch-area het die plaag vinnig na wingerde in Bottelary,

 9 (KAB) G41-85 Papers printed by order of the Legislative Council and Government, vol. 2, 1885: Reports on Viticulture at the Cape by Baron Carl von Babo, 1885, p.5.

10 Ibid.

11 D.J. van Zyl: *Phylloxera Vastatrix* in die Kaapkolonie (Suid-Afrikaanse Historiese Joernaal, 16, Nov. 1984, p.36).

Jonkershoek, Banhoek, Drakenstein, Pniel en Paarl versprei.¹²

Hahn se plan om filloksera te bestry

Na die ontdekking van filloksera op 18 Januarie 1886 in die Moddergatgebied van Stellenboch, het Hahn onder die letterhoof: Theophilus Hahn, Farm Welmoed, Lynedoch Station, Cape of Good Hope, op 22 Januarie 1886 'n brief aan die koloniale sekretaris gerig, waarin hy sy misnoeë uitgespreek het oor die gebrek aan daadwerklike optrede om die druifluis uit te roei. Hy het gesê dat die plaag net uitgeroei kon word met die algehele samewerking van die wynboere en die regering. In plaas van die nuttelose gissings oor die oorsprong van die plaag, moes daar liewers aan die werk gespring word om die plaag letterlik met wortel en tak uit te roei, deur elke wingerd wat aangetas was, te vernietig.¹³

As plaasbestuurder was Hahn geskok oor die afmetings wat die plaag aangeneem het en was besorg oor die wingerd wat in sy sorg was. Hy het sy taak as wynbouer ernstig opgeneem en het met trots verklaar dat die suikerinhoud van sy rooi groendruif die ander produsente s'n die vorige jaar uitgestof het.¹⁴ Hy het met mnre. P. Myburgh en J.H. Hofmeyr, wat lede van die Wetgewende Raad was, asook met

12 Official handbook of the Cape of Good Hope, 1893, p.272.

13 (KAB) CO 4255 Memorials G - K: Hahn - Colonial Secretary, 22/1/1886, no.H5, p.1.

14 (KAB) G41-'85 Reports of Viticulture at the Cape by Baron Carl von Babo, 1885, p.11.

ander prominente boere gepraat en het aanbeveel dat die wynboere, as 'n liggaam, die regering moes versoek om 'n belasting van drie sjielings op elke lêer wyn te hef. Die regering moes dieselfde bedrag vir die stigting van 'n fillokserafonds bewillig. Elke maand moes elke wingerd deur amptenare ondersoek word en indien dit gevind was dat dit besmet was, moes hulle dit vernietig. Sulke boere moes uit die fonds 6 pond per duisend stokke kompensاسie ontvang en binne 'n bestek van vyf jaar sou die plaag uitgeroei wees. Hy het aangevoer dat die boere nie besmette wingerde sou rapporteer as hulle nie kompensاسie vir die vernietiging daarvan gekry het nie. Die Kolonie se wynopbrengs was ongeveer 52 000 lêer en met die regering se pond-vir-pond bydrae kon die fonds 16 000 pond sterling sterk gewees het. Die sowat dertig boere met wie hy die stelsel bespreek het, was heeltemal gewillig, maar net mits die regering self die stelsel beheer het. Ten slotte het hy aanbeveel dat die wynhandelaars en die Kamer van Koophandel binne tien dae byeen moes kom en dan besluite neem wat die stryd teen filloksera moes versterk.¹⁵

Of Hahn se brief enige indruk op die regering gemaak het, is onbekend. Besmette stokke was wel vernietig en kompensاسie was wel betaal en het gesorg dat baie min wynboere bankrot gegaan het. Die

15 (KAB) CO 4255 Memorials G - K: Hahn - Colonial Secretary, 22/1/1886, no.H5, p.4.

kompensasie was van so 'n aard dat die boer vir 'n jaar se oes betaal was, wat nie vergoed het vir enige afwesige oeste terwyl die nuwe jong wingerdstokke nog buite produksie was nie.¹⁶

Die uitbreek van filloksera het uiteenlopende gevolge gehad. Die ou Hollandse koloniste het die beste soort wynstok vir hul wingerde gekies, want die stokke was van die *Vitis vinifera* afkomstig. Dit was egter nie teen die plaag bestand nie en die druifluis het die einde van hierdie stok beteken. Die aanplant van fillokserabestande stokke het 'n hoogtepunt gedurende die Anglo-Boereoorlog bereik. As 'n alternatief vir wingerdbou het baie boere in die Suidwestelike Kaapland met gemengde boerdery 'n aanvang geneem.¹⁷ Dit het 'n bestendiger ekonomie vir die boer beteken. Die plaag het die regering geaktiveer tot daadwerklike stappe om die Kaaplandse wynbedryf op Europese standarde te skoei. Dit het voldoen aan Von Babo se aanbeveling van 1885 vir die stigting van 'n modelwynplaas, waar die onmiddellike tekortkominge in die wynbedryf aangespreek kon word.¹⁸ Onder die bestuur van die Departement Landbou is kwekerye in al die landboudistrikte gestig, met die doel om variëteite van Amerikaanse stokke te kweek wat immuun teen filloksera was.¹⁹

 16 D.J. van Zyl: *Phylloxera Vastatrix* in die Kaapkolonie (Suid-Afrikaanse Historiese Joernaal, 16, Nov. 1984, p.46).

17 Ibid., pp.46,47).

18 G41-85 Papers printed by order of the Legislative Council and Government, vol. 2, 1885: Reports on Viticulture at the Cape by Baron Carl von Babo, 1885, pp.18-20.

19 Official handbook of the Cape of Good Hope, 1893, p.272.

(NAN) A 132 Hahn en bezoekers op Welmoed.

Hahn is dus kort na die aanvang van sy pligte as plaasvoorman met die ernstige vraagstuk van filloksera gekonfronteer. Hoe die plaag Welmoed en so ook vir Hahn geraak het, is nie duidelik nie.

Hahn as wynbouer

As plaasbestuurder het Hahn hooggeplaaste besoekers op Welmoed ontvang. Een van hulle was dr. Heinrich E. Goering, vader van die berugte Nazi-leier Hermann Goering.²⁰ Goering was deur Reichskommissar Bismarck gestuur om die stamhoofde in Suidwes-Afrika oor te haal om beskermverdrae met Duitsland aan te gaan.²¹

Met sy nuutgevonde talent het Hahn op Welmoed wyn geproduseer wat volgens hom met die beste in die wêreld vergelyk kon word. Op 14 Junie 1886 het hy veertienmaande oue hermitage na Parkington en Kie. in Londen gestuur en sy agent in Londen het aan hom rapporteer dat dit as wyn van die Rhonevallei in Frankryk aangesien was. Hy het 25 pond sterling per lêer ontvang, wat hom 'n profyt van 13 pond per lêer gelaat het. Von Babo het van die monsters wat Parkington teruggestuur het, gedrink en verklaar dat die hermitage die beste wyn was wat hy nog in Suid-Afrika gedrink het. Die gewese

20 (NAN) A 132 F.A.E. Lüderitz: "Custodian" (State Archives Bremen): Mikrofilm van sy dagboek van sy reise 1883, briewe aan sy vrou 1883-1886, diverse korrespondensie en ondersoekberigte oor sy dood: foto van Welmoed.

21 O. Levinson: South West Africa, p.47.

Franse konsul aan die Kaap, graaf De Turenne, het ook verklaar dat die wyn die naaste aan Franse klaret was wat hy nog in Suid-Afrika gedrink het en hy het dit toe vir sy eie private gebruik aangekoop.²² Die sukses van sy hermitage het Hahn aan die karakter wat dit gehad het toegeskryf. Dit was onverdunde en goed-gegisde sap van die Sirrah bleu, met geen gemengde byvoegings van enige aard nie. Onder gemengde byvoegings het Hahn bedoel dat daar geen ander druifsoort bygevoeg was om die hermitage te maak nie. As produseerder van kwaliteit wyne kon Hahn ongelukkig nie dieselfde van die produkte van mnre. Stockdale en Kie. of van mnre. Green of Sedgwick gesê het nie. Hy het bygevoeg dat die beste wynproewers sou saamgestem het dat daardie produsente se hermitage nie ooreengestem het in smaak of boeket nie, dat dit nie absoluut suiwer was nie en dat 'n mate van verdunning met toevoegings moes plaasgevind het. Laasgenoemde kon op die plaas of in die winkelders van die handelaars plaasgevind het. Die meeste Kaapse wyne het volgens hom 'n kenmerkende smaak en boeket gehad, wat nie die natuurlike smaak van die druifsoort was waarvan dit gemaak was nie. Hy het dus tot die gevolgtrekking gekom dat dit ander bestanddele was wat die kenmerkende smaak veroorsaak het.²³

Hy was voorts van mening dat alhoewel dit universeel aanvaar was

22 J.T. Hahn: Viticulture in South Africa, p.8.

23 Ibid., p.9.

dat die klimaat in Suid-Afrika uitstekend vir die produksie van die beste gehalte druïwe vir die vervaardiging van wyn en brandewyn was, is hier net beperkte sukses in die bemarking daarvan behaal. Dit het hy aan die onkunde wat daar geheers het oor die kweek van die druïf en die vervaardiging van die produk toegeskryf. Dit sou duur wees om toetse te doen om te bepaal watter tipe druïfsoort vir die maak van 'n sekere wynsoort geskik sou wees, asook stokke te vind wat in 'n sekere grondsoort en in 'n bepaalde klimaat sou floreer. Hierdie tipe finansies sou net bygebring kon word deur koöperatiewe bemarking. As daar so 'n maatskappy gestig kon word, sou die beste druïwe in die wêreld, gereed vir oes in die droogste maande van die jaar, plaaslik gekweek kon word.²⁴

Hahn se siening dat Suid-Afrika die beste druïwe vir die maak van alkoholiese drank in die wêreld geproduseer het, het met die van Von Babo ooreengestem, soos gemeld in sy amptelike verslag van Mei 1885.²⁵ Ook het dit met die van sy broer P.D. Hahn ooreengestem.²⁶ Hahn het egter gevoel dat beide die wynboer en handelaar te blameer was vir die klagte, plaaslik en oorsee, dat die Suid-Afrikaanse wyne nie karakter het nie. Volgens hom het die wynbouers nie daaraan gedink, of was nie bewus van die feit, dat daar 'n verband was tussen die druïf en die wyn wat dit voortbring

24 J.T. Hahn: Viticulture in South Africa, pp.18,21.

25 G41-85 Papers printed by order of the Legislative Council and Government, vol. 2, 1885: Reports on Viticulture at the Cape by Baron Carl von Babo, 1885, p.6.

26 Official handbook of the Cape of Good Hope, 1893, p.270; D.J. Opperman: Spirit of the Vine, p.103.

(NAN) A 132 Welmoed-opstal met Hahn en bezoekers.

nie. Die bekendste wyne was van 'n bepaalde soort druiwe gemaak wat nooit met ander soorte druiwe gemeng was nie. Hoe meer soorte druiwe bymekaar gevoeg is, hoe swakker was die produk wat verkry is. Die variëteite wat hy genoem het, was die Groot Stein (Pincau blanc), Klein Stein (Riesling), Wit en Rooi Groendruif (Vert doux of Gouais blanc), Sauvignon blanc, Hanepoot, Pontac (Teitutier) en Hermitage (Sirrah bleu).²⁷

Hy het die hermitage as die druif van die toekoms vir die Kaap voorspel. Dit was 'n swaar draer en selfs onder die mees verwaarloosde omstandighede het dit van 50 tot 60 hektoliters per hektaar (500-600 gellings per akker) opgelewer. Von Babo het op Constantia hermitage volgens die verbeterde Europese beginsels vervaardig en van die Kaapse handelaars was Stockdale en Kie. die eerste om dit sonder die byvoeging van enige spiritus te vervaardig. Hy het self wyn volgens die nuwe voorskrifte op Welmoed gemaak. Nadat hy twee okshoofde aan Parkington en Kie. gestuur het, was die res van die wyn gou by Welmoed teen 'n gemiddelde prys van 13 pond 10 sjielings per lêer uitverkoop.

Die rede waarom so baie Kaapse wyne op pad na Europa suur geword het, was omdat deeglike gisting nie plaasgevind het nie en die

27 J.T. Hahn: Viticulture in South Africa, pp.15-17.

suikerinhoud nog te hoog was by verskeping. Volgens hom het die Kaapse wynboer en die handelaar nie die vaagste benul gehad van die proses en die belangrikheid van gisting nie. Die gevolg was dat hulle nie 'n droë wyn van egalige eienskap kon produseer nie en om asynagtige gisting te verhoed was dit met swak dopbrandewyn (brandewyn wat van doppe vervaardig was) gefortifiseer, of selfs met swak spiritus, of met spiritus van melasse en mielies.

Hy het gevoel dat die Kaapse wynboere baie agtelosig was met die verwerking van hulle wyn in die kelder en ook met die verbouing van die wynstok. Die paar boere wat meer aandag aan bemesting en die skoffel van hul wingerde gee, het 100% tot 200% meer as hul meer traë bure geoes. Dit was volgens Hahn die rede waarom swak oeste in die voorafgaande aantal jare in die Stellenbosch-area onbekend was.²⁸

Dit is onbekend wanneer Hahn sy boek oor die Suid-Afrikaanse wynbedryf begin skryf het. Hy kon daarmee 'n begin maak het terwyl hy op Welmoed gebly het, maar hy het dit nie op Welmoed voltooi nie. Wanneer of waarom sy werk as bestuurder op Welmoed ten einde geloop het, is ook onbekend. Blykbaar het hy met sy gesin op verskeie plase in Stellenboschomgewing gebly, onder andere op

28 J.T. Hahn: Viticulture in South Africa, p.24.

Murati en Harmonie.²⁹ Op 14 Januarie 1888 het hy vanaf Harmonie die onder-koloniale sekretaris versoek om wyndeskundige gedurende parstyd na Harmonie te stuur, daar hy van die deskundige se advies gebruik wou maak. Die parsseisoen sou op 10 Februarie op Harmonie 'n aanvang neem.³⁰

Die feit dat die deskundige die boere gedurende die parstyd sou besoek, dui daarop dat die raad wat hy moes gee betrekking op die verwerking van die wingerdoes gehad het. Hahn het sy kennis van die wynboerdery nie slegs in die praktyk bekom nie, maar sou dit aangevul het met teoretiese kennis wat hy uit geskifte verkry het. Sy soeke na meer kennis om beter produkte te lewer het daartoe gelei dat hy die deskundige se hulp ingeroep het.

Sy ondervinding het hom geleer dat die Kaapse wynboer die alkoholiese inhoud van sy drank kon reguleer deur van 'n suikermeter gebruik te maak. So byvoorbeeld, sou 'n 18-25% suikerinhoud van die druif oor die plukseisoen, 'n gemiddelde sterkte van 13% alkohol verskaf. Dit is die gemiddelde persentasie wat die beste Europese wyne bevat het. Uit ondervinding het hy geleer dat die Kaapse wynboer en handelaar geen praktiese of teoretiese kennis van die proses of belangrikheid van gisting gehad

 29 Persoonlike onderhoud mev. D. Johnman, Stellenbosch, kleindogter van Johannes Hahn, broer van Theophilus, 12/5/1987.

30 (KAB) CO 4264 Memorials received G - M: Hahn - Under Colonial Secretary, 24/1/1888, no. H5.

(NAN) A 132 Hahn, sy twee seuns en Goering op Welmoed.

gehad het nie.³¹

Sy voorspraak vir die stigting van 'n wynkoöperasie

Vanaf 1877, met die stigting van die De Zuid-Afrikaansche Wijnbouwers Vereeniging in die Kaap en die latere stigting van ander verenigings, is probeer om 'n beter samehorigheid onder die wynboere aan te moedig. Alle pogings om sulke verenigings op dreef te kry het egter weens onmin, gebrek aan belangstelling, finansiële probleme of beperkte oogmerke skipbreuk gely.³²

Hahn, wat gevoel het dat boere deur middel van saamgevoegde finansiële verpligtinge hul boerderyprobleme kon oplos, het in 1888 voorgestel dat koöperatiewe wynkelders gestig moes word. Die idee van 'n wynkoöperasie moes by hom opgevat het terwyl hy op Harmonie gebly het, want sy aandag het om die Nooitgedachtomgewing begin sentreer. Volgens Hahn was daar nie 'n meer geskikte plek vir die ontstaan van so 'n koöperasie as die Nooitgedachtarea naby Stellenbosch nie. Hierdie area het die plase Nooitgedacht, Kaelenhof, Weltevreden, Onrust, Harmonie en Cloetesdal beslaan. Die grond, wat betref die samestelling en diepte, was beter as die beste van dié aan die oewer van die Ryn in Duitsland, want die

31 J.T. Hahn: Viticulture in South Africa, p.11.

32 D.J. van Zyl: Die geskiedenis van Kaapse Wynbou, 1860-1924. (Ongepubliseerde RGN-verslag, 1988, pp.33-35).

steen waaruit dit ontstaan het, was oorspronklik graniet, klei en Kambriese sandsteen. Die grondoppervlakte van die heuwels waartussen die plase geleë was, het uit klei, wat met gruis, sand, veldspaat en kwarts gemeng was, bestaan. Dit was op 'n vetterige bros klei-lei geleë, wat, as dit na die oppervlakte gebring word, deur die son, lug en reën in 'n ryk en vrugbare grond omskep word. Hierdie grond was ryk aan soda, kalium en magnesië, wat essensieel vir loofryke groei was. Aan die voet van die heuwels het die grond uit dieselfde samestelling bestaan, maar dan was daar ook nog humus in, wat die grond 'n groter mate van suur gee. In vergelyking met die valleigrond van die Kaapse wingerde, soos afgelei van professor P.D. Hahn se ontleding, toon dit 'n gemiddelde van nie meer as 4.4 mille suur, terwyl die sap van die druif tussen 20% tot 26% en 28% suiker bevat het.³³

Nooitgedacht, as die plek vir so 'n koöperasie, het ook ander voordele gehad, wat dit die ideale plek vir die oprigting van 'n wynkelder sou maak. Dit was naby 'n spoorlyn geleë wat vervoer sou vergemaklik. Dit het genoegsame water en hout bevat en was in die hart van die Stellenbosch distrik geleë. Die plase in daardie gebied was nie aan nagryp blootgestel nie en aartappels kon met groot sukses gedurende die winter gekweek word. Omdat die

33 J.T. Hahn: Viticulture in South Africa, pp.26,27.

plase tussen heuwels verskuil was, kon die suidoostewind nie baie skade daar aanrig nie. Die gesamentlike getal wynstokke wat die omgewing gedra het, was 670 000, waarvan 160 000 jong stokke was en binne twee jaar in volle gebruik sou wees. Terwyl die jong stokke nog nie dragtig was nie, kon wyn van die naburige plase gekoop word, totdat die wynkelder die mark van die nodige kwantiteit kon voorsien.³⁴

Hahn wou graag konjak in Stellenbosch vervaardig het. In 'n brief aan Adolf Lüderitz, 'n Bremense sakeman wat Angra Pequena in Suidwes-Afrika van die Nama gekoop het, het Hahn die moontlikheid van die stigting van 'n onderneming om konjak in Stellenbosch te vervaardig, gemeld. Hy het aangebied om Lüderitz met die onderneming teen 'n vergoeding van 6% by te staan.³⁵ Lüderitz het egter meer in sakebelange langs die weskus van Afrika belanggestel. Met die formulering van sy Nooitgedachtskema, het die konjakidee weer aandag geniet. Hy was oortuig daarvan dat met die regte druif en 'n versigtige vergistingsproses van die sap, die Kaap konjak gelykstaande aan die beste van Frankryk sou kon vervaardig. Frankryk het van Duitse aartappels en melasse konjak wat fynproewers geflous het, geproduseer en daar was dus geen rede waarom daar nie van die Kaapse sap eersteklas konjak gemaak kon

34 J.T. Hahn: Viticulture in South Africa, pp.26,27.

35 (NAN) ZBU A.1.a.1 Inbesitznahme des Schutzgebietes 1882-1896:
Hahn - Vogelsang, 31/3/1883.

word nie. Omdat die Franse wynbedryf groot verliese gely het met die fillokseraplaag, het Frankryk Duitse en Hongaarse spiritus aangekoop om die aanvraag na die vervaardiging van konjak te bevredig. Die Kaapse spiritus was volgens Hahn van 'n hoër gehalte as die van Duitsland en Hongarye en 'n beter konjak kon dus plaaslik vervaardig word.

Die vervaardiging van konjak het wyn met 'n egalige karakter vereis en as 'n maatskappy die uitvoer van konjak wou aanpak, moes hulle 'n sekere soort druif, soos die groendruif, gekweek het om 'n standaard karakter aan die produk te verleen. Hy het voorsien dat die ontwikkeling van die goudvelde afmetings van so 'n aard kon aanneem dat die drankpryse die hoogte kon inskiet. Hy het die kapitaal benodig vir die produsering van konjak vir die Nooitgedachtskema op 66 000 pond sterling beraam. Hierdie bedrag sou die aanplanting van 4 000 000 nuwe stokke, die bou van kelders en store, distilleerdery met geboue, vate en kapitaal vir die eerste drie jaar, dek.³⁶

Hahn se voorspraak vir die stigting van 'n wynkoöperasie moet gesien word teen die agtergrond van die ineenstorting van die wynuitvoerhandel na Brittanje na 1860. Dit was as gevolg van die

36 J.T. Hahn: Viticulture in South Africa, p.36.

vryhandelsooreenkoms wat in daardie jaar tussen Brittanje en Frankryk gesluit is. Deur hierdie ooreenkoms het Brittanje die invoertariewe op Franse wyne sodanig verlaag dat Kaapse wyne nie langer op die Britse mark met Franse wyne kon meeding nie.³⁷

Volgens Hahn was daar geen rede waarom die Kaap nie sy eie sjampanje van 'n gelykstaande kwaliteit as die in Europa kon produseer nie, want die sjampanjedruif, Pineau blanc, is op 'n groot skaal aan die Kaap gekweek. As Duitsland sjampanje kunsmatig van enige ligte wyn gelykstaande aan die natuurlike sjampanje van Epernay kon produseer, kon die Kaap ook sy eie produsent word. 'n Goeie Kaapse sjampanje sou beslis 'n gewillige mark in Engeland, Swede, Denemarke, Holland, België en Duitsland vind. Vir die doel om sjampanje te maak, sou die beste deskundiges in Frankryk gewerf moes word.³⁸

Hahn het nie net die soorte druiwe, verbouing en moontlike drankpryse bespreek nie, maar het ook aandag aan die totale produsering daarvan geskenk. Vir sy Nooitgedacht-projek was arbeiders volop te kry teen 1s.6d. tot 2s.6d. per dag. Een dag per week moes hulle vir die weeklikse huur van 'n huis werk en elke tweede dag sou hulle betaal word, want dit was die algemene praktyk

37 D.J. van Zyl: Die geskiedenis van Kaapse Wynbou, 1860-1924, (Ongepubliseerde RGN-verslag, 1988, pp.12-13).

38 J.T. Hahn: Viticulture in South Africa, p.36.

in verband met arbeiders in Stellenbosch. Die arbeiders was gewoonlik gekleurdes of basters, want blankes het nie goeie arbeiders uitgemaak nie en het gewoonlik die gekleurdes bederf deur vir hulle aan te moedig om te kla. Blankes sou ook nie vir twee sjielings per dag werk nie. Met die oorvloed van arbeiders, kon ag miljoen stokkies in twee jaar geplant word en sou daar twee jaar vroeër 'n dividend van 20% tot 30% wees.³⁹

Soos ander skemas wat hy in vooruitsig gestel het, het sy Nooitgedachtskema ook nie veld gewen nie. Die eerste koöperatiewe wynkelders in die land is eers in 1904 in Wellington gestig. P.J. Hannon, die superintendent van die Landboukoöperasie en R. Dubois, die koloniale wynkundige, het met die gedagte van koöperatiewe wynkelders na vore gekom.⁴⁰

Hahn se beroep as wynbouer het nie lank geduur nie, want vroeg in September 1889 was hy met sewe ossewaens, swaar gelaai met myngereedskap, op pad na Suidwes-Afrika.⁴¹

39 J.T. Hahn: Viticulture in South Africa, pp.34-35.

40 D.J. van Zyl: Die geskiedenis van Kaapse Wynbou, 1860-1924, (Ongepubliseerde RGN-verslag, 1988, pp.61,62).

41 (KGB) Quellen Zur Geschichte von Sudwestafrika (versamel deur H. Vedder), 9. Auszug aus dem Brief von Missionar C.Wandres, Warmbad, 27 Sept.1889, p.71.

HOOFSTUK 5

NAVORSING TEN OPSIGTE VAN DIE INHEEMSE BEVOLKINGSGROEPE

Sy bestudering van die gewoontes en gebruike van inheemse volkere

Hahn het dit sy lewenstaak gemaak om die gewoontes en gebruike van die inheemse volkere van Suider-Afrika te bestudeer en te boekstaaf. Die lewensbloed vir hierdie ideaal was vurige en gedurige navorsing. Hierdie navorsing het hy nie net beperk tot inligting wat hy in boeke nagespeur het nie, maar hy het tydens sy reise elke geleentheid gebruik om die stamme wat hy teengekom het, se gewoontes en gebruike persoonlik te ondersoek en op te teken.

Sy algemene navorsing oor die inheemse volkere van Suider-Afrika het hy uit 'n verskeidenheid bronne gedoen, soos byvoorbeeld uit reisbeskrywings, asook die geskrifte van sendelinge soos Thomas Arbousset en amptenare in diens van die Kaapse regering. Ook het hy met mense gekorrespondeer wat saam met stamme gewoon het, of as kinders met van hulle groot geword het.¹

1 (KAB) G4-'83 Cape of Good Hope: Report and proceedings, with appendices, of the Government Commission of Native Laws and Customs 1883; Appendix C: Replies to general circular on laws, marriage and inheritance, land tenure and local self-government, no. 1, p.248.

Hahn het die grootste deel van die mees ontvanklike jare van sy lewe en terwyl hy nog vry was van gestruktureerde wetenskaplike opvattinge wat sy denke kon beïnvloed, in die geselskap van sy vader 'n intieme agtergrondskennis van die Nama opgedoen. Kleintyd het hy meer Nama as Duits gehoor, kon ook Nama vlot praat voordat hy Duits vlot kon praat, was deur Namabediendes opgepas en was dus saam met hul kinders grootgemaak, het saam met hulle skool gegaan en het ook saam met hulle godsdiens beoefen. Dit is daarom dat hy as opgeleide wetenskaplike 'n besondere belangstelling in en kennis van die Khoikhoi in die algemeen en spesifiek van die Nama van Klein- en Groot-Namakwaland gehad het. 'n Latere kenner van die Khoikhoi, I. Schapera, bestempel Hahn se werke as van die beste bronne vir inligting aangaande die Nama.²

Dit moet nie uit die oog verloor word nie dat sy amp as bewaarder van die Grey-versameling in die Suid-Afrikaanse Openbare Biblioteek en as amptelike regeringsfiloloog hom toegang tot gegewens gegee het, wat andersins nie moontlik sou wees nie. Sy werksituasie het die optimale geleentheid geskep vir die verkryging, analise, toepassing en vergelyking van inligting oor inheemse rasse, nie net van Suider-Afrika nie, maar ook van die res van die kontinent en ander wêrelddele. Dat hy met kundiges wêreldwyd gekorrespondeer

2 I. Schapera: The Khoisan peoples of South Africa, pp.32,48.

het, kom telkens uit sy geskrifte na vore. Hy het nie geaarsel om die bevindinge van sulkes te weerspreek indien sy analise van 'n probleemarea hom tot ander insigte gebring het nie.³

Met die vinnige verdwyning van rasegte kulture gedurende die neëntiende eeu, wat volgens Hahn deur akkulturasie teweeggebring is, was dit vir hom van die grootste belang dat daar omvattende inligting aangaande die Khoikhoi geboekstaaf moes word. Terwyl hy sy boek Tsuni-//Goam: the Supreme Being of the Khoi-Khoi (1881) geskryf het, was daar in Groot-Namakwaland nog twaalf dialekte waaroor daar toe nog geen geskrewe rekord bestaan het nie en ook was daar min geskrewe inligting oor die koloniale Khoikhoi. Volgens hom was daar op die Kolonie se drumpel die rykste bron van inligting in die vorm van die Breekwatergevangenis geleë, waaruit die land se eie toekomstige wetenskaplikes informasie kon put. Vir historici was daar nie 'n beter bron van inligting as die Khoikhoikapteins uit verskeie stamme, wat daar opgesluit was nie en wat 'n skat van waardevolle kultuurhistoriese gegewens vir boekstaving kon verskaf het nie.

Hy het voorts verklaar dat die Afrikanis en taalkundige, Wilhelm Bleek, nie korrek ingelig was toe hy die uitlating gemaak het dat

³ J.T. Hahn: Tsuni-//Goam: the Supreme Being of the Khoi-Khoi, pp.17,41,48,119,122-123.

die Kaapse Khoikhoi heeltemal uitgesterf het nie, want tussen 1874 en 1880 het daar in Bredasdorp, by Moddergat in Stellenbosch en in die omgewing van die Paarl, enkelinge van die oorspronklike Kaapse Khoikhoi gesterf. Hy het gehoop dat die regering 'n som geld sou bewillig wat aangewend kon word om na oorlewendes van hierdie stamme te soek. Met die hulp van hierdie Khoikhoi sou langvergete dialekte versamel en dan geboekstaaf kon word.⁴

Hahn was welbekend met die Nama van die noordwestelike dele van die Kaapkolonie, vernaamlik met die van die sogenaamde Sandveld, Port Nolloth, die sendingstasies Steinkopf, Komaggas, Concordia, die Spektakel-, O'kiep- en Springbokfonteinmyne, asook 'n deel van die Kamiesberge. Hy het in Groot-Namakwaland, asook in die buitewyke van die Kalahariwoestyn rondgereis, waar hy die geleentheid gehad het om intiem met die gebruike, gewoontes en die wette van die verskillende Namastamme bekend te word. Hy het ook in Damaraland rondgereis, waar hy die gewoontes van die Damara (Veendamara of Herero) bestudeer het. In daardie wêrelddeel het hy ook sy kennis bekom van die sogenaamde Bergdamara, wat die suiwerste Nama gepraat het en wat min of meer die Nama se gewoontes en maniere aangeneem het. In die Kaapkolonie was hy baie met die Xhosa, vernaamlik met lede van die Gcaleka- en die Ngqikastamme, in kontak.⁵

4 J.T. Hahn: Tsuni-//Goam: the Supreme Being of the Khoi-Khoi, p.119.

5 (KAB) G4-83 Cape of Good Hope: Report and proceedings, with appendices, of the Government Commission of Native Laws and Customs 1883; Appendix C: Replies to general circular on laws, marriage and inheritance, land tenure and local self-government, no. 1, p.248.

Sy weergawe van die Rooimanne (Khoisan)

Volgens die Khoikoimitologie wat Hahn geboekstaaf het, het 'n groot dag vir die wêreld aangebreek, toe in die ooste, uit die graf van die enigste mens en oervader, Guri-Khoisib, 'n nasie, die Rooimanne, gebore is.⁶

Na eeue van gelukkige samesyn, waarin daar 'n geloof in 'n skepper en in iets wat magtiger as wat hulle was, ontstaan het, in 'n godsdiens wat somtyds na aan die Christelike geloof was en 'n taal ontwikkel het wat met klikklanke en gebare gepaard gaan, het die nasie in twee groepe opgebreek, die Khoikhoi, die verhewe een, die meester van die mens en die San, sy mindere.⁷ Vanaf 'n bestaan as jagter het die Khoikhoi, 'n inherente goeie mens met 'n inbors van menslikheid, welwillendheid en vriendelikheid - abstrakte kwaliteite wat deur die stamwoord Khoi ontsluit word - begin om wilde diere te tem, wat hom gevolglik die eienaar van groot troppe vee gemaak het en sy leefwyse na die van 'n nomade verander het. Ongesteurd kon die Khoikhoi en hulle vee aanwas, want hulle het geglo dat die Rooimanne die enigste geskape mense was. Tog bevestig die benaming Rooimanne die feit dat hulle met ander rasse in aanraking was, want hulle het hulself so genoem om hulle te

6 J.T. Hahn: Tsuni-//Goam: the Supreme Being of the Khoi-Khoi, p.11,24.

7 Ibid., p.17.

onderskei van die swart rasse wat hulle, volgens Hahn, 2 000 jaar tevore op die ooskus van Afrika ontmoet het.⁸ Die hele Suider-Afrika, maar veral die gebied wat begrens word deur die Kunene en die Zambesi in die noorde en die see in die suide, was hul woning.⁹ Die gedagte dat die Rooimanne in die bergagtige gebiede gewoon het, kom voort uit die nommer gore (vyf) en die goreboom of kore (*Euphoria candelabra*). Hahn was seker dat dit van goreb (palm van die hand) gestam het. *Euphoria candelabra* se habitat is die bergagtige streke en was vir die maak van kokers gebruik. In Noordwes-Kaap, die Vrystaat, die !Gami/nusgebied in suidelike Namakwaland en in die Kalahari tussen Gobabis en Ghanzi, was orals plekke met die naam Korexas, wat 'n aanduiding was dat daar baie van hierdie bome gegroei het.¹⁰

Omdat die Rooimanne oor so 'n groot oppervlakte versprei was, was die natuurlike gevolg ontbinding in kleiner gemeenskappe of stamme met gemeensaamlike en bindende kulturele entiteite van taal, godsdiens en gewoontes. Die verhoogde status as eienaars van vee het die Khoikhoi se sosiale lewe so verander dat hulle wesenlik die meerdere van die agterblywendes, die San, geword het. Die San, wat hulle vader se huis moes verlaat en in die vlaktes gaan woon het, se leefwyse het hulle so geïnhipeer dat hulle vir eeue dieselfde

8 J.T. Hahn: Tsuni-//Goam: the Supreme Being of the Khoi-Khoi, p.2.

9 Ibid., p.14.

10 Ibid., p.34.

bestaan gevoer het.

Daar is ondersteuning vir Hahn se teorie dat die Khoikhoi en San naverwant is. Schapera het in 1930 geskryf: "In view of the comparative evidence afforded by the Northern Bushmen, it seems that we must look upon the Hottentots also as people of Bushman stock who have been influenced in physical characters by intermixture with some other racial group."¹¹ Na beraadslaging met 'n aantal liberale sosiale wetenskaplikes en 'n paar historici in 1964, het professor Monica Wilson ook tot die besluit gekom dat die sogenaamde Hottentot en Boesman nie op hul eie suiwer afsonderlike rasse vorm nie, hoewel daar bewyse van eiesoortigheid in die twee rasse se geraamtes, bloedgroepe en taal aanwesig is.¹²

Wat die verwantskap van die Khoikhoi en die San betref, sluit beide Wilson en Marks by Hahn aan, wat oor 'n tydperk van nege jaar sy inligting vir Tsuni-//Goam: the Supreme Being of the Khoi-Khoi uit vertellings, mites, rites en taal van die Khoikhoi byeengebring het. Betreffende die Khoikhoi se kundigheid met metaalwerk het hy gesê: "We must also conclude that the process of melting ore was known to the Khoikhoi before their general separation; for /urib is

11 I. Schapera: The Khoisan peoples of South Africa, p.63.

12 H.C. Bredenkamp: Die historiese identiteitskrisis van die Khoisan na The Oxford History of South Africa, (1969) (Ongepubliseerde referaat, S.A.H.V. konferensie, Jan. 1991, p.4).

the word for iron or any other metal used by all clans and tribes, and is derived from /u, to separate..." Hy meld verder dat 'n "Stone Age must have existed among the Hottentots is proved by the fact that the priest (!gai-aob) up to this day never uses an iron knife, but always a splint of a sharp quartz, when he has to perform the rite of making a boy a man."¹³

Die Khoikhoi se bestaan en lewenswyse as die sogenaamde enigste mens op aarde het vir eeue voortgeduur, tot die koms van die Westerse beskawing die Khoikhoi getref het met die koms van Jan van Riebeeck op 6 April 1652.

Verklarings vir die oorsprong van die benaming Hottentot

Hahn het hom nie blindgestaar teen die term Hottentot nie. Alreeds in 1879 toe hy Tsuni//Goam : the Supreme Being of the Khoi-Khoi geskryf het, het hy voorgestel dat die term Khoikhoi in plaas van die benaming Hottentot gebruik moes word.¹⁴ Die gebruik van die term Khoikhoi sou eers na die verloop van baie dekades in 'n strydpunt tussen outeurs ontwikkel. In haar pennestryd met professor R.H. Elphick oor die betekenis, oorsprong en gebruik van die term Khoikhoi en Khoisan, betwis dr. A.J. Böeseken die feit dat

¹³ J.T. Hahn: Tsuni-//Goam: the Supreme Being of the Khoi-Khoi, p.22.

¹⁴ Ibid., p.96.

die benaming Hottentot aanstootlik vir die Khoikhoi was en sy redeneer verder dat hulle nie na hulself as Khoikhoi verwys het nie. Ook glo sy nie aan Elphick se stelling dat gekleurdes in Suid-Afrika die woord Hottentot aanstootlik vind en dit daarom deur historici vermy moet word nie. Haar siening baseer sy op die deurgaanse gebruik van die woord in amptelike en semi-amptelike dokumente en geskrifte van sendelinge en andere tot 1881.¹⁵ Sy steur haar blykbaar nie daaraan dat Hahn die woord Khoikhoi, met die besondere betekenis daarvan, uit eie mond gehoor het nie.¹⁶ Die benaming Hottentot was deurgaans gebruik tot die publisering van Tsuni-//Goam: the Supreme Being of the Khoi-Khoi en Hahn se aanbeveling dat Hottentot met Khoikhoi vervang moes word.¹⁷ Sy noem dit dat selfs die filantroop, dr. John Philip, in sy Researches in South Africa van die benaming Hottentot gebruik gemaak het.¹⁸ Böeseke beweer nie weg van die feit dat bogenoemde gebruikers van die term almal blankes was nie. Selfs verligte blankes gebruik ook nog die benaming Hottentot in plaas van Khoikhoi.¹⁹ Dat die woord Hottentot aanstoot gee, word getoon deur die uitfasering daarvan in die opvoedkundige instellings van die sogenaamde Kleurlinge. Hahn se aanbeveling dat Hottentot deur Khoikhoi vervang moes word, het nie posgevat nie en die term Hottentot is so baie in die Suid-Afrikaanse skryfkuns gebruik, dat

15 A.J. Böeseke: The meaning, origin and use of the terms Khoikhoi, San and Khoisan (Cabo, Nov. 1975, p.16).

16 J.T. Hahn: Tsuni-//Goam: the Supreme Being of the Khoi-Khoi, pp.9,11,24.

17 A.J. Böeseke: The meaning, origin and use of the terms Khoikhoi, San and Khoisan (Cabo, Nov. 1975, p.16).

18 Ibid., p.17.

19 Dr. Beyers Naudè in sy rede by UWK se inwyding van die Genadendal Diaries, Genadendal, 15/8/1992.

die oorsprong van sy ontstaan vir die outeur G.S. Nienaber nog so belangrik was dat hy nog tot onlangs daaroor navorsing gedoen het.²⁰

Die benaming Hottentot was deur Hahn verwerp, nie vanweë die beledigende en neerhalende konnotasie wat daaraan verbonde was nie, maar die verwarring wat dit vir etnologiese, antropologiese en linguistiese terminologie veroorsaak het.²¹ Hy het aangevoer dat waar idees gefaal het oor 'n geskikte benaming, wanneer daar na die twee takke van die Rooimanne verwys was, die benaming Hottentot gebruik moes word, maar het later aanbeveel dat die naam Satsi-Khoi 'n meer doeltreffende naam was. Hierdie aanbeveling van hom het nie byval gevind nie, want dit word nie in geskrifte van ander historici aangetref nie. In the Journal of African History het Shula Marks die term Khoisan die eerste keer in Suid-Afrikaanse geskiedskrywing ingevoer met haar propagering van die woord.²²

Wat vir Hahn teen die bors gestuit het, was die opbreking van die Khoikhoi met etniese stamname. Toe van Riebeeck die Nederlandse vlag onderkant //Hu-!gais, die ou Khoikhoikraal aan die voet van Tafelberg, gehys het, het hy nie besef dat die inwoners van die kraal 'n klein deeltjie van 'n groot ras was nie. Dit was vir hom

20 G.S. Nienaber: Khoekhoense Stamname: 'n volledige verkenning, pp.514 - 546.

21 J.T. Hahn: Tsuni-//Goam: the Supreme Being of the Khoi-Khoi, p.96.

22 H.C. Bredenkamp: Die historiese identiteitskrisis van die Khoisan na The Oxford History of South Africa, (1969) (Ongepubliseerde referaat, S.A.H.V. konferensie, Jan. 1991, p.6).

net so onsinnig as om net na die Pruiere as Duitsers te verwys en die Beiere, Swabe en Hesse hierdeur die volksbenaming Duitsers te ontnem, as wat dit was om die Khoikhoi in Namakwa, Griekwa, !Kora, Koranna en al die ander benaminge op te breek.

Volgens Hahn blyk dit dat daar baie teorieë bestaan het oor die oorsprong van die benaming Hottentot. Vir hom was die aanvaarbaarste dat die woord by die Hollanders ontstaan het vanweë die Khoikhoi se taal, wat van klapklanke en growwe keelklanke gewemel het. "Huttentut" in Fries of Platduits beteken "gekwaak". Die taal moes vir die Hollanders, in plaas van mensgeuiter, meer aan die gebrabbel van papegaaie laat dink het.²³ Alhoewel Hahn se siening van Hottentot gebaseer is op die klankindruk wat die Khoikhoitaal op die Europese oor gemaak het, was daar geen aanhangers vir sy teorie van 'n Platduitse of Friese verbintenis nie.

Om aan te toon dat die woord Hottentot 'n naam was wat 'n negatiewe naklank van iets wat onreëlmatig, onordelik of ongerymd was gehad het, het hy die volgende aangehaal uit Michael Richey se Idioticon Hamburgense wat in 1755 in Hamburg gepubliseer is. Op p.101 skryf Richey as volg: "Huttentuth, Schimpfgwort auf einen unnutzen Artzt, welcher beim gemeinen Mann heisset: Doctor Huttentuth, de den Luden

23 J.T. Hahn: Tsuni-//Goam: the Supreme Being of the Khoi-Khoi, p.4.

dat water besuht." (Hottentot, skelwoord op 'n skelm dokter deur die gewone man: Dokter Hottentot, leef op die inkomste van prostitute.) Hy het ook uit die Bremisch Niedersachsisch Wortenbuch 11, p.678, die volgende verklaring geneem - "Huttentut, so nennt der gemeine Mann in Hamburg einen Stumper in der Arzney Kunst." (Hottentot, so noem die man in die straat in Hamburg 'n sukkelaar in die mediese kuns.)²⁴

Olfert Dapper het in sy boek Umbstandliche und Eigentliche Beschreibung von Africa die teorie geopper dat die Hollanders die benaming Hottentotte aan inwoners van die Kaap gegee het, vanweë die growwe en klikklanke in hul spreektaal en het bygevoeg dat die Hollanders iemand wat te veel gestotter of gehakkel het neerhalend 'n Hottentot genoem het.²⁵ Hy het geskryf: "Het gewest of lant van Kaffrarie, of, volgens Marmol, Quefrerie, wort alzo na die Kaffers genaemt: 's lants inboorlingen, die by 'd onzen, om hunne belemmertheit en wanhebbelijkheid van tale, met den naem van Hottentoos of Hottentots gemeenlijk bekend zijn, en zonder eenige wetten van Godtsdienst leven."²⁶

Hahn wou nie die idee van John Sutherland in sy Memoir respecting the Kaffers, Hottentots, and Bosjemans of South Africa 11 aanvaar

24 J.T. Hahn: Tsuni-//Goam: the Supreme Being of the Khoi-Khoi, p.32.

25 Ibid., p.33.

26 O. Dapper: Kaffrarie, of lant der Kaffers, (I. Schapera (ed.): The early Cape Hottentots, p.6).

het, dat dit die naam van 'n inboorlingstam verder noord was nie en dat die Portugese setlaars op die kus toe die inboorlinge aan die Kaap so genoem het nie. Die betekenis van die term kon Hahn egter nie naspeur nie, want geen stamwoorde vir Hottentot kon in die Portugese, Hollandse of Arabiese tale deur navorsers gevind word nie. Tog, het Sutherland gesê, die woorde "oote" (om met 'n knuppel te slaan) en "toote" ('n werptuig of projektiel van enige soort) is Arabies. Dus mag Hottentot 'n Arabiese oorsprong gehad het. Daarby het die Hollanders die woord Holland gevoeg, want dit word somtyds Hollandootes geskryf. Laasgenoemde woord sou dus mense wat deur Holland verower is, beteken het.²⁷

Hahn se neerpenning van die gegewens oor die ontstaan van die term Hottentot het moontlik die grondslag gelê vir die twintigste-eeuse analise van eeue-oue geskrifte oor die onderwerp. Blykbaar was Cornelis Houtman, wat in 1595 met 'n vloot in Mosselbaai was, een van die eerste wat beskrywings van die inheemse rasse aangeteken het. In Begin en Voortgang Vande Vereenigde Needer landsche Geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie sou hy gesê het dat die Hottentotte met 'n spraakgebrek gepraat en net soos Indiese hane (coqs d'inde) gekloek het, amper soos die Duitsers wat naby Switserland en die Juliese Alpe gewoon het. Die water, of dit

27 J.T. Hahn: Tsuni-//Goam: the Supreme Being of the Khoi-Khoi, p.33.

fontein- of sneeuwater is, wat hulle gedrink het, het hewige swelsels onder die ken veroorsaak.²⁸ Houtman het dit egter nagelaat om die mense na wie hy verwys te identifiseer.²⁹

Dit skyn asof Jodocus Hondius die eerste was om die woord Hottentot op skrif te stel. In sy Klare besgrywing van Cabo De Bona Esperanca (1652) het hy gemeld dat hulle die inheemse mense aan die Kaap Hottentotte genoem het, omdat hul taal stotterend geklink het. Hy het verder gemeld dat die inboorlinge na hulself as Hottentotte verwys het.³⁰

Wat verklarings vir die ontstaan of betekenis van die woord Hottentot betref, blyk daar net eenstemmigheid oor een feit te wees en dit is dat die Khoikhoi alreeds hierdie benaming gehad het toe Jan van Riebeeck sy volkstigting aan die Kaap begin het. Gedurende die periode vanaf Hondius se verklaring in 1652 tot Karel Frey se teorie in 1958 was die oorsprong vir die woord in die Khoikhoi se danse, taal, karaktertrekke en tradisies gesoek. Daar was probeer om uitsluitel te verkry oor opinies wat gepropageer het dat die woord uit ander tale afkomstig is en menings dat dit plaaslik ontstaan het. Daar was menings dat dit in Holland ontstaan het as gevolg van berigte in Holland oor die Khoikhoi, asook menings dat

28 J. du Plessis: The name "Hottentot" in the records of early travellers (South African Journal of Science, v. xxix, p.662).

29 W. Brinton: Derivation of the word "Hottentot", pp.3,4; J. du Plessis: The name "Hottentot" in the records of early travellers (South African Journal of Science, v. xxix, pp.660, 661, 662).

30 J. Hondius: Klare besgrywing van Cabo De Esperanca. (Faksimilee van die teks saamgestel deur Jodocus Hondius en deur hom in Amsterdam uitgegee, 1652, p.25).

dit 'n "ingevoerde" woord in Holland was. Frey, die laaste om lig te probeer werp op die onderwerp, was in 1958 baie beslis in sy idee dat Hottentot oorspronklik "hot en haar" beteken het en dat dit na die Khoikhoi se rondtrekkerige geaardheid en onbestendigheid van karakter verwys het.³¹ G.S. Nienaber in sy Khoekhoense stamname: 'n volledige verkenning ondersteun die dans-en-sang verklaring. Saam met die ritme van die dansendes het almal teenwoordig ho-ho-ho of hot-hot-hot gesingpraat.³² Die vraag ontstaan of Hahn moontlik die kontroversie rondom die ontstaan, betekenis en gebruik van die benaming Hottentot ontketen het, deurdat hy verskillende outeurs se teorieë daaromtrent reeds in 1879 in een geskrif saamgevat het.

Die Rooinasie (Nama)

Volgens Hahn was die Rooinasie die oorspronklike inwoners van Klein- en Groot-Namakwaland. Hulle het nooit buite hierdie gebied gewoon nie en was die grootste groep Khoikhoi in Suider-Afrika. Die suidgrens van hul vaderland het vanaf die mond van die Olifantsrivier tot by die Kabiskouwberge naby Calvinia gestrek. Vandaar het die grens ooswaarts na Kenhardt gestrek en daarvandaan noordwaarts tot by die afloop van die Nossobrivier (d.i.

31 G.S. Nienaber: Khoekhoense Stamname: 'n volledige verkenning, p.526.

32 Ibid., pp.523-524.

ongeveer 21°O.L. tot by 24°S.Br.). Daarvandaan in 'n reguit lyn tot by Ngamimeer. Vanaf hierdie meer het hul grens gestrek in 'n lyn wat gevorm was deur die 18de breedtegraad suid van die ewenaar, daarna ooswaarts tot dit ongeveer die 17de lengtegraad oos van Greenwich bereik het en dan terug na die meer.³³

Die koms van die blankes na die suidpunt van Afrika het 'n regstreekse versteurende invloed op die bestaan van die Rooinasie in Suidwes-Afrika gehad. Ontwortelde stamme uit die Kaapkolonie kon nie anders as om oor die Gariep (Oranjerivier) te vlug om hul onafhanklikheid te behou nie. So was die Gei-/Khauas, wat nog deur die Amraal-familie op Gobabis regeer was, afstammeling van die /Khauas (Cauques), wat hulle hoofkwartier by Goudini gehad het. Daar het die ou koningin, Xam/has, in die tyd van die Van der Stels, oor haar volgelinge geheers.³⁴ Dan was daar ook die !Amas of !Amaquas, wat in die onmiddellike omgewing van die Kaap, vanaf die Bergrivier langs die weskus op tot by die mond van die Olifantsrivier, gewoon het. In 1850 het hulle aan sy vader, die sendeling Samuel Hahn, vertel dat hulle in 1805 deur goewerneur Janssens opgeroep was om teen die Engelse by Blaauwbergstrand te veg. Hulle was nog daarheen op pad, toe hulle by Waegenmakersvallei (Wellington) verneem het dat die koloniste oorgegee het. Hulle het

33 (KAB) CO 4255 Memorials Received G - K: Hahn - Colonial Secretary, 15/7/1886, no. 28, p.3

34 J.T. Hahn: Tsuni-//Goam: the Supreme Being of the Khoi-Khoi, p.19.

daarna met hul kaptein, 'n ou man met die naam van !Abeb, na Klein-Namakwaland gevlug, waarvandaan hulle met eerwaarde Schmelen oor die Gariep is. Hulle het die gebied vanaf Bethanien tot by Angra Pequena van die Rooinasie deur middel van ruilartikels gekoop.³⁵ Die Eixa//ais was op hul beurt weer afstammelinge van die !Amaquas en het in die valleie van die Bo-Olifantsrivier en die Bo-Breederivier naby die Witsenberge gewoon. Hulle het hul lieflike wêreld met hul ou hoof, /GaruXamab, verlaat en na die noorde tot by die !Hantam getrek, waar hulle op die een of ander wyse onder die mag van 'n boer, Pieter Pienaar, wat op die plaas Groot Doringberg naby Calvinia gewoon het, gekom het. Pienaar se onregverdige optrede het veroorsaak dat hulle hom vermoor het. Onder die leiding van !GaruXamab se seun, Jager Afrikaner /Hoa/arab, het hulle met Pienaar se vee oor die Oranjerivier na Groot-Namakwaland gevlug, waar hulle by //Hamis of Blydeverwacht gaan woon het.³⁶

Drupsgewyse het die verskillende stamme oor die Oranjerivier getrek en in Groot-Namakwaland met sy beperkte natuurlike bronne aangekom. Hulle het een ding in gemeen gehad, hulle was almal Khoikhoi en almal naverwant aanmekaar en almal het die Rooinasie, of Gei//khous as die regeerders van die land erken. Die Rooinasie se kapteins was

35 J.T. Hahn: Tsuni-//Goam: the Supreme Being of the Khoi-Khoi, p.102.

36 Ibid., pp.55, 97-98, 102.

sedert dit onthou kon word die heersers van Groot- en Klein-Namakwaland. Tot 1863 was hul heerskappy nog deur die verskillende stamme erken deur die skenking van verse aan die kaptein.³⁷ Hahn kon ook gemeld het dat hy in 1876 deur Barnabas, as heerser van die Rooinasie, oor die vingers getik was oor sy optrede teenoor die Basters.³⁸

Hahn het daarop gewys dat dit nie net die Khoikhoi uit die Kaapkolonie was wat inbreuk op die grondgebied van die Rooinasie gemaak het nie, maar ook swart stamme.³⁹ Ongeveer die begin van die sewentiende eeu het die Herero, 'n swart stam vanuit die noorde, die Rooinasie se gebied begin binnedring en die grootste deel van noordelike Groot-Namakwaland, wat toe as Damaraland (of Hereroland) bekend geword het, beset. Ongeveer 1823 was die Rooinasie so ver as 24°S.Br. gedryf en Gameb, die heerser, was genoodsaak om die hulp van die beroemde Jonker Afrikaner, die tweede oudste seun van Jager Afrikaner, in te roep. Die Afrikaners, as vlugteling uit die Kolonie, het by Blydeverwacht, oos van Warmbad, gebly. Jonker Afrikaner het nie net die Herero teruggedryf nie, maar hy het hulle ook verslaaf en het die gebied van Noord-Namakwaland tussen 21° en 23°S.Br. en vanaf die Atlantiese oseaan tot 18°O.L. beset. Jonker Afrikaner

37 (KAB) CO 4255 Memorials Received G - K: Hahn - Colonial Secretary, 15/7/1886, no. 28, pp.6-7.

38 (KAB) N.A.1136 Archives of W. Coates Palgrave: Letters and Papers Received: Cornelius Barnabas - Hahn, 18/1/1876.

39 J.H. Wellington: South West Africa and its human issues, pp.139-144.

was toe die heerser van Damaraland, maar die Afrikaners moes nog die opperhoofskap van //Aosib, die stamhoof van die Rooinasie, erken.⁴⁰

Na Jonker Afrikaner /Hara/mub se dood, het sy seun /Hoa/arab stamhoof geword. Handelaars, soos Andersson en Green en ander blankes, was die oorsaak dat die Herero die juk van die Afrikaners wou afskud. Na sporadiese gevegte wat bykans tien jaar lank geduur het, het die Herero hul vryheid van die Khoikhoi teruggekry. Jan Jonker kon nie anders nie as om die kapteins van die Rooinasie as die opperhoofde van Groot-Namakwaland te erken. In 1858 het //Oasib al die stamhoofde van Groot-Namakwaland na !Hoxainas, die hoofkwartiere van die Rooinasie, byeengeroep. Almal het die byeenkoms bygewoon en by hierdie geleentheid het Jonker Afrikaner aan //Oasib gesê: "Kom laat ons eers die Damara (Herero) vermorsel en daarna kan ons dit tussen onself uitveg om uit te vind wie die opperhoof van Groot-Namakwaland moet wees."⁴¹

Ongeveer 1800 het uit die Kolonie die Oorlams, 'n groep basters wat uit die Khauas ontstaan het, die Oranjerivier oorgesteek en met die toestemming van die Afrikaners hulle by Gobabis gevestig. Daar het hulle as die Amraals bekend geword. Met die eerste Damara-oorlog

40 (KAB) N.A.1136 Archives of W. Coates Palgrave: Letters and Papers Received: Cornelius Barnabas - Hahn, 18/1/1876.

41 (KAB) CO 4255 Memorials Received G - K: Hahn - Colonial Secretary, 15/7/1886, no. 28, p.10.

(1861-1870) het hulle probeer om die Rooinasie van sy opperhoofskap te ontnem. Hulle het deels daarin geslaag, maar tot 1886 was die gevoel nog altyd daar, dat die Rooinasie die eienaars van die land was.

In Tsuni-//Goam: the Supreme Being of the Khoi-Khoi, het Hahn gepoog om 'n verduideliking vir die ontstaan of betekenis van die benaming Oorlams te gee.⁴² Soos vandag nog het die woord 'n eeu gelede beteken om 'n seker aanleg te hê wat bo die van 'n onbeskaafde uitgestaan het. In Van Schaik se Verklarende Afrikaanse Woordeboek (1988) is oorlams aangetoon as om sinoniem te wees met taamlik beskaaf; in staat om 'n Europese taal te praat (v. 'n Bantoe); slim en bedrewe.⁴³ Hahn het verduidelik dat op die sendingstasie, Steinkopf, 'n groot familie met die naam van Oorlam woonagtig was. Hulle was basters, het kleipype vervaardig en het vertel dat hulle afstammeling van 'n handelaar met die naam van Oorlam was wat met 'n Khoikhoi getrou het. Volgens Hahn was die inligting korrek, want in 1720 was daar 'n handelaar met die van Oorlam. Hy het meestal in Klein-Namakwaland handel gedryf.⁴⁴ Wat die taal van die Oorlams in Groot-Namakwaland betref, het hulle, afgesien van Khoikhoi, ook Nederlands gepraat, wat hulle in die Kolonie by die blankes aangeleer het.⁴⁵ Hulle geradbraakte taal

42 J.T. Hahn: Tsuni-//Goam: the Supreme Being of the Khoi-Khoi, p.153.

43 M.S.B. Kritzinger en F.J. Labuschagne: Van Schaik se Verklarende Woordeboek, p.709.

44 J.T. Hahn: Tsuni-//Goam: the Supreme Being of the Khoi-Khoi, p.153.

45 I. Goldblatt: History of South West Africa: from the beginning of the nineteenth century, p.9.

moes die eerste Afrikaans in Suidwes-Afrika gewees het en dit is dus veilig om aan te neem dat hulle die eerste Afrikaanssprekendes in Suidwes-Afrika was.

Voor blanke kolonisasie was die Rooinasie se grondgebied deur die Oranje in twee verdeel. Klein-Namakwaland het aan die Kolonie gegrens en die belangrikste stam binne daardie gebied was die /Kowesis, wat in 1834 vanaf die Kamiesberge na Griekwaland getrek het en daarvandaan weer rondgedwaal het tot in Groot-Namakwaland. Hulle het toe Kido Witbooi se mense geword en het op die sendingstasie Gibeon gewoon. Hulle het dikwels probeer om die Rooinasie te oorwin om sodoende die regeerders van Groot-Namakwaland te word.

Die belangrikste stamme in Suidwes-Afrika was die Gei//Khous of Rooinasie, Geinams of Groot Karosse, Aunis of Topnaars, !Khara-gei-Khois, !Khara!oas, //O-Geis of Groot Dode, //O-Gei-Geis of Groot-Groot Dode, //Habobes of Veldskoendraers en die !Gaminus of Bondelswarts.⁴⁶ Hulle was almal afstammelinge van die Khoikhoi en het voorheen verspreid oor Suider-Afrika gewoon. In Klein- en Groot-Namakwaland was hulle as Nama of Namakwa bekend. Die Bondelswarts, Veldskoendraers, Rooinasie en Topnaars het almal

46 (KAB) CO 4255 Memorials Received G - K: Hahn - Colonial Secretary, 15/7/1886, no. 28, p.6.

daarop aanspraak gemaak dat hulle die oorspronklike inwoners van Groot-Namakwaland was. Die Rooinasie was die grootse groep en voorheen die magtigste van die groepe. Die Bondelswarts, die Namastam naaste aan die Kaapkolonie, was vir ongeveer 'n halfeeue aanhangers van die Kaapse regering. Na hulle hulself stadig van die invloed van die opperhoof losgemaak het, het van die ouer manne nog altyd erken dat die Rooinasie die heersers van Groot-Namakwaland was.⁴⁷

Hahn se siening van die San

Terwyl die Khoikhoi se status as veeboer die Khoikhoi verplig het om die oop ruimtes en grasvelde te benut, het die veiligheid van die onherbergsame klowe en berge as vesting vir sy rasgenoot, die San, begin dien en in hierdie wildernis het die eerste geskrewe rekord van sy bestaan in die vorm van sy tekenkuns ontstaan.

Volgens Hahn was hierdie oerbewoners, deur die koloniste Boesmans genoem, se oorspronklike naam Sa-n (meervoud), wat 'n Namawoord is. Hy kon na nege jaar, waarvan hy sewe jaar onder die Khoikhoi deurgebring het, nie die betekenis van die woord snap nie en hy kon dus nie 'n bevredigende verklaring vir die gebruik daarvan gee nie.

47 (KAB) CO 4255 Memorials Received G - K: Hahn - Colonial Secretary, 15/7/1886, no. 28, pp.7-8.

Hy het dus sy oorspronklike interpretasie soos in die Globus van 1870 weergegee, behou. Daarin het hy die woord Sa-b as afkomstig van die stam Sa weergegee, wat om te bewoon, om te vind, om te vestig, en om stil te wees, beteken. Gevolglik was Sa(n) outochtoons, oftewel die eintlike of oorspronklike bewoners van die land. Die Bosjesman, Bosmanneken of Bossieman en Bushman van die koloniale annale, 'n benaming wat na hul woonplek en leefwyse verwys het, was dan ook die Sa-n of Sa-gu-a, Sonqua of Sounqua (objektief, meervoud, manlik) soos in Kaapse verslae genoem.⁴⁸

Die term San vir die oerbewoners, wat vandag die omskrywende woord Boesman (bosmens) vervang omdat dit vir baie mense soos die woord Hottentot te koloniaals en dus aanstootlik is, se betekenis het al voor Hahn se vestiging in Suidwes-Afrika 'n negatiewe kleur gekry. Die Khoikhoi het 'n wit vabond of gedroste matroos !Uri-San (Witboesman) genoem.⁴⁹ Die Khoikhoi het dus die San se leefwyse verag. Wanneer of waarom die woord San in 'n verkleinerende noemnaam verander het, kon Hahn nie verklaar nie. Die een moontlikheid was dat die koms van die blanke, hul grondbesetting en

48 J.T. Hahn: Tsuni-//Goam: the Supreme Being of the Khoi-Khoi, p.3.

49 Ibid.

uitroeïing van die wild beperkinge op die natuurlike leefwyse van die San veroorsaak het. Daardeur is hy gedwing om tot die status van 'n dief te daal. Sodoende kon sy oeroue leefwyse en naam skielik na 'n skelwoord met 'n kriminele ondertoon in die spreektaal van die Khoikhoi verander het. Die term San as 'n verkleinerende aanspreekvorm kon ook in gebruik gewees het voor die koms van die westerse beskawing na Suider-Afrika. Volgens Hahn het die Khoikhoi hulself letterlik as die Enigste Man (Khoihoib), of Manne van Manne beskou, d.i. manne by uitstek. Hulle was dus verheue bo die enigste ander ras wat hulle geken het. Dat hulle nie ander rasse geken het nie, het Hahn afgelei uit die feit dat die woorde Khoikhoi en San prehistories was, want dit was nie van ander woorde afgelei nie. Die teenswoordige Bergdamara was deur die Khoikhoi Dama genoem, wat beteken het die verowerde mense, asook !Haikhoi, die vreemde mense. Dama was 'n afgeleide woord en toon dus 'n latere ontstaan as die woorde Khoikhoi en Sa.⁵⁰

'n Trotse man, wat baie op sy maniere gesteld was en net ordentlike geselskap verkies het, was na verwys as "Khoikhoisen ra aob ke." (Hy maak van homself 'n Khoikhoi). Uit hul voorvader, !Guri-Khoisib, se naam en wese het al die positiewe en goeie hoedanighede wat deur die voorvoegsel Khoi in hul taal -----

50 J.T. Hahn: Tsuni-//Goam: the Supreme Being of the Khoi-Khoi, p.17.

verteenwoordig was, gespruit. Khoikhoib, man by uitstek, was vriendelik en menslik, dus khoisi; sy vriendelikheid, menslikheid en vriendskap was khoisis; hy was goedhartig en sy goedhartigheid was khoixa en khoixasis; die huwelik en intimiteit khoisigagus en sy mees intieme vriend was khoixakhoib.⁵¹

Hahn getuig voor die Cape Native Laws and Customs Commission van 1883

Vanaf 1870 was die Britse Imperiale regering ten gunste daarvan dat alle gebiede in Suid-Afrika wat deur swart mense bewoon was onder gesentraliseerde gesag geplaas moes word. Die standpunt het daartoe gelei dat talle swart gebiede vanaf 1865 by die Kaapkolonie inlyf en onder die beheer van die Kaapse regering se administrasie gekom het.⁵² Met die inlywing van die eerste van hierdie gebiede, naamlik Brits-Kaffraria in 1865, het die bewoners van hierdie gebied dus binne die bepalings van die Kaapse wetgewing gekom. Daar was egter nie 'n gepaste staatstelsel voorsien om op die inheemse bewoners toe te pas nie. Na die anneksasie van die aangrensende gebiede van Transkei en Griekwaland-Oos in 1879, is volgens proklamasie ook voorsiening vir die toepassing van die Kaapse wetgewing op die inwoners gemaak. Dit was onder andere van

51 J.T. Hahn: Tsuni-//Goam: the Supreme Being of the Khoi-Khoi, p.17.

52 P.L. Scholtz: The Cape Colony, 1853 - 1902 (C.F.J. Muller (ed.): Five Hundred Years: a history of South Africa, p.203).

toepassing op beide siviele en kriminele sake, maar as alle partye in 'n siviele geding swart was, moes die saak volgens tradisionele wette verloop het.⁵³ Die verstoring van die inwoners se tradisionele lewenswyse - territoriaal, sosiaal, polities en ekonomies - het nie net vir die gemeenskappe ontworteling beteken nie, maar het ook komplekse probleme vir die Kaapse regering geskep. Die toepassing van koloniale sowel as tradisionele wette in die swart gebiede kon alleenlik geïmplimenteer word indien daar 'n kriminele kode was waarvolgens wette uitgevoer kon word. Die kern van die probleem was eintlik die administrasie van individuele eiendomsreg. Dit was 'n reg wat vir die swartman volksvreemd was, want individuele eiendomsbesit was as 'n ondermyning van die stamhoof se gesag beskou.⁵⁴

Om duidelikheid in verband met toepaslike wetgewing te verkry, is verskillende kommissies van tyd tot tyd deur die regering aangestel om die woon- en eiendomsregte van die swartes in diepte te beskou. Die belangrikste van hierdie kommissies was die Cape Native Laws and Customs Commission van 1883. Onder voorsitterskap van sir Jacob Dirk Barry, die Regter-President van die Oostelike Distrikte, kon die kommissie enige persoon wat lig op inboorlingwette, huwelike, erfenis, eiendomsreg en plaaslike selfregering kon werp,

53 (KAB) G4-83 Cape of Good Hope: Report and proceedings, with appendices, of the Government Commission of Native Laws and Customs 1883; Appendix C: Replies to general circular on laws, marriage and inheritance, land tenure and local self-government, no. 22, p.18.

54 P.L. Scholtz: The Cape Colony, 1853 - 1902 (C.F.J. Muller (ed.): Five Hundred Years: a history of South Africa, pp.201-202).

as 'n getuie voor hom laat verskyn.⁵⁵ Omsendbrief no.1 van die kommissie was 'n lys van vooropgestelde vrae wat beantwoord moes word. In 'n saamgestelde vraelys was getuies versoek om menings oor verskeie aspekte rakende die swartgemeenskappe te verskaf.⁵⁶

Omdat net kundiges genader was om 'n inset in verband met die kultuurlewe van die Kaapse inheemse volkere te lewer, is dit voor die handliggend dat Hahn in sy hoedanigheid as 'n internasionale bekende linguïst vir inligting genader sou word.⁵⁷ Hy was gedurende die kommissie se ondersoek as regeringsfiloloog en Grey-bibliotekaris aangestel en het waardevolle en indrukwekkende inligting aan die kommissie verskaf. Al mag dit destyds geskyn het asof sommige van sy inligting irrelevant was, het dit nie aan omvattendheid ontbreek nie en sou dit tog vir navorsers na die verstryk van baie dekades as 'n bron van inligting kon dien. Vandag voorsien dit ons van 'n geheelblik in die kultuurhistoriese wese van Suidwes-Afrika se bewoners van 'n eeu en wat gelede.

In sy verslag het hy insiggewende volkekundige gegewens nagelaat, wat in die lig van latere vinnige verwestering en die gepaardgaande vernietiging van tradisies en afbreking van etniese grense, 'n bron van waardevolle inligting verskaf. Hahn se antwoorde op die vrae is

55 E.H. Brookes: The History of Native Policy in South Africa: from 1830 to the present day, p.100.

56 (KAB) G4-83 Cape of Good Hope: Report and proceedings, with appendices, of the Government Commission of Native Laws and Customs 1883; Appendix C: Replies to general circular on laws, marriage and inheritance, land tenure and local self-government, no. 1, p.248.

57 (KAB) CO 4211 Memorials Received Q - S: Petition, Stellenbosch Academici - Sprigg, no. S97, 6/10/1880.

die van 'n gesaghebbende wat dit sy taak gemaak het om tot binne die hart van 'n stamgewoonte te dring en dan sy opvatting van die gewoonte vir die leek te vertolk. Sy kontemporêre gegewens getuig van inligting wat hy versamel en opgeteken het in die tyd toe hierdie volkere nog hul tradisies en gewoontes beoefen het. Hy het dan ook dikwels in sy antwoorde na gevalle van persoonlike ondervinding van hierdie gebruike verwys. Hahn het die meeste vrae breedvoerig beantwoord, wat weer eens bewys in watter rigting sy belangstellingsveld gestrek het. Die manier waarop hy geantwoord het, spreek van vertroutheid met en gesaghebbendheid oor die onderwerp.

Sekere fasette uit sy verklarings word vandag deur outeurs wat van sy inligting in hul geskifte gebruik maak, oorbeklemtoon, soos die feit dat die Namaman sy vrou se toestemming moes verkry as hy van die melk wou drink, terwyl hy dit maar net as 'n illustrasie van die Nama se respek teenoor sy vrou of enige ander vrou gebruik het.⁵⁸ Eintlik het hy grotendeels die lewenswyse van die Nama weergegee en by uitsondering, waar die Herero se gewoontes heeltemal teenstrydig met die van die Nama was, het hy die verskille aangetoon. Die goeie hoedanighede van die Nama wat op hom 'n indruk gemaak het, het weer na vore gekom toe hy die twee hoof

 58 (KAB) G4-'83 Cape of Good Hope: Report and proceedings, with appendices, of the Government Commission of Native Laws and Customs 1883; Appendix C: Replies to general circular on laws, marriage and inheritance, land tenure and local self-government, no. 2, p.253.

etniese groepe in Suidwes-Afrika met mekaar vergelyk het. In sy verslag het hy hul eerlikheid, regverdigheid, verdraagsaamheid en goeie volkswette na vore gebring. Daarteenoor het hy die gebruike, maniere en gewoontes van die Herero as afstootlik, beledigend, selfsugtig en oneerlik beskryf. Daar was 'n rede vir laasgenoede. Hahn het sy kinderjare tussen die Nama in Klein- en Groot-Namakwaland deurgebring. Daar sy vader 'n sendeling onder die Nama was, sou hulle met 'n mate van respek teenoor die sendelingkinders opgetree het. As volwassene het hy weer na die Nama teruggekeer en was deur hulle toegelaat om in hul gebiede te jag en handel te dryf, terwyl hy nie dieselfde gasvryheid by die Herero geniet het nie.

Die kommissie se vraelys was onder die subhoofde van wette, huwelike en erfenis, grondbesit en plaaslike selfregering ingedeel.⁵⁹ Te oordeel aan die aantal vrae onder elke afdeling, soos byvoorbeeld 52 vrae onder die subhoof huwelike en erfenis, wou die kommissie allesomvattende besonderhede van die kultuur van alle inheemse volkere wat in noue kontak met die Kaapse regering was, gehad het. Daar is nie net om bestaande inligting gevra nie, maar ook om moontlike oplossings of raad met sekere aspekte.⁶⁰

 59 (KAB) G4-83 Cape of Good Hope: Report and proceedings, with appendices, of the Government Commission of Native Laws and Customs 1883; Appendix C: Replies to general circular on laws, marriage and inheritance, land tenure and local self-government, no. 1, p.248.

60 Ibid., no. 1.8, p.262.

Onder die tradisionele gebruike van die inheemse volkere het Hahn volledige gegewens beskikbaar gestel wat handel oor seksuele oortredings, diefstal, lyfstraf, doodstraf, die brandmerk van beeste, besnydenis, eiendomsreg, grondbesit, hoofmanskap en lobolo.

Afgesien van die kulturele gewoontes van die Nama en die Herero ten opsigte van hul wette aangaande bogenoemde aangeleenthede het Hahn ook sy eie aanbevelings aan die regering voorgelê oor die administrasie van die regbank, verskille in strafoplegging vir swart en wit en die Wet op Here en Diensbodes. Hy het versoek dat die Wet op Here en Diensbodes so geformuleer moes word dat dit die blanke bevoorreg.⁶¹ Die ou Wet op Here en Diensbodes, 'n arbeidswet wat ontwerp is om werkgewers teen die drossery van swart arbeiders en bediendes te beskerm, het nie ingemeng met die reg van arbeiders om met werkgewers te onderhandel nie. Die onderhandeling moes vreedsaam geskied en moes nie inbreuk maak op die werknemer se vryheid om te besluit of hy wou werk nie. Dit moes ook nie aanleiding tot die verbreking van sy kontrak gegee het nie.⁶²

Wat eiendomsreg betref, het Hahn 'n lamsie vir die swartman gebreek, want sy antwoorde het daarop neergekom dat wit en swart op daardie vlak op gelyke behandeling geregtig was. As daar 'n stelsel

61 (KAB) G4-'83 Cape of Good Hope: Report and proceedings, with appendices, of the Government Commission of Native Laws and Customs 1883; Appendix C: Replies to general circular on laws, marriage and inheritance, land tenure and local self-government, no. 40, p.251.

62 H.G. Ringrose: The law and practice of employment, p.6.

van individuele eiendomsreg ingestel sou word, sou hy nie die eienaar se reg wou skaad deur so 'n eiendom as onvervreembaar te verklaar nie, want as 'n persoon nie die reg gehad het om sy eiendom te verkoop nie, sou hy dit nie as syne beskou het nie. Hy het dit nagelaat om die vrae in verband met beperkings ten opsigte van eiendomsreg vir swartes te beantwoord, asook bepalinge wat ingevoeg moes word in die transportakte van 'n inboorling. Volgens hom moes 'n plaas volgens die behoefte van die swarte aan hom gegee word. As dit vir weiding was, moes dit van 500 tot 1 000 akker beslaan het en vir landbou veel minder. Die ideale beleid sou wees om vir die swart eienaar ook 'n stuk grond van 2 000 tot 3 000 akker te gee soos waarop blankes geregtig was. As hy dit verkwis het, moes hy daaronder gelyk het deur 'n gewone arbeider te word. Daar sou sekerlik misnoë wees as daar beperkings in 'n swarte se transportakte verskyn het. Indien beperkings in die transportakte verskyn het, moes dit verwyder word so gou as wat die eienaar kon toon dat hy die grond doeltreffend benut. Hahn het aanbeveel dat indien daar nie beperkings op swart grondeienaars was nie, hulle gelyke behandeling as blankes geniet. Swartes wat bewys het dat hulle plase kon bestuur, moes die eienaars van sulke plase word.⁶³

63 (KAB) G4-'83 Cape of Good Hope: Report and proceedings, with appendices, of the Government Commission of Native Laws and Customs 1883; Appendix C: Replies to general circular on laws, marriage and inheritance, land tenure and local self-government, no. 14,18,19,20,21,26, p.256.

Die oorgrote meerderheid van die getuies het laat blyk dat baie van die tradisionele wette en gewoontes so met die sosiale omstandighede en die gewone instellings van die bevolking saamgeweef was, dat enige haastige optredes van die regering kortsigtig, gevaarlik en dus geen doel sou dien nie. Die kommissie het aanbeveel dat die tradisionele stelsel vervang moes word en dat Koloniale wette op alle inwoners toegepas moes word.⁶⁴ Die aanbevelings van die Cape Native Laws and Customs Commission en die voorafgegaande kommissies oor woon- en eiendomsreg van die swartes is beliggaam in die Naturelle lokasieswette, Native Location Act van 1884 en die gewysigde Wet 33/1892. Hierdie wette was bedoel om die toepassing van wette ten opsigte van die inheemse volkere te vergemaklik.⁶⁵

64 (KAB) G4-'83 Cape of Good Hope: Report and proceedings, with appendices, of the Government Commission of Native Laws and Customs 1883; Appendix C: Replies to general circular on laws, marriage and inheritance, land tenure and local self-government, no. 28, p.20.

65 P.L. Scholtz: The Cape Colony, 1853 - 1902 (C.F.J. Muller (ed.): Five Hundred Years: a history of South Africa, p.205).

HOOFSTUK 6

THEOPHILUS HAHN BETROKKE BY DIE AANKOOP VAN ANGRA PEQUENA

Die begin van Duitse belangstelling in Suidwes-Afrika

In teenstelling met Engeland se haas onversadigbare soeke na kolonies was die Duitse Rykskanselier, Otto von Bismarck, aanvanklik teen koloniale uitbreiding gekant. Hy het geglo dat Duitsland se geografiese ligging dit vir die Duitse regering moeilik gemaak het om 'n vloot op te bou wat sterk genoeg sou wees om die kolonies te beskerm.¹

Bismarck was van twee kante af gebombardeer om kolonies te bekom. Die Duitse handelaars in die Stille Oseaangebiede het sterk kompetisie in hierdie gebied ervaar en vanaf Suidwes-Afrika was daar 'n smeekroep vanaf die kant van die Duitse sendelinge en handelaars om beskerming van hul belange.² 'n Sameloop van omstandighede het die Duitse denke in die rigting van die noodsaaklikheid van koloniale uitbreiding gestimuleer. In 1879 het die Rynse sendinginspekteur, Fabri, sy boek Bedarf Deutschland

1 R.W. Brixler: Anglo-German imperialism in South Africa, p.5.

2 Ibid., p.6; I. Goldblatt: History of South West Africa: from the beginning of the nineteenth century, p.40.

Kolonien? (Het Duitsland kolonies nodig?) gepubliseer, wat 'n ongekende belangstelling in die verkryging van kolonies in Duitsland laat ontvlam het. In Augustus 1880 het jarelange wrywinge tussen die Herero en Nama in Suidwes-Afrika skielik breekpunt bereik, toe die Nama naby Rehoboth van die Hereroveewagters vermoor en die opperhoof, Kamaharero, se heilige beeste buitgemaak het. Hierdie beeste was spesiaal deur Kamaharero uitgesoek en moes na sy dood vir sy begrafnisfees geslag word. Uit weerwraak hiervoor het Kamaharero beveel dat elke Nama in sy gebied doodgemaak moes word.³ Na hierdie hernieude konflik tussen die Herero en die Nama het Brittanje, wat Walvisbaai en nagenoeg 450 vierkante myl van die omliggende gebied op 12 Maart 1878 geannekseer het, tydelik uit Suidwes-Afrika onttrek.⁴

Op 4 November 1880 het die Duitse ambassadeur in Londen by die Britse regering navraag gedoen oor die moontlikheid van Britse beskerming vir Duitse onderdane in Suidwes-Afrika. In antwoord hierop het die Britse regering op 29 November verklaar dat hulle nie verantwoordelikheid kon aanvaar vir wat buite hul territoriale gebied plaasgevind het nie.⁵

In 1882 het Adolf Lüderitz, 'n Bremense sakeman, wat alreeds 'n

3 G. Cubitt and J. Richter: South West, p.11.

4 J.S. van der Merwe: Die Walvisbaaigrensvraagstuk 1878-1914, p.20.

5 W.J. de Kock,: Ekstraterritoriale vraagstukke van die Kaapse regering (1872-1885) met besondere verwysing na die Transgariëp en Betsjoeanaland, p.66; I. Goldblatt: History of South West Africa: from the beginning of the nineteenth century, p.80.

handelspos in Lagos gehad het, besluit om sy handelsaktiwiteite verder suid aan die weskus van Afrika uit te brei. Hiervoor wou hy Duitse beskerming gehad het. Op 16 November 1882 het hy die Duitse regering in kennis gestel dat hy sy handelsaktiwiteite tussen 26 en 29°S.Br. sou voortsit, dit wil sê in die gebied wat net noord van Angra Pequena begin het en gestrek het tot die mond van die Oranjerivier.⁶

Hahn verskaf inligting omtrent Suidwes-Afrika aan die Duitsers

Met die handelsonderneming in gedagte het Lüderitz se agent, Heinrich Vogelsang, op 6 Januarie 1883 in Kaapstad aangekom, waar hy Hahn herhaalde kere gespreek het oor die moontlikhede wat handel in Groot-Namakwaland en Damaraland ingehou het. Vogelsang het ook verneem dat die hawe van Walvisbaai aan Brittanje behoort het, maar dat die onontwikkelde baai van Angra Pequena, ten suide van Walvisbaai, vir sy oogmerke beskikbaar was. Hahn was gedurende hierdie tyd as Grey-bewaarder en regeringsfiloloog in die diens van die Kaapse regering en het op sy plaas, Prospect Hill, gewoon.⁷ Op 31 Maart 1883 het hy die voordele verbonde aan Angra Pequena as hawe, wat hy alreeds mondelings met Vogelsang bespreek het, op skrif gestel en dit na die Royal Hotel in Kaapstad waar Vogelsang

6 I. Goldblatt: History of South West Africa: from the beginning of the nineteenth century, p.80.

7 (NAN) ZB A.I.a.l. Inbesitznahme des Schutzgebietes 1882-1896: Hahn - Vogelsang, 1/3/1883; (KAB) DOC 4/1/66 Mortgage bond Prospect Hill Farm, no. 273.

tuis was, gestuur. Hahn se voorvereiste vir 'n suksesvolle handelonderneming was dat daar vrede in die gebied geskep moes word. Dit kon na sy mening slegs verkry word as die Herero verslaan en onder beheer gehou kon word, want selfs "gedurende vrede is hulle brutaal en onverdraagsaam." Sodanige vrede kon bereik word indien Vogelsang die Nama, wat die natuurlike vyand van die Herero was, van ammunisie sou voorsien.⁸

Aangaande die handel in ivoor het hy genoem dat olifante in daardie geweste heeltemal uitgeroei was en dat die 5 tot 10 stoottande wat 'n paar keer per jaar deur 'n handelaar op die grens van die Ngami en Ovamboland verkry was, nie eens in aanmerking geneem kon word nie. Wat die volstruisveerhandel betref, was die waarde daarvan vir die gebied waar Lüderitz wou opereer tussen 60 000 pond tot 80 000 pond sterling vir die tydperk 1871 tot 1876. Dit het egter intussen gedaal tot in die omtrek van 10 000 pond en in goeie jare tot soveel as 20 000 pond. Laasgenoemde syfer was slegs bereik indien die vroeë stormreëns in September, Oktober en November geval het. Daardie reëns het tussen 22 en 27 grade suiderbreedte die groei van die wilde waatlemoen begunstig. Volstruise het dan in troppe van 200 tot 300 uit die Kalahariwoestyn gekom om dit te vreet. Die kwaliteit van daardie vere was puik, want dit was die donserigste

8 (NAN) ZB A.I.a.1. Inbesitznahme des Schutzgebietes 1882-1896:
Hahn - Vogelsang, 1/3/1883.

en ook die swaarste in Suider-Afrika, aldus Hahn. Die gebied in die Lüderitz-omgewing waar koper ontgin was, was ook uitstekende skaapteeltwêreld. Wat die wolproduksie betref, was daar weiding vir ten minste 'n kwartmiljoen skape. In 1875-78 was daar alreeds 'n vrugbare poging aangewend vir die teel van wolskape en wol is deur die hawe van Walvisbaai uitgevoer. Hierdie uitvoer was deur die gevegte in die land in die wiele gery.⁹

Angra Pequena, wat aan kaptein David Christian van Bethanien behoort het, was die beste hawe in Groot-Namakwaland en volgens Hahn kon dit met taktvolle onderhandelinge van Christian gekoop word. 'Aus lê in die gebied van Bethanien en daar was pragtige grasvelde wat met Toa of Boesmangras bedek was. Hierdie gras het dieselfde voedingswaarde as hawer gehad.

Indien verlof van David Christian verkry kon word, kon keerwalle in die riviere vir saailinge aangelê word en kon muilteelt daar bedryf word. Die dodelike perdesiekte het nie daar voorgekom nie en tweeduisend merries metulletjies kon maklik jaarliks daar wei. Twee en 'n half tot drie jaar oud muile kon oorland na Kaapstad aangeja word en daar teen 12 pond stuk verkoop word. Hahn het ten slotte voorgestel dat indien 'n handelsaak in Suidwes-Afrika sou

⁹ (NAN) ZB A.I.a.l. Inbesitznahme des Schutzgebietes 1882-1896:
Hahn - Vogelsang, 31/3/1883.

misluk, 'n konjakfabriek in Stellenbosch begin kon word. In so 'n geval het hy 6% van die winste aan homself voorgestel. Hy het ongelukkig nie gespesifiseer wat die 6% aan hom geregverdig het nie.¹⁰ (Meer besonderhede is op bladsy 131 van hierdie tesis).

Sagkens gestel, was sy gegewens in verband met die handel, in die gebied wat hy onder Vogelsang se aandag gebring het, ver van die waarheid af. J.H. Esterhuyse, in die notas vir sy doktorsale tesis getiteld South West Africa 1880-1894, het bereken dat die uitvoer vanaf die hele Suidwes-Afrika na Kaapstad in 1870 slegs 11 134 pond sterling beloop het. Voor daardie jaar, vanaf 1860 tot 1870, was daar 'n skamele aanwas in die uitvoer. Walvisbaai, Sandwich-hawe, Ichaboe, Angra Pequena en Possession-eiland se uitvoer na Kaapstad het in 1860 gesamentlik 10 365 pond sterling beloop.¹¹

Die gegewens oor die handelsmoontlikhede wat die Angra Pequena-gebied volgens Hahn ingehou het, het Vogelsang oorreed om die gebied namens Lüderitz te koop. Met die doel voor oë het Vogelsang na Angra Pequena vertrek, waar hy op 10 April 1883 aangekom het. Met die hulp van eerwaarde J.H. Bam, die Rynse sendeling, het Vogelsang reeds op 1 Mei 1883 'n koopkontrak met Joseph Fredericks gesluit. Daarvolgens het Fredericks Angra Pequena

10 (NAN) ZB A.I.a.1. Inbesitznahme des Schutzgebietes 1882-1894: Hahn - Vogelsang, 31/3/1883.

11 (NAN) A 289 J.H. Esterhuyse, notas en kopieë van dokumente deur hom gebruik by die skryf van sy doktorsale proefskrif South West Africa 1880-1894.

aan Lüderitz verkoop.¹²

Protes van Engelse sakelui teen Duitse bedrywighede in Suidwes-Afrika

Die Kaapse regering se aandag was op 13 Julie 1883 op die Duitse bedrywighede in Suidwes-Afrika gevestig deur 'n brief van Daniel de Pass van die De Pass-Spence-maatskappy. Daarin het hy die Goewerneur attent gemaak op 'n aankondiging in die Daily News dat die baai van Angra Pequena deur die inboorlinge aan 'n Duitse handelsmaatskappy verkoop is.¹³ Engelse sakemanne aan die Kaap wat belange daar gehad het, het heftig teen die Duitse bedrywighede geprotesteer. J. Spence, wat die De Pass-Spence-maatskappy verteenwoordig het, het op 17 Augustus 1883 by die Kaapse regering gekla oor kruit wat deur die Duitse maatskappy by Angra Pequena aan wal geneem was, aangesien die Engelse handelaars deur wetgewing verbied was om wapens en ammunisie daar te verkoop. Hy het nou namens sy maatskappy die Britse regering se beskerming gevra.¹⁴

Op 25 Augustus 1883 het Vogelsang namens Lüderitz die hele kuslyn vanaf Angra Pequena suidwaarts tot by die Oranjerivier van Josef Fredericks gekoop. Dit het alle baaie, tesaam met 'n strook

12 (KGB) Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 4. Berigte van J. Bam, 6/5/1883, p.38.

13 J.H. Wellington: South West Africa and its human issues, p.6.

14 R.W. Brixler: Anglo-German imperialism in South Africa, p.9.

binnelandse grond van 20 myl, gemeet vanaf elke punt van die kuslyn af, ingesluit.¹⁵

Engelse belangegroeppe het ten sterkste teen die Duitse sakebelange in Angra Pequena begin protesteer. Gevolglik het die Kaapse regering begin om ondersoek na Duitse bedrywighede in Angra Pequena in te stel. 'n Engelse oorlogskip wat op 10 September 1883 in die baai aangekom het, het gevind dat daar grootskaalse handel in volstruisvere, ivoor en vee met die inboorlinge plaasgevind het.¹⁶ Lüderitz het op 1 Oktober 1883 in die baai geland en het onmiddellik op Duitse beskerming aangedring.¹⁷

As gevolg van die roeringe in verband met die transaksie tussen Lüderitz en die inboorlinge, het Josef Fredericks op 24 November 1883 'n verklaring aangaande die onderhandelinge van David Christian met die De Pass-Spence-maatskappy uitgereik. Hierdie verklaring is met die hulp van eerwaarde Bam opgestel. Volgens die verklaring het die maatskappy geen eienaarsregte op enige grond in die gebied besit nie.¹⁸

Bismarck het op 24 April 1884 aan die Duitse konsul in Kaapstad getelegrafeer dat die nedersetting van Lüderitz onder Duitse

15 (KAB) GH 21/21 Papers received on specified subjects: Angra Pequena and West Coast Claims Joint Commission: Correspondence and printed matter, 1863 Sept. 21 - 1885, no.4.

16 R.W. Brixler: Anglo-German imperialism in South Africa, p.9.

17 J.H. Wellington: South West Africa and its human issues, p.168.

18 (KAB) GH 21/21 Papers received on specified subjects: Angra Pequena and West Coast Claims Joint Commission: Correspondence and printed matter, 1863 Sept. 21 - 1885, no.5.

beskerming geplaas was. Gevolglik het Brittanje op 29 Mei die gebied as 'n Duitse besetting erken. Lüderitz het vinnig van Piet Haibib, kaptein van die Topnaars van Walvisbaai, die kusgebied vanaf 26°S.Br. tot by Kaap Fria (tussen 18° en 19°S.Br.) op 19 Augustus 1884 gekoop.¹⁹ Walvisbaai was alreeds deur Brittanje geannekseer en dus nie by hierdie transaksie ingesluit nie. Nagenoeg die hele kus van Suidwes-Afrika was nou die eiendom van Lüderitz, want deur sy onderhandelinge met die inboorlinge het die hele kusvlakte tussen die Oranjerivier en Kaap Fria, met uitsondering van Walvisbaai, aan hom behoort. Dr. Gustav Nachtigall, die Duitse konsul vir die weskus van Afrika, se proklamerings van die kus van Suidwes-Afrika tussen 26°S.Br. en die Angolese grens as Duitse Protektoraat in Augustus 1885, het die hele kus, met uitsondering van Walvisbaai, onder Duitse beheer geplaas.²⁰

Kommissie van ondersoek na klagtes van Britse onderdane in Suidwes-Afrika

Vroeg in 1885 het die Kaapse regering alle weerstand teen die Duitse besetting in Suidwes-Afrika gestaak. 'n Brits-Duitse ooreenkoms oor die aangeleentheid het bepaal dat daar 'n

19 J.H. Wellington: South West Africa and its human issues, p.168.

20 A.P.J. van Rensburg: Afrika-verskeidenheid, p.288.

gesamentlike Brits-Duitse kommissie aangestel word, wat aansprake van Britse onderdane in hierdie gebied sou ondersoek. Sidney Shippard, regter van die hooggeregshof van die Kaapkolonie, het die amp as voorsitter van die kommissie aanvaar.²¹ Die ondersoek het in 1885 in die kamers van die Wetgewende Raad te Kaapstad plaasgevind. Die kommissie het om getuies gevra, nie net van die kant van regeringsdeskundiges nie, maar ook van die kamers van koophandel, werkgewers en werkersorganisasies.²²

In die ondersoek was deurgaans van Hahn se landkaart van Suiwes-Afrika gebruik gemaak en dikwels het getuies daarna verwys.²³ Aan die spits van Britse onderdane wat aanspraak op eiendom in die protektoraat gemaak het, was die maatskappy De Pass en Spence. Hulle het aanspraak op die ghwano-eilande, asook op 'n deel van die binneland gemaak. Daar Walvisbaai 'n Britse besetting was, was die juiste grense van hierdie Britse gebied ook onder die loep.²⁴

Uit Vogelsang se getuienis het dit geblyk dat nie net by baie blankes nie, maar ook by die Nama en Oorlams ontevredenheid oor die Duitse besetting van die gebied was. Die groot rol wat die sendelinge in die vervreemding van swart woongebiede gespeel het,

21 (KAB) GH 21/20 Papers received on specified subjects: Angra Pequena and West Coast Claims Joint Commission: Minutes of Evidence (Copies), 1877 September 21 - 1885 July 7.

22 M.E. Chamberlain: The scramble for Africa, p.62.

23 (KAB) GH 21/19 Papers received on specified subjects: Angra Pequena and West Coast claims Joint Commission: Minutes of Evidence, 2, 1885, no. 1252 - 1253.

24 Standard Encyclopaedia of Southern Africa, 10, p.165.

blyk ook uit die getuienis.²⁵

Die betekenis van die naam Angra Pequena, die grense van die gebied en in watter mate die gegewens oor die grense op Hahn se siening van die omgewing gegrond was, was op 28 April 1885 ter sprake. Uit die verloop van die ondervraging blyk dit dat aan Hahn se kennis van die grense getwyfel was. Kaptein John Spence van die De Pass-Spence-maatskappy het op hierdie dag getuig. Volgens sy mening het Angra Pequena 'n groter gebied beslaan as wat Hahn op sy landkaart aangedui het. Hahn se interpretasie was dat Angra Pequena se mees suidelike punt Angra Rock was en dat Hahn sy grens binnelands van daar getrek het. Spence het dus meer geëis as wat Hahn se grens aangetoon het. Op die Duitse kommissaris se vraag waar Hahn die gegewens vir sy landkaart kon gekry het, het Spence geantwoord dat hy dink dat Hahn dit van kaptein Peterssen (voornaam onbekend) gekry het. Volgens Spence was Peterssen baie seker oor die feit dat die grens Angra Point was. Dit het Spence die idee gegee dat Hahn sy feite van Peterssen gekry het, maar Spence was oortuig daarvan dat die inligting foutief was.²⁶

Hahn het op 11 Mei 1885 getuienis voor die kommissie afgelê. Hy het getuig dat hy na sy studies in Duitsland vir 7 jaar in

-
- 25 (KAB) GH 21/21 Papers received on specified subjects: Angra Pequena and West Coast Claims Joint Commission: Correspondence and printed matter 1863 September 21 - 1885, no. 690, 683, 709, 710; GH 21/19 Papers received on specified subjects: Angra Pequena and West Coast Claims Joint Commission: Minutes of Evidence, 2, 1885, no. 1254.
- 26 (KAB) GH 21/21 Papers received on specified subjects: Angra Pequena and West Coast Claims Joint Commission: Correspondence and printed matter 1863 Sept. 21 - 1885, 28 April 1885, p.70.

Suidwes-Afrika woonagtig was. Gedurende hierdie tyd het hy deur die land sover as die buitewyke van die Kalahari en tot noord van Damaraland gereis. Hy was toe besig om 'n landkaart van die land te maak en het terselfdertyd die geskiedenis en tradisies van die inboorlinge bestudeer. Moontlik om sy kennis te toets was hy gevra waar Omaruru was. Hy het geantwoord dat Omaruru 'n benaming was wat altyd deur die handelaars gebruik was, maar dat die sendelinge die plek Okozondje genoem het.

Hahn het getuig dat hy welbekend met die stamme van Suidwes-Afrika was. Die Boois wat hy goed geken het, was 'Amas wat voorheen naby die Bergrivier in die Kaapkolonie gewoon het. David Christian was 'n neef van ou Jan Boois en het die Boois onderwerp, daar die Boois te swak was om hulle teen die onderwerping te verset. Volgens Hahn het die Nama van Suidwes-Afrika hulself van die Khoikhoi vanuit die Kolonie onderskei en het dus die koloniale Khoikhoi as vreemdelinge sonder enige aanspraak op die land beskou.²⁷

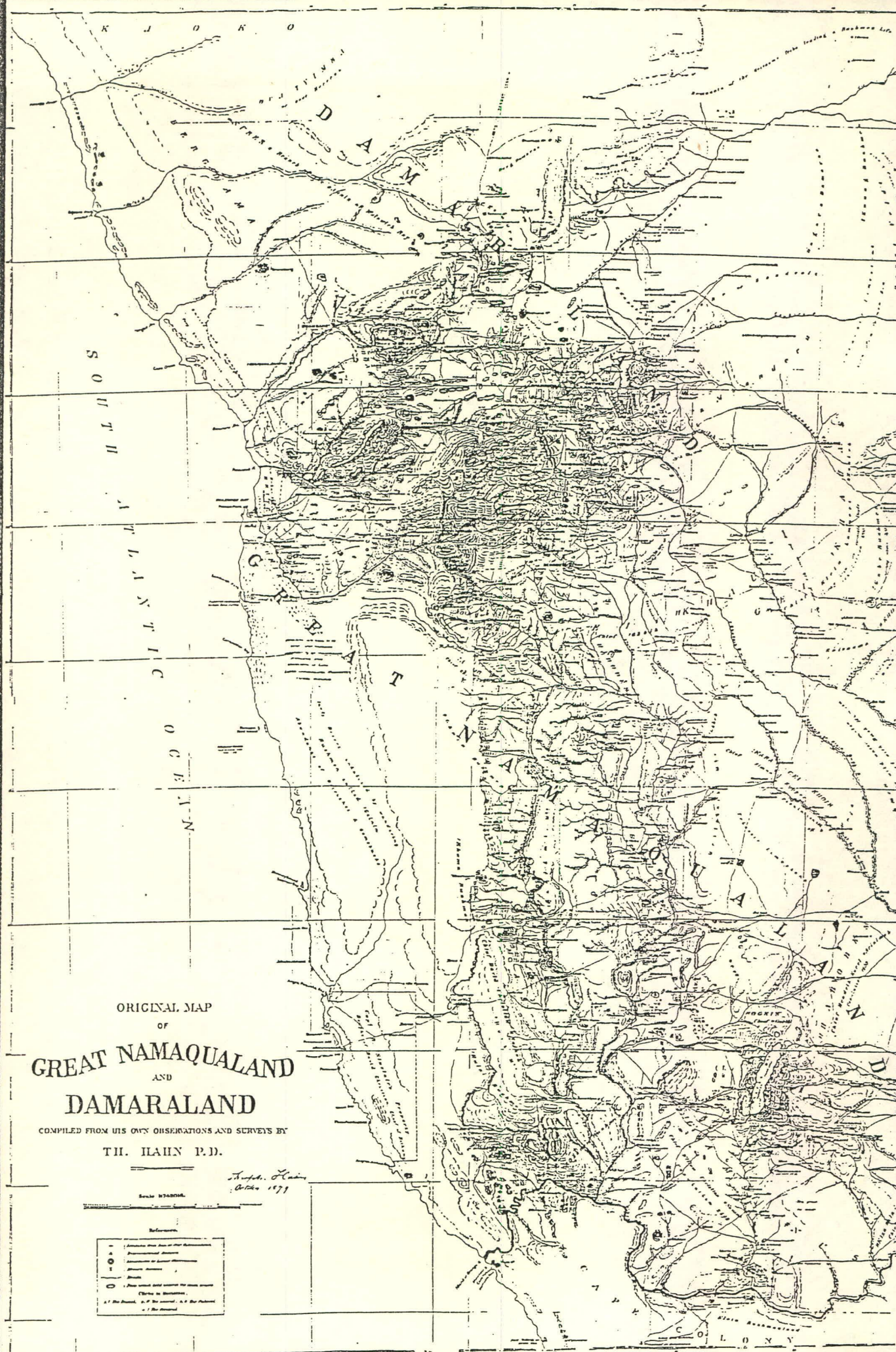
Die doel van die volgende vrae aan Hahn was om duidelikheid te kry oor wie die eintlike besitters van die gebied was. Op 'n vraag oor Gununus (Nunungus of Laelanders) het Hahn geantwoord dat dit eintlik 'n geografiese benaming was, soos as daar na Laer Duitsers

27 (KAB) GH 21/19 Papers received on specified subjects: Angra Pequena and West Coast Claims Joint Commission. Minutes of Evidence, 2, 1885, no. 1254.

en Hoër Duitsers verwys word. Dit het slegs beteken dat hulle laer af na die see se kant gewoon het. Die Topnaars, wat die ander deel van die betrokke gebied se bevolking uitgemaak het, was totaal nomadies en het in 'n bepaalde gebied agter weiveld en water aangetrek. Hierdie gebied was vir eeue as die woonplek van die Topnaars beskou, vernameklik die plekke waar hulle grafte geleë was en waarnatoe hulle dikwels teruggekeer het.²⁸

Na aanleiding van 'n vraag wat die Duitse kommissaris aan hom gestel het, het Hahn die geskiedenis van die Topnaars (Nama) geskets. Toe Jonker Afrikaner die Rooinasie in 1823 gehelp het om die Damara (Herero) te stuit, het die Topnaars die gebied tussen Sandwich-hawe, Rehoboth, Hatsamas, Windhoek, Otjimbingwe en die see bewoon. Jonker Afrikaner het die Topnaars onderwerp, maar hulle kaptein toegelaat om oor hulle te regeer, terwyl hy as hul heerser bekend was. Na die 1870-oorlog was dit algemeen aanvaar dat hul terrein die gebied vanaf die breedtegraad by Sandwich-hawe tot 16°O.L. en van die Kuisebrivier tot 16°O.L. beslaan het. Die Topnaars het hulle nie net tot hierdie gebied beperk nie, maar terwille van weiding hul vee ook in die Walvisbaai-gebied en sover as 16 tot 19 kilometers langs die Swakoprivier aangehou.

28 (KAB) GH 21/19 Papers received on specified subjects: Angra Pequena and West Coast Claims Joint Commission: Minutes of Evidence, 2, 1885, no. 1254.

ORIGINAL MAP
OF

GREAT NAMAQUALAND AND DAMARALAND

COMPILED FROM HIS OWN OBSERVATIONS AND SURVEYS BY

TH. HAHN P.D.

*Travels in Namibia
October 1879*

Scale 1:250,000.

- References.
- Settlements, towns, and other places.
 - Administrative boundaries.
 - Boundaries of German Colonies.
 - Rivers, streams.
 - Roads.
 - Place names, and names of the various tribes.
 - (P) for Port, (S) for Station, (A) for Air, (R) for Road, (L) for Land.

Hier het kaptein Alexander hulle gevind. Die Duitse kommissaris wou van Hahn weet of Jan Jonker toe 'n heerser oor die Topnaars was en of die Topnaars beskou moes word as onderhorig aan die Afrikaners. Hahn het beskryf hoedat hy ongeveer ag jaar vantevore die Topnaars om sekere vergunninge gevra het. Hulle het hom na Jonker verwys. 'n Paar dae later het hy na Rooibank (hoofsetel van die Topnaars) gegaan en Jonker se jagters het ook daar opgedaag. Hy het hulle toestemming gevra om daar te jag en hulle het gesê hy kon sy vee daar laat wei en enige wild, uitgesonderd volstruise, skiet. Die Topnaars het gelate daar gesit en nie aan die onderhandelinge deelgeneem nie.²⁹

Spence se ontevredenheid oor die grense wat Hahn op sy kaart aangebring het en waarvolgens die grootte van die Du Pass-Spence-eiendom ingekort skyn te wees, moes aanleiding tot die kommissie se volgende vrae aan Hahn gegee het. Hierdie vrae het oor Hahn se geografiese kennis van die Topnaargebied en die juistheid van sy gegewens, soos op sy landkaart aangedui, gegaan. Op 'n vraag waar hy die oosgrens sou trek, het hy geantwoord dat dit altyd ongeveer 15 grade oos van Walvisbaai was. Die Britse kommissaris wou weet waar hy aan die inligting kom, waarvolgens hy 'n gestippelde lyn op sy kaart as die grens van De

29 (KAB) GH 21/19 Papers received on specified subjects: Angra Pequena and West Coast Claims Joint Commission: Minutes of Evidence, 2, 1885, no. 1254.

Pass-Spence-maatskappy getrek het. Hy het geantwoord dat hy spyt was dat hy ooit die streep daar getrek het, maar hy het dit gedoen soos hy dit verstaan het. Hy het eenkeer vir kaptein Sinclair by sy verblyfplek besoek en Sinclair het aan hom vertel dat hy 'n kopermy naby 'Aus gehad het. Sinclair het hom ook laat verstaan dat hy die gebied jare tevore van David Christian gekry het. Omdat hy een van die landkaarte van Suid-Afrika by hom gehad het, het hy begin om volgens Sinclair se gegewens te meet en het die lengte- en breedtegrade wat Sinclair aan hom gegee het met potlood aangestip.

Eerwaarde Kreft het later aan hom vertel dat die De Pass-Spence-maatskappy na Kuxas (Khuias) gekom het en hom gevra het om 'n dokument vir die huur van 'n plek naby Angra Pequena te teken. Daar was 'n goeie myn op die plek en volgens Hahn sou Kreft gesê het dat die dokument nie 'n koopkontrak was nie, maar wel 'n huurkontrak. Hahn het glad nie daaraan gedink dat dit dieselfde plek was wat Sinclair hom van vertel het nie. Toe hy die kaart gemaak het, het hy Palgrave ontmoet. Palgrave het die kaart bekyk en gesê dat dit Sinclair se eiendom was. Hy het aan Palgrave vertel dat Sinclair dieselfde aan hom gesê het en dat Haybittle, 'n handelaar wat altyd saam met Sinclair was, dit bevestig het. Hy het eers later uitgevind dat De Pass en Spence dieselfde grond eis

as wat aan Sinclair sou behoort het. Hy was onder die indruk dat dit twee verskillende plekke was.³⁰ Hahn het dus nie seker gemaak van die juistheid van sy inligting voor hy dit op sy kaart aangebring het nie.

Hahn se landkaart as bewys in die ondersoek

Die latere getuies het oor die egtheid van Hahn se landkaart gegaan. Robert Lewis wat getuig het dat hy 'n konsessie gehad het om die Ebonymyn te bewerk, het die posisie van die myn op Hahn se landkaart as noordoos van die Walvisbaaiomgewing en goed binne die Duitse Protektoraat uitgewys. Wat Hahn as die Palgrave-myn aangetoon het, was in werklikheid die Ebonymyn. Lewis se konsessie was in 'n Duitse winkel op Okahandja op 21 September 1877 deur Kamaharero onderteken. Lewis het gesê dat Piet Haibib nooit in die gebied van die Ebonymyn erken was nie en dus nie die grond aan die Duitsers kon verkoop nie. Lewis het ook verklaar dat Jan Jonker of geen ander hoof daar enige mag gehad het nie.³¹

Heinrich Kleinschmidt het op 4 Junie 1885 getuig dat daar 'n plek met die naam van Nonidas was wat Hahn nie op sy kaart aangedui het nie. Volgens hom het Kamaharero alle grond vanaf die Kunenerivier

30 (KAB) GH 21/19 Papers received on specified subjects: Angra Pequena and West Coast Claims Joint Commission: Minutes of Evidence, 2, 1885, no. 1254.

31 Ibid., p.246.

tot by die Oranjerivier as syne beskou, omdat sy voorvaders volgens hom daar begrawe was.³² Op die Duitse kommissaris se vraag of Kleinschmidt by 'n geleentheid vir Hahn die noordelike grens uitgewys het as 26 grade 37 minute 52 sekondes suid van die ewenaar, het Sinclair geantwoord dat dit alreeds met 'n gestippelde lyn afgemerkt was toe Hahn met hom daaroor gepraat het. Net so was die sogenaamde grens van David Christian ook alreeds afgemerkt toe hy die kaart vir die eerste keer gesien het. Die kaart was ook baie kleiner as die een wat as bewysstuk gedien het.³³

Die Britse kommissaris wou van Sinclair weet of hy enigiets van die samestelling van Hahn se landkaart geweet het. Sinclair het geantwoord dat Hahn nooit op die kus was nie en dat baie van die inligting wat Hahn op sy kaart gehad het, hy van ander kaarte afgeskryf het. Hahn was op Bethanien en Khuias en verder na die noorde, maar hy het persoonlik geen kennis van die kus gehad nie.³⁴ Bewerings wat Hahn in sy getuienis gemaak het, dat omtrent elke wa-pad wat op sy landkaart verskyn die spore van sy waens was, was dus deur Sinclair se getuienis verwerp. Sinclair het getuig dat hy met die kuslyn vanaf 1841 bekend was en dat die enigste inboorlinge wat dit sou besoek het die Boesmans (San) was.³⁵

 32 (KAB) GH 21/19 Papers received on specified subjects: Angra Pequena and West Coast Claims Joint Commission: Minutes of Evidence, 2, 1885, no. 1254.

33 Ibid., no. 1430.

34 Ibid., no. 1452.

35 Ibid., no. 1254.

Uit die getuienisse het dit geblyk dat daar grootskaalse ontevredenheid by die Britse onderdane was oor die Duitse betrokkenheid in die gebied. Daar was ook by die getuies meningsverskille oor die juiste manier waarop die krisis aangespreek moes word.³⁶

Die kommissie het sy werk nog in 1885 voltooi, maar hulle kon net oor 'n paar sake konsensus bereik. Die belangrikste ghwano-eilande is as Britse gebied verklaar, maar oor die juiste grenslyne van Walvisbaai is daar geen eenstemmigheid bereik nie.³⁷ Die grense van die Duitse gebied, wat as Duits-Suidwes-Afrika bekend geword het, was volgens ooreenkomste met Portugal in 1886 en Brittanje in 1890 vasgestel.³⁸

 36 M.E. Chamberlain: The scramble for Africa, p.62.

37 Standard Encyclopaedia of Southern Africa, 10, p.166.

38 A. du Pisani: SWA/Namibia: the politics of continuity and change, p.23.

HOOFSTUK 7

HAHN EN DIE VERVREEMDING VAN SWART GROND IN SUIDWES-AFRIKA

Sy bekendstelling van Suidwes-Afrika aan Duitsland

Hahn het letterlik Suidwes-Afrika aan Duitsland bekendgestel en daarom moet sy bydrae tot Bismarck se veranderde buitelandse beleid nie te lig geskat word nie. Voorts moet dit nie uit die oog verloor word nie dat sy aandeel in die vorming van die land se geskiedenis bykans net soveel gewig as die van die sendeling Hugo Hahn behoort te dra.¹ Hy sou aan enigeen van die voortreflikhede van die land vertel het, want hy het vas geglo aan die moontlikhede wat die land ingehou het.² As hierdie moontlikhede van die land se bronne van vee, wild, goedkoop arbeid en die minerale rykdom hom iets in die sak sou bring, het hy nie omgee watter moondheid Suidwes-Afrika beset nie. Hierdie behepthed met die land sou hom nie verhinder om, as hy kon, met 'n vee van die hand al wat Herero was die see in te dryf nie en diegene onder die Nama wat hy nie tot arbeidsaamheid en onderdanigheid kon dwing, agterna te jaag nie.³

-
- 1 (NAN) ZBU A.1.a.1. Inbesitznahme des Schutzgebietes 1882-1896: Hahn-Vogelsang, 31/3/1883; (NAN) ZBU U iv h 1 South African Territories Ltd.: Certificate of the incorporation of a company: Kharaskhoma Exploring and Prospecting Syndicate Ltd., 3. (KGB) Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 9.
 - 2 (NAN) ZBU A.1.a.1. Inbesitznahme des Schutzgebietes 1882-1896: Hahn-Vogelsang 31/3/1883.
 - 3 (NAN) ZBU A.1.a.1. Inbesitznahme des Schutzgebietes 1882-1896: Hahn-Vogelsang 31/3/1883.

Toe Hahn vir Vogelsang oorreed het om grond in Suiwes-Afrika namens Lüderitz te koop, het dit aanleiding gegee tot die Duitse "ontdekking" en die latere anneksasie van die gebied. Duitse anneksie en kolonisasie het weer gelei tot die inkorting van die regte van die inheemse bevolking.⁴

Binne twee jaar na Lüderitz Angra Pequena bekom het, het dit geblyk dat hy nie die nodige fondse gehad het om sy verskillende regte uit te oefen nie en het gevolglik al sy belange aan die Deutsche Kolonialgesellschaft für Südwest-Afrika vir 500 000 mark van die hand gesit. Bismarck wat sy besware ten opsigte van die verkryging van kolonies oorkom het met die verstandhouding dat die maatskappy self vir die interne administrasie van die gebied verantwoordelik sou wees, het vir dr. Heinrich Goering in 1885 na Suidwes-Afrika gestuur. Dit was 'n teken dat die Duitse regering in die voortreflikhede van Suidwes-Afrika geïnteresseerd was. Met die hulp van die sendeling, Carl Büttner, het Goering begin om die stamhoofde te oorreed om beskermingsverdrae met Duitsland aan te gaan. Die verdrag wat Duitsland met Kamaharero, opperhoof van die Herero, gesluit het, was die vernaamste. Na die sogenaamde ontdekking van goud in 1887 in die Swakoprivier, wat later geblyk het nie waar te wees, is Goering terug na Duitsland om sy

4 J.H. Wellington: South West Africa and its human issues, pp.229-232.

(NAN) No.230 Kharaskhomagroep.

vordering met die verdrae met die stamhoofde te gaan rapporteer.⁵

In 1888, op weg terug na Suidwes-Afrika, het Goering vir Hahn op die wynplaas Welmoed besoek, waar hy toe die bestuurder was.⁶

Positiewe indrukke oor Duitsland se planne met Suidwes-Afrika wat moontlik ook versterk is met Goering se geselskap van mynbestuurders, militêre offisiere en amptenare wat hy uit Duitsland saamgebring het, het Hahn laat besluit om ook sy fortuin weer eens in Suidwes-Afrika te gaan soek.

Op 5 Maart 1889 is die mynmaatskappy, Kharaskhoma Exploring and Prospecting Syndicate, Limited, volgens die Wet op Maatskappye van 1862 en 1888 in Londen geregistreer. Dit was 'n Engelse maatskappy, waarvan die adres as 16 St. Helen's Place, Londen aangegee is.⁷

Die keuse van hierdie naam vir die sindikaat spreek van Hahn se invloed en sy groot bydrae tot die totstandkoming van hierdie maatskappy. Die naam dien ook as leidraad van die area waarin sake moontlik gedoen sou word. Die omgewing vanaf die Karasberge in die suide naby Warmbad tot die Khomashooglande in die noorde naby Windhoek, was met die uitsondering van die Rehoboth-distrik, almal Namabeheerde gebiede en dus vir Hahn toeganklik.

5 J.H. Wellington: South West Africa and its human issues, pp.169-170.

6 (NAN) A 132 F.A.E. Lüderitz "Custodian" (State Archives Bremen): Mikrofilm van sy dagboek van sy reise 1883, briewe aan sy vrou 1883-1886, diverse korrespondensie en ondersoekberigte oor sy dood: foto van Welmoed.

7 (NAN) ZBU U iv h 1 South African Territories Ltd.: Certificate of the incorporation of a company: Kharaskhoma Exploring and Prospecting Syndicate Ltd., 3, 5/3/1888; H. Hesse: Die Landfrage und die Frage der Rechtsgültigkeit der Konzessionen in Südwest-Afrika, 1, p.312.

Hahn keer terug na Suidwes-Afrika

Vroeg in Oktober 1889 het Hahn op Warmbad as agent van die Kharaskhoma Exploring & Prospecting Syndicate aangekom.⁸ Die katastrofe van 1876 in Rehoboth, waarin hy die hoofrol teenoor die Basters vertolk het en wat die oorsaak was dat hy Suidwes-Afrika verlaat het, moes in sy geheue vervaag het, want hy kom met dieselfde arrogansie in die land terug.⁹ Dit kon ook wees dat sy vriendskap met dr. Goering, wat as Reichskommissar aangestel was, sy waarborg was teen enige teenkanting wat hy mag ondervind het.

Hahn se eerste taak was om die mynkonseksies ten opsigte van die gebied, wat aan 'n Johannesburgse sindikaat deur middel van 'n handelaar, G.F. Rautenbach, uitgereik was, ongeldig te maak en dit vir die Kharaskhomasindikaat te verwerf. Hy het aan die kaptein, Willem Christian, verduidelik dat die Johannesburgse sindikaat nie daarin belangstel om in sy gebied te werk nie, maar dat die konseksies slegs ter wille van maneuvres op die effektebeurs bekom was. Willem Christian kon nie besluit watter sindikaat hy moes bevoorreg nie en wou van sendeling C. Wandres weet wat hom te doen staan. Diè het hom daaraan herinner dat hy die welsyn van sy volk in ag moes neem.¹⁰

8 (KGB) Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 9, p.72.

9 (KAB) NA 1139 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letter Book, 1876-1877: Palgrave - Brownlee, 12/10/1876.

10 (KGB) Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 9, p.72.

Hierdie geringe raad, wat dit ook al mag beteken, klink afgesaagd in so 'n situasie, maar afgelei van verdere gebeurtenisse in die omgewing, is daar meer gesê en gedoen as wat Wandres aan sy hoofkantoor oor die aangeleentheid gerapporteer het om die konsessies in die guns van Hahn te laat val. Hahn se vriendskap met Willem Christian was nie om dowe neute nie, maar ter wille van die oorname van sy eiendom wat Hahn tot elke prys wou bekom en die feit dat hy liewers 'n Engelse en nie 'n Duitse sindikaat op die grond wou laat vestig, toon weer eens dat hy nog steeds immigrante vanuit die Kolonie daar gevestig wou hê, soos sy plan in 1875 was toe hy 'n brief van uitnodiging om Rehoboth te beset aan Van Zyl geskryf het.¹¹

Terwyl die sendelinge in die suidelike deel van Groot-Namakwaland besig was om drankverkope onder die inheemse bevolking te beveg, was 'n nuwe situasie, wat 'n groter gevaar as drankgebruik vir hul gemeentelede ingehou het, besig om vorm aan te neem. Hahn en die legendariese Hendrik Witbooi het ongeveer dieselfde tyd in die suide van Groot-Namakwaland aangekom. Eersgenoemde om ten alle koste mynkonsessies te verkry, wat sou lei tot die algemene vervreemding van die Bondelswarts en die Veldskoendraers se grond

 11 Standard and Mail, 5/8/1876: Hahn - Editor, 25/5/1876.

en wat later een van die belangrike oorsake van die Bondelswartopstand was. Laasgenoemde wou weer tot elke prys die Duitse gevaar stuit en die Nama-erfenis behou het.¹² Om die Duitsers te stuit, wat as derde mag bygekom het om aan die gespanne atmosfeer in Suidwes-Afrika deel te neem, moes Hendrik Witbooi die Nama as 'n verenigde volk bymekaar kry, maar dit sou die onderwerping en verswakking van die stamhoofde se mag en die afhanklikheid van die stamme aan hom tot gevolg hê. Die verskil tussen Hahn en Witbooi was dat Witbooi bereid was om te veg vir wat hy geglo het aan hom behoort, terwyl Hahn net eenvoudig gevat het wat hy wou hê.¹³

Die aankoms van die Duitsers te midde van 'n jarelange stryd tussen die Nama en die Herero, het die vuur in die magstryd aan die vlam gehou en in die geveg om die verkryging van die magsposisie was die Duitsers se oorwinning met die hulp van die sendelinge verseker. In die sendeling Wandres se briewe, gedateer uit hierdie era en waarin die doen en late van die vernaamste deelnemers aan die gebeurtenis betreffende die anneksasie van die land in fyn detail gerapporteer is, soek 'n mens tevergeefs na 'n teken van steun vir die beskerming van die swart mense se eiendom en onafhanklikheid.¹⁴

-
- 12 Hendrik Witbooi: Die Dagboek van Hendrik Witbooi, pp.81,82. In briewe aan Kamaharero maak hy van 'n Nama fabel en Herodes en Pilatus se optrede teenoor Jesus gebruik om die Duitse gevaar te verduidelik.
- 13 Ibid., pp.90,91,133; De Zuid-Afrikaan: Van Wyk - Redaksie, 25/1/1876.
- 14 (KGB) Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 9, Wandres se briewe wat tussen 27/9/1889 en 30/9/1895 aan Barmen geskryf is.

Die Bondelswartkonsessie

Binne 'n week na Hahn se aankoms by die Bondelswarts het hy 'n area van nagenoeg 40 000 vierkante kilometers onder die jurisdiksie van die Kharaskhoma Exploring and Prospecting Syndicate, Limited, verkry. Die area was begrens deur die Oranjerivier in die suide, die Groot Visrivier in die weste, die Leeurivier en deur 'n lyn getrek vanaf die samekoms van die Gaosobrivier met die Leeurivier, daarna saam met die loop van die Gaosobrivier, tot by sy oorsprong in die Noord-Karas en daarna die tafellande van die Karasberge, sover soos die bronne van die +Goub of Bakrivier en langs die regteroewer van die +Goub ooswaarts tot by 20°O.L. of so ver oos as wat Willem Christian se grond mag gestrek het.¹⁵ Die Duitse majoor, Theodor Leutwein, was in 1894 verbaas oor die omvang van die toegewing en het tot die slotsom gekom dat Christian onder die invloed van drank was toe hy die toegewings toegelaat het.¹⁶

Dit was maklik om die konsessie wat G.F. Rautenbach namens die Johannesburgse maatskappy van Christian op 8 April 1889 gekry het¹⁷, ongeldig te verklaar. Volgens Wandres was die dokument nie deur Rautenbach onderteken nie en dit was die skuiwergat wat Hahn gebruik het om die geldigheid van daardie konsessie te omseil.

15 (NAN) ZBU U iv h l South African Territories Ltd., "Generalialia", 1, Bondelswartkonsessie, p.21.

16 I Goldblatt: History of South West Africa: from the beginning of the 19th century, p.124.

17 (NAN) ZBU U iv h l South African Territories Ltd., "Generalialia", 1, Bondelswartkonsessie, p.21.

Christian se enigste voorwaarde vir die veranderde eienaarskap was dat die Kharaskhomasindikaat die Johannesburgse sindikaat self in kennis moes stel van hul verlies van die konsessie. Christian het ook onderneem om 100 pond sterling van die 200 pond sterling wat hy van Rautenbach ontvang het, aan hom terug te gee.¹⁸ Die prokureurs, Fairbridge en Arderne van Langstraat, Kaapstad, het namens Hahn die som van 100 pond sterling by die Standard Bank of South Africa tot die krediet van Rautenbach inbetaal.¹⁹

Wandres het dit reggekry om die konsessie te laat stipuleer dat geen geboue naby die kerk of skool sonder sy of die kaptein se toestemming, opgerig mag word nie. Hierdie stipulasie het saamgeval met klousule 6 van die konsessie, waarby 'n verbod op die verkoop van alkohol in 'n radius van 15 myl vanaf 'n kerk geplaas was.²⁰

Dit het ook die verkoop van drank buite hierdie gebied die alleenreg van die Kharaskomasindikaat gemaak. Dan was daar ook 'n toegewing vir persone wat reeds daar handel gedryf het om drank te verkoop. Wandres het dit aan sy hoofkantoor in Barmen gestel dat die klousule oor die drank deur Hahn self aan die hand gedoen is. Hy was baie beïndruk met Hahn se goeie hoedanighede. Hahn, wat besig was om 'n landkaart van die Bondelswartgebied te teken, het vir Wandres topografie geleer. Wandres was blykbaar besig om 'n

18 (KGB) Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 9, p.72.

19 Cape Times 12/2/1890, 13/2/1890.

20 (KGB) Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 9, p.73.

woordeboek saam te stel, want hy het aan die Sendinggenootskap gerapporteer dat hy met Hahn se hulp sy Krönleinwoordeboek met 'n derde van die woordeskat kon verryk. Daar is egter geen verdere inligting oor hierdie woordeboek nie. Deur Hahn se tegemoetkomendheid was daar weekliks 'n geleentheid om briewe te versend.²¹

Die enigste reg wat Willem Christian behou het, was die reg op sy private eiendom Blydeverwacht, maar hy moes Blydeverwacht laat opmeet sodat die grense daarvan vasgestel kon word. Vir hulle regte op die Bondelswarts se gebied sou Hahn en sy vennote 200 pond sterling by die ondertekening van die konsessie betaal, asook 'n jaarlikse vooruitbetaling van 200 pond sterling en ook 7% van hulle winste. Die 1% wat Hahn veronderstel was om van hul 7% aan die kerk te betaal, was nie in die dokument omskryf nie, maar word in die briewe van Wandres gemeld.

Afgesien van Blydeverwacht, 'n radius van 15 myl om die kerk en private grond, het Hahn dit reggekry om vir die Kharaskhomasindikaat alle regte op die Bondelswartgebied te kry. Saam met Blydeverwacht was dit vyftien private eiendomme waar die Kharaskhoma geen jurisdiksie gehad het nie. Die sindikaat het die

21 (KGB) Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 9, p.80.

alleenreg gehad om te verken, te prospekteer en metale, minerale en chemikalieë en ander produkte te verwyder en sou die vry besit van alle grond hê in 'n vier myl radius van 'n myn, uitgrawings of werke, met uitsondering van die sendingstasie en Christian se hoofkraal. Die sindikaat kon droë hout in enige hoeveelheid en op enige plek verwyder. Hulle het die reg op water en weiding op enige plek gehad en kon op enige plek putte grawe of damme bou. Hulle het die alleenreg gehad om spoorweë, tremlyne, kanale, kaaie, damme, grondwalle, brûe, putte, besproeiing, dreinerings, pontbote, elektriese beligting, telegrawe, telefone, stoom of ander krag en gaswerke te bou of te besit. Slegs hulle kon posseëls uitgee en slegs hulle kon pos- en telegraafreëlings tref. Slegs hulle kon hotels bou en markte naby distrikte, waar minerale en ander produkte gevind was, organiseer. Langs alle kante van hul kanale, damme en putte mag hulle 'n strook van 'n myl breed vir enige doel gebruik. Christian moes 'n stuk grond van ses vierkante myl vry van enige koste vir drie jaar vir hulle gebruik bewillig. Daarna sou die sindikaat 15 pond per jaar daarvoor betaal en het die reg gehad om dit enige tyd vir 300 pond sterling te koop. Al wat die sindikaat vir hierdie besondere regte moes inboet, was dat alle vorige regte wat aan persone gegee was, met die uitsondering van die aan Rautenbach, erken moes wees en dat alle vorige wette behoue

sou bly. Die Kharaskhomasindikaat sou afskrifte van alle sulke regte en wette ontvang. Hierdie kontrak het die sindikaat gekry vir so lank as dit sou bestaan, maar kon dit binne 20 jaar, met 'n 12 maande kennisgewing beëindig.

Die konsessie was deur Willem Christian en Johannes Stefanus April met kruisies en deur Klaas Matroos met sy handtekening onderteken. As getuies het C. Wandres en G.A. Maclean geteken. Johann Theophilus Hahn en Claude G. Sawyer het namens die Kharaskhoma Exploring and Prospecting Syndicate geteken. C. Wandres, "(in Holy Orders), Resident Missionary, Warmbath," het hierby gesertifiseer dat die inhoud van die dokument by verskillende vergaderings, waarby hy teenwoordig was, ten volle bespreek en in Hollands en Nama verduidelik was en dat die kaptein, sy seun en wettige opvolger en sy raadgewers tevrede met die bepalings van die konsessie was.²² Op 16 Oktober, in sy verslag aan Barmen, het Wandres geskryf dat die klousule in verband met die verkoop van drank eers bygevoeg was nadat Christian sy toestemming tot die konsessie gegee het.²³

Die regte wat Hahn een na die ander in Suidwes-Afrika bekom het, spruit uit die invloed wat Willem Christian as selfbeaamde stamhoof

22 (NAN) ZBU U iv h l South African Territories Ltd., "Generalialia": The Bondelzwarts Concession, pp.28-33.

23 (KGB) Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 9, p.73.

van die Bondelswart-, Veldskoendraer- en Swartmoddergebiede gehad het. Volgens die Bondelswarts het hulle altyd die gebied wat vanaf die Oranjerivier tot 200 myl ten noorde van Warmbad gestrek het, bewoon en soos sy oupa, Abraham Christian, was Willem ook die Kaapse regering, van wie hy 'n toelaag ontvang het, goedgesind. Hahn se vriendskap mag uit hierdie omstandighede ontplooi het, of 'n situasie wat bevorderlik vir sy oogmerke was, kon uit 'n toeloop van omstandighede ontstaan het, soos die bekendheid van sy vader wat 'n Rynse sendeling in Klein- en Groot-Namakwaland was. Willem het net soos sy oupa hom aan drank vergryp. Hy, sy onderkaptein, Timotheus Sneeve en sy magistraat, Abraham Kaffer, was berugte drankmisbruikers. Hierdie swakheid kon maklik deur 'n persoon met Hahn se eienskappe uitgebuit word. Dat Willem wou gehad het dat Wandres by Henry Gibson, die Kharaskhomasindikaat se prokureur, wat in Maart 1890 in Warmbad aangekom het, vir hom moes borg staan vir 'n bottel brandewyn, spreek van die skepping van 'n gunstige klimaat vir onderhandeling.²⁴

Hahn en Hendrik Witbooi

Die belange van Hahn en Witbooi het kort na die sluiting van die konsessie met Willem Christian in botsing gekom. Witbooi het met sy

24 (KGB) Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 9, p.86.

kommando na die suide vertrek om Tseimab, wat 'n Keetmanshoper was en saam met Arisimab teen hom geveg het, gevange te neem. Tseimab het na Willem Christian se gebied gevlug. Witbooi het die onderkaptein van Swartmodder (Keetmanshoop) vir die ontsnapping en ook die uitlewering van Tseimab aan hom verantwoordelik gehou.²⁵

In die tussentyd het Witbooi sy opwagting ook in die Veldskoendraers se gebied gemaak, met die doel om bloedwraak te neem. Die Veldskoendraers het egter na die Karasberge gevlug en van die Bondelswarts wat daar was, het van die Veldskoendraers se vee aan Witbooi gegee.²⁶ Hierdie konfiskering van die Veldskoendraers se vee het Hahn in sy guns gebruik om kompensasie van 600 pond sterling van Christian vir die Veldskoendraers te bewillig, om sodoende in hul guns te wees. Hy het op 7 November 1889 na die Veldskoendraers se gebied vertrek om konsessies vir sy maatskappy te verkry.²⁷ Hy het byna 12 000 patrone, kruit, lood en gewere by hom gehad en het die Veldskoendraers van ammunisie voorsien en hulle kon toe hul laers by Gei/ab en /Giris opslaan, waar hulle Witbooi se ondersteuner, die handelaar Robert Duncan, wat vanaf Kimberley vir hom ammunisie aangery het, se waens kon deursoek.²⁸

In die tussentyd het Willem Christian ook na Keetmanshoop

25 (KGB) Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 9, p.74.

26 Ibid.

27 Ibid., 9, p.84.

28 Ibid.

(Swartmodder) vertrek. Hy het met die doel gegaan om eerstens die kaptein van Swartmodder, Jonathan Tseib, wat deur Wandres as onbekwaam beskryf was, te onttroon. In werklikheid wou Willem Christian van Tseib ontslae raak omdat hy konsessies aan Robert Duncan gegee het. Tweedens sou hy probeer het om Hendrik Witbooi oor te haal om vrede met die Veldskoendraers te sluit. Witbooi het egter al die besittings van die Veldskoendraers opgeëis op grond van die feit dat hulle hom eerste aangeval en hy hulle daarna van hul grond verdryf het. Christian wou gehad het dat die Veldskoendraers aan Witbooi se eise moes toegee, maar hulle het beslis geweier. Witbooi het die veld by Swartmodder ingetrek, waar hy met sy 180 manskappe op Christian se gasvryheid geleef het en waar hy al sy perde deur perdesiekte verloor het.²⁹ Op daardie stadium was daar dus twee heersers oor die Veldskoendraers se gebied, naamlik Christian, wat homself as hul opperhoof beskou het en Witbooi, wat vir homself die Veldskoendraergebied toegeëien het omdat hy hulle oorwin het.

Kort na sy terugkeer uit Keetmanshoop het Christian 'n brief van dr. Goering op Warmbad ontvang. Daarin is hy meegedeel dat Goering in Julie daar sou wees. Die doel van sy besoek sou wees om Duitse beskerming aan Christian aan te bied, want Goering het toe alreeds

²⁹ (KGB) Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 9, p.81.

aan eerwaarde T. Fenchel gesê dat as Christian sou weier om om Duitse beskerming te vra, hy die Duitse vlag sondermeer in Warmbad sou hys.³⁰ Henry Gibson, die prokureur van die Kharaskhomasindikaat, het ook in die tussentyd op Warmbad aangekom en tussen hom en Hahn het hulle nog meer regte vir die maatskappy gekry. Willem Christian was nou ook as vennoot in die saak beskou. Waarom die sindikaat op Goering gewag het om die konsessie goed te keur is onverstaanbaar, want Christian het tot daardie tyd nog nie om Duitse beskerming gevra nie en het dus nog nie onder die gevolglike Duitse oorheersing gestaan nie.³¹

Die Veldskoendraerkonsessie

Terwyl Christian op Goering gewag het, het hy saam met Hahn en Gibson na Keetmanshoop vertrek om 'n nuwe kaptein in die plek van Hans Arisimab, wat deur Hahn uitgemanoeuvreer was, aan te stel. Christian het hulle op uitnodiging van Gibson vergesel. In die plek van Hans Arisimab is sy broer, Jan Hendrik, deur Hahn en met die hulp van die onderkaptein, I Auxamub Bloedoog, as hoofman van die Veldskoendraers, aangestel.³²

Volgens Hans Arisimab het hy na Hahn gegaan en wou van hom

30 (KGB) Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 9, p.82.

31 Ibid.

32 Ibid., 9, pp.84,88.

ammunisie koop. Hahn het egter gesê dat hy slegs ammunisie aan hom sou verkoop as hy vir hom 'n konsessie sou gee. Hy het aan Hahn verduidelik dat hy dit nie kon doen nie. Omdat hy siek was, het hy iemand na Hahn gestuur vir ammunisie, maar Hahn het by sy eis gebly. Agter sy rug is sy broer Jan Hendrik toe as hoofman aangestel. Jan Hendrik het vir Hahn die konsessie gegee en in ruil daarvoor ammunisie gekry.³³

Hierdie Veldskoendraerkonsessie is dan ook deur Jan Hendrik as "Independent Chief of the Habobes or Veldschoendrager Territory, acting for myself, my heirs and successors---" op 29 November 1889 onderteken. Die area wat deur die konsessie gedek was, het as noordgrens die suidelike grens van die Simon Koper-gebied gehad. Die suidgrens was 26 grade 33 minute suidelike breedtegraad (of die breedte lyn op die suidoewer van die Gei!Aubrivier by die fontein in die canyon by Gei!Aub), wat ook al die verste suid was, vanaf die !Uri Gurubrivier op die westekant, tot die 20°O.L. Die oostelike grens van die Bondelswartgebied was die wesgrens en die oosgrens was die 20°O.L., ingeslote, as dit nie alreeds deur bogenoemde berekenings ingesluit was nie en Kiris met die hoofwaterbronne daarop. By hierdie konsessie was ook ingesluit eenhonderd Engelse vierkante myl by Garabis, op die +Goub of Bakrivier.

 33 (KGB) Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 9, pp.101-102.

Dit is duidelik dat Hahn eers die betrokke kaptein se toestemming vir konsessies verkry het en dat die voorwaardes eers agterna opgestel en daarna slegs deur die stamhoofde onderteken is. Die toegewings het dan, wat Hahn betref, alles ingesluit wat hy nog agterna daarby wou voeg.

Soos alreeds in vorige hoofstukke gemeld, het Hahn Groot-Namakwaland geografies goed geken. Hy het ook alle ekonomiese toestande en kulturele aspekte van die gebied geken. Waar hy hom ook al bevind het, het hy opnames en aantekeninge gemaak, asook landkaarte van die omgewing opgestel. Die omgewing waarvan Keetmanshoop die middelpunt gevorm het, het hy baie beter as die res van Groot-Namakwaland geken, want dit was die omgewing waarin sy vader gearbei het. Dit is ook moontlik dat Willem Christian se vriendskap met hom 'n uitvloeisel van sy vader se bekendheid onder die Christian-familie was.

Die Kharaskhomasindikaat het sy hoofwartiere en enigste kantoor in Londen gehad en teen November 1889 was dit nog net Hahn, Gibson, G.A. Maclean en Claude G. Sawyer wat as lede van die saak bekend was. Dit kan dus aangeneem word dat Hahn, wat al die aanvoorwerk vir die konsessies gedoen het, die enigste persoon was wat al ooit

in Groot-Namakwaland was, of van die omstandighede daar bewus was. Sy kennis van die Nama het sover gestrek dat hy geweet het dat hul woord hul eer was en dat hulle nie op hul woord terug sou gaan en hul toegewings sou terug trek nie.³⁴

Wat die bewoording van die Bondelswart- en die Veldskoendraerkonsessies, asook die Swartmodderkonsessie wat hy in 1892 verkry het, betref, asook die berekenings daarin en noukeurigheid waarmee dit beskryf was, was 'n patroon eie aan Hahn. Hy het besonderhede gewoonlik in fyn detail neergepen. Moontlik was dit 'n gewoonte wat uit onsekerheid gebore was, omdat sy ondernemings en sy onderhandelings soos in hierdie geval dikwels van so 'n aard was, dat dit enige tyd skipbreuk kon ly. Hy moes dus tasbare bewyse van sy doen en late in 'n saak gehad het.

Na hy gevind het dat hy Willem Christian onder sy invloed gehad het en dat dit hom die reg gegee het om selfs kapteins uit hul posisies te ontslaan, het hy minder gunstige bepalings by die tweede konsessie ingevoeg. Die sindikaat se bydrae het al kleiner geword en die nadele verbonde daaraan vir die inboorlinge al groter. Die meeste bepalings in die eerste twee konsessies stem ooreen, soos die algemene regte tot mynbou, die reg om hout te maak, die bou van

34 (KGB) Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 9, p.80.

spoorweë, ensovoorts, maar dan is daar ook grootskaalse veranderinge in die tweede beskrywing, wat binne die verloop van 'n paar jaar die hele Veldskoendraergebied in die wettige besit van die Kharaskhomasindikaat sou bring. Die sindikaat was nou die alleen-agente vir die verkoop van grond in die gebied en die Veldskoendraers kon nie grond sonder hulle toestemming verkoop nie. As agente sou hul kommissie 50% van die verkoopprijs wees. Die Veldskoendraers moes alle oordragkoste verbode aan verkooptransaksies betaal. As private eiendom kon hulle onmiddellik die gronde van Geitsaub en /Giris, met hulle hoofwaterbronne as sentrum, vir respektiewelik 300 en 250 pond sterling koop. Albei plekke se omvang het 100 vierkante myl ($160,9 \text{ km}^2$) beloop. Ander negatiewe verskille vir die swartes in die twee konsessie, was dat waar hulle in die eerste geval 7% van die winste sou kry, dit in die tweede geval na 2% gekrimp het. Teenoor die Kharaskhomasindikaat se lewensreg in die Bondelswartkonsessie, maar wat hulle na 20 jaar kon opsê, kon hulle hul lewensreg nou binne 'n jaar opsê, terwyl die stam 1 000 pond sterling vir kontrakbreuk moes betaal. Vir die tweede konsessie sou ook net 50 pond sterling jaarliks vir regte betaal word, in plaas van 200 pond sterling. Die grond rondom 'n myn of werke sou, in plaas van 'n afstand van 4 myl (6,4 km), nou vir 8 myl (12,9 km) in hulle besit wees en die strook

van 1 myl (1,6 km) na alle kante van putte, damme ensovoorts, sou nou met 'n strook van 4 myl (6,4 km) in hulle besit wees.

As getuies was die Veldskoendraerkonsessie op 29 November 1889 by Onxas deur Jan Hendrik !Naukham as hoof, Jephtha Mattheus !Nauxab namens die onderkaptein I Auxamub Bloedoog, Kido Mattheus, Hans Koper en Paulus Kido onderteken. Nie een van bogenoemdes kon lees of skryf nie. Hahn en Gerald A. Maclean het gesamentlik vir die Kharaskhomasindikaat geteken. Timotheus Sneeve, as onderkaptein van die Bondelswarts, het daarna gesertifiseer dat die inhoud by 'n aantal geleenthede deur Hahn in Hollands en deur hom in Nama aan die kaptein, sy onderkaptein, ministers, regters en raadslede verduidelik was.³⁵

Hahn se onderhandelinge met Willem Christian en die nuwe kaptein Jan Hendrik, wat Hahn sondermeer in sy broer Hans se plek as kaptein aangestel het, het Hendrik Witbooi genoodsaak om 'n lang brief van protes aan Christian, vanaf Hoornkrans op 1 Augustus 1890 te skryf. Daarin maak hy melding dat hy die Veldskoendraergebied in oorlogvoering wettig bekom het en dat Hahn geen reg gehad het om grond daar te koop nie. Hy het die gebied deur die "stort van bloed en met die hulp van die Here oorwin" en hy was verontwaardig dat

35 (NAN) ZBU U iv h 1 South African Territories Ltd., "Generalialia": The Veldschoendrager Concession, p.52.

daar verniet bloed gestort was. Hy het dit aan Christian gestel dat Hahn se optrede nog bloedvergieting tot gevolg sou hê en dat hy dit nie kon verstaan het dat Hahn, wat bewus daarvan was dat eiendom aan die veroweraar behoort het, met die Veldskoendraers kon onderhandel nie. Hy het 'n antwoord op hierdie brief verwag, want hy het Hahn as 'n persoon wat onderdanig aan Christian behoort te wees, beskou.³⁶

Wat Hendrik Witbooi nie geweet het nie, was dat Willem Christian alreeds geld aan Hahn verskuldig was. Volgens die bepalinge wat Hahn in die konsessie neergelê het, moes Christian 600 pond sterling betaal vir die skade wat Hendrik Witbooi die Veldskoendraers berokken het. Hierdie 600 pond vir die skade wat deur Christian betaal moes word, was 'n maklike manier om die Veldskoendraers insiklik te maak en aan te spoor om die konsessie aan hom te gee.

Eers op 13 Augustus 1891 het Willem Christian op Hendrik Witbooi se brief geantwoord. Uit sy brief blyk sy mismoedigheid of onbekendheid met die regte wat hy aan Hahn oorgedra het, want die hele brief is 'n herhaling van die sin dat hy nie geweet het wat om vir Hendrik Witbooi oor Hahn se doen en late te sê nie. Hy erken

36 (NAN) H. Witbooi: Die Dagboek van Hendrik Witbooi, p.90.

wel daarin dat die grond aan Hendrik Witbooi behoort het en dat Hahn nie die reg gehad het om grond daar te koop nie.³⁷ Hahn het egter geen probleme in verband met sy sakebelange in die Veldskoendraers se area van Hendrik Witbooi gekry nie, want Witbooi het sy hande vol gehad met Curt von Francois, wat daarop uit was om alle weerstand teen Duitse besetting te vernietig.

Die Swartmodderkonsessie

Op 19 Mei 1890 het Hahn die Swartmodderkonsessie in sy besit gehad en dit was deur Willem Christian self, as opperhoof van die Swartmoddergebied aan Hahn oorgedra, daar hy die stamhoof, Jonathan Tseib, ontslaan het omdat hy die konsessie aan Robert Duncan, sonder Christian se toestemming sou gegee het. As daar nou opgelet word na die verloop van sake vandat Hahn vir die eerste keer sy opwagting as agent van die Kharaskhomasindikaat by Willem Christian gemaak het, is dit waarskynlik Hahn wat vir Christian oorreed het om Tseib te ontslaan.

Hahn het die Swartmodderkonsessie verkry deurdat hy die swartes omgekoop het met die belofte dat alle persone wat by die oordrag van die konsessie betrokke was, 25 pond sterling per jaar sou

37 (NAN) H. Witbooi: Die Dagboek van Hendrik Witbooi, p.90.

ontvang. Dit was 'n gesonde beoordeling om mense gelukkig en tevrede te hou. Christian, die kaptein wat nog in Tseib se plek aangestel moes word, die onderkaptein, Jonathan Tseib, Mattheus Platje, asook die sendeling sou almal 25 pond per jaar ontvang. Afgesien hiervan sou elk van bogenoemdes vyf aandele elk ontvang het. Die konsessiehouer het die reg gehad om op 12 maande kennisgewing die konsessie op te sê en daarmee sou onmiddellik alle verantwoordelikhede van die houer verval het. Die konsessie was deur Willem Christian en die hoofamptenare van die Bondelswart onderteken. C. Wandres en T. Fenchel het geteken dat bogenoemdes die dokument verstaan het.³⁸

Die bal wat Hahn aan die rol gesit het, het vinnig momentum verkry en die uitbuiting van die swart mense het nou versnel. Die onderhandelinge wat uitgeloop het op die Kharaskhomasindikaat se verkryging van 'n groot deel uit die suidelike gebied van Groot-Namakwaland, het met 'n ander tipe mens plaasgevind as die kaliber van die Basters wat Hahn in die sewentigjare uit Rehoboth uitgewerk het. Na die verkryging van die drie konsessies het die sindikaat op Goering gewag om dit goed te keur - iets wat in elk geval onnodig was omdat die Duitse regering nog nie beskermingsverdrae met die drie gebiede gesluit het nie. Intussen

38 (NAN) ZBU U iv h l South African Territories Ltd., "Generalialia": The Zwartmodder Concession, p.39.

het Gibson in September 1890 na Engeland vertrek waar hy aanvoorwerk gedoen het om die maatskappy aan die gang te kry.³⁹ Tot op daardie tydstip was daar nog geen goud in Suidwes-Afrika ontdek nie. Die Kharaskhomasindikaat het wel langs die Oranjerivier koper gevind, maar dit was nie van 'n winsgewende aard nie.⁴⁰

Die kontrak tussen Hahn en die Kharaskhomasindikaat

Klousule 3 van die voorlopige artikels van die maatskappy het gemeld dat die maatskappy 'n ooreenkoms met dr. Johann Theophilus Hahn sou aangaan, maar dat die direkteure volle mag gehad het om van tyd tot tyd die bepalings van die ooreenkoms te verander. Dit kon voor of na die aanvaarding daarvan geskied.⁴¹ Volgens klousule 61 wat oor die stemreg van aandeelhouders handel, het die getal stemme wat die aandeelhouders gehad het een stem vir elke aandeel beloop. Daar was egter geen stemreg toegeken aan die aandele wat van 1 tot 600 genommer was nie. Volgens die ooreenkoms aangegaan in klousule 3 sou Hahn hierdie 600 aandele as volbetaalde aandele ontvang, asook 300 aandele wat nog nie aan hom oorhandig was nie.⁴² Geen verdere besonderhede is hieroor bekend nie.

Die stigting van die Imperiale Koloniale Kantoor in Duitsland

39 (KGB) Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 9.

40 Ibid., 9, p.90.

41 (NAN) ZBU U iv h 1 South African Territories Ltd., "Generalialia", 1, no. 3, p.6.

42 Ibid, no. 61, p.15.

In die tussentyd het daar belangrike veranderinge in Duitsland plaasgevind wat 'n direkte invloed op Suidwes-Afrika gehad het. Bismarck is deur Georg von Caprivi as Rykskanselier opgevolg. Hy het die Imperiale Koloniale Kantoor ingestel, wat as 'n afdeling van die Duitse Departement van Buitelandse Sake sou funksioneer. Goering wat na sy terugkeer uit Duitsland in 1888 gevind het dat Kamaharero sy beskermingsooreenkoms met Duitsland gekanseleer het, asook die Duiters in Okahandja beveel het om die gebied te verlaat, het om militêre beskerming gevra. Curt von Francois en sy broer is na Suidwes-Afrika gestuur en Von Francois het Goering wat Reichskommissar was, as Landeshauptmann vervang.

In Duitsland was daar egter grootskaalse ontevredenheid oor Duitse belange in Suidwes-Afrika. Finansiëel het dit niks tot die groei van die ekonomie in Duitsland bygedra nie. Von Francois is deur die kanselier gelas om die gebied met die minimum uitgawes te ontwikkel. Die eerste Duitse setlaars het in Julie 1892 in Suidwes-Afrika aangekom. Hulle het uit 25 gesinne bestaan en het plase naby die fort in Windhoek gekry. Kamaharero het in die tussentyd teensinnig om Duitse beskerming gevra omdat hy bang was vir Hendrik Witbooi. Met dagbreek op 12 April 1893 het Von Francois die slapende kraal van Hendrik Witbooi by Hoornkrantz aangeval. In

die aanval het 150 mense gesterf, maar Witbooi het egter ontsnap.⁴³

Dit was Von Francois se taak om Duitse gesag in Suidwes af te dwing, deur die inheemse stamme te dwing om Duitse beskerming aan te vra sodat hy die swartes se grond as kroongrond kon konfiskeer. Dit sou met blanke boere beset word en die swartes sou in reserwes gedwing word.⁴⁴ Hendrik Witbooi se vraag aan Von Francois som die situasie mooi op, toe hy wou weet: "--- wat is beskerming, en van wat word wy beschermd, en van welke gevaar, en moeilijkheid, en nood word een hoofd van ander hoofd beschermd?"⁴⁵ Op Von Francois se antwoord, dat hy hulle teen ander sterk nasies wou beskerm, soos die wat alreeds in die Bondelswartgronde ingetrek het, waar Hahn die mandaat ontvang het om mee te maak wat hy wou, het Witbooi geantwoord dat 'n onafhanklike hoof wat onder 'n ander hoof se beskerming staan geen onafhanklike was nie.⁴⁶

Vanaf Londen het Gibson, wat toe die besturende direkteur van die sindikaat geword het, vir Von Caprivi genader om die konsessies goed te keur. Die Duitse regering het geweier om al hierdie grond aan die sindikaat af te staan, maar het besluit om hulle 'n kleiner

43 J.H. Wellington: South West Africa and its human issues, p.180.

44 I. Goldblatt: History of South West Africa: from the beginning of the nineteenth century, p.114.

45 Hendrik Witbooi: Die Dagboek van Hendrik Witbooi, p.132.

46 Ibid., p.133.

area te gee. Hierdie area sou uit 512 plase bestaan met 'n totale oppervlakte van 5 120 000 Kaapse morg. Vir die verkryging van die eerste 128 plase moes die sindikaat 'n maatskappy met 'n kapitaal van 100 000 M stig. Vir die tweede groep van 128 plase moes die maatskappy se kapitaal 200 000 M beloop en die Duitse regering moes tevrede wees dat hulle hul verpligtinge ten opsigte van die verbetering van die kommunikasie tussen Angra Penquena en die binneland nagekom het. Na 'n tydperk van vyftien jaar kon hulle die orige 256 plase in besit geneem het.

Volgens artikel 1, 2 en 3 van die versoekskrif vra die sindikaat die Duitse regering om hulle toe te laat om die eerste 128 plase van 10 000 morg elk in die gebied van die drie konsessies uit te soek. Na vyf jaar sou hulle 'n verdere 128 plase uitsoek en na 15 jaar sou hulle 'n addisionele 256 plase uitgesoek het. Artikel 7 het bepalings vir die bou van 'n spoorlyn bevat.

Von Caprivi het op 31 Oktober 1892 die versoekskrif van die Kharaskhomasindikaat in verband met die uitsoek van die plase in die Bondelswart-, Veldskoendraer- en Swartmoddergebiede goedgekeur.⁴⁷ Op 20 Desember 1892 was daar 'n ooreenkoms tussen die Kharaskhomasindikaat en die Deutsche Kolonial-Gesellschaft für

⁴⁷ (NAN) ZBU U iv h 1 South African Territories Ltd., "Generalialia", 1, p.10.

Südwest-Afrika, waarby die maatskappy die Kharaskhomasindikaat toestemming verleen het om tegnisi na Lüderitzbaai te stuur, met die doel om vervoer vir passasiers en goedere per spoorweg met behulp van dierkrag, stoomkrag, elektrisiteit of padvervoer te voorsien. Andersins sou hulle die hawe ondersoek met die doel om dit te verbeter, of ander verbeterings vir die verkeer tussen die hawe en die binneland aan te bring.⁴⁸

Die Kharaskhomasindikaat het hulle nou begin vasloop, want dit was in hierdie geval nie net 'n saak van vat nie, maar van regte onderhandeling en teen 'n prys wat die omstandighede geregverdig het. Daar was reëls deur die Gesellschaft vasgelê, wat nie net oor die stiptelikheid van die afhandeling van die ondersoek gegaan het nie, maar ook die gebruik en aankoop van eiendom.

Vir die regte in die ooreenkoms aangegaan, moes die Kharaskhomasindikaat die Deutsche Kolonial-Gesellschaft für Südwest-Afrika die som van 100 000 pond sterling betaal waarvan 50% in kontant en die res in aandele moes wees. Uit die bewerking van elke myn op hulle grond wou die maatskappy een derde van die winste gehad het. Die betaling van die 50 000 pond sterling in kontant moes alreeds geskied het 14

 48 (NAN) ZBU U iv h l South African Territories Ltd., "Generalialia": Agreement between the Kharaskhoma Syndicate and the Deutsche Kolonial-Gesellschaft, 1, p.2.

(NAN) No.246 Boere vergader voor die vergadering van die
Kharaskhomasindikaat.

dae na 'n maatskappy begin het om die vervoeraangeleentheid van stapel te stuur. By die ondertekening van die dokument met die direkteure van die Deutsche Kolonial-Gesellschaft für Südwest-Afrika was net Gibson as verteenwoordiger van die Kharaskhomasindikaat teenwoordig.⁴⁹

Op 22 Mei 1893 was daar 'n vergadering tussen die Kharaskhomasindikaat en die blanke boere van die Bondelswart-, Veldskoendraer- en die Swartmoddergebiede, waar daar antwoorde gegee sou word op die baie vrae van die boere. Daar was 16 boere teenwoordig en die vergadering is, afgesien van Hahn en Gibson, ook deur G. Duft (president van die Mynraad), Carl Wandres (sendeling), Willem Christian (opperhoof), Klaas Matroos (kaptein van Swartmodder) en Timotheus Sneeve (onderkaptein van die Bondelswarts) bygewoon. Afgelei van die name van die boere wat geteken het dat hulle tevrede met die regulasies ten opsigte van hulle was, was daar geen Duitse boere by die vergadering nie.⁵⁰

Sonder enige murmurering van Christian, Matroos en Sneeve, of 'n protes van die sendeling, het die Kharaskhoma aan 15 boere verduidelik dat hulle 11 000 000 akker grond van Willem Christian en ander kapteins gekoop het.⁵¹ Volgens die konsessies wat deur

49 (NAN) ZBU U iv h l South African Territories Ltd., "Generalialia", 1, pp.5,8.

50 Ibid., Provincial Land Regulations applicable to Farmers resident in the Bondelzwarts, Zwartmodder and Veldschoendrager Territories, p.5.

51 Ibid., p.1.

Hahn in sy guns opgestel was, het die inboorlinge wel die regte op die vruggebruik van die omgewing gehad.

Wat die koop van grond betref, was daar in die Bondelswartkonsessie 'n klousule waarvolgens 'n stuk grond van 6 vierkante myl belastingvry vir drie jaar kon gebruik. Daarna sou die sindikaat belasting van 15 pond per jaar daarop betaal, maar hulle kon dit enige tyd teen 'n prys van 300 pond sterling koop. Dit was die enigste grond wat volgens die ooreenkomste in die konsessie te koop was. Wat die Veldskoendraerkonsessie betref, kon die sindikaat onmiddellik na die kontrak afgehandel was Gitsaub, met insluiting van die waterbronne, vir 300 pond en /Giris met sy waterbronne vir 250 pond gekoop het. Beide gronde het 100 vierkante myl (160,9 km²) beslaan.⁵²

Die strop om Willem Christian se nek het al stywer begin trek. Die Kharaskhomasindikaat het gevind dat in hul lang afwesigheid Christian sy koninklike reg gebruik het en lisensies vir weiding teen 'n nominale prys aan boere verkoop het en dat hy nou erken het dat hy verkeerd gehandel het. Die sindikaat se regulasies sou op 1 Oktober 1893 in werking tree en die lisensies wat Christian aan die boere uitgereik het, sou dan ongeldig wees. Gibson het die boere

52 (NAN) ZBU U iv h l South African Territories Ltd., "Generalialia",
1.

gedreig dat hulle die lisensies vir weiding sou verbeur as hulle nie die sindikaat se fooie betaal nie. Hy het glo baie navrae oor grond van blankes uit die Kaapkolonie, Brits-Betsjoeanaland en die Transvaal gehad. Die sindikaat was nou bereid om enige ongebruikte of 'n bepaalde stuk grond te verhuur. So 'n stuk grond kon ook deur die huurder volgens sekere omskrywings gekoop word. Na beprekings is die vergadering verdaag. Na dit hervat was, het 11 teenwoordige boere vir hulself en namens vyf wat die oggend teenwoordig was, geteken dat hulle tevrede met die sindikaat se bepalings was.⁵³

Die volgende dag was daar 'n vergadering met die swart mense en die toegewings aan hulle berus het, is hardop deur Hahn in Hollands en direk vanuit Gibson se Engels vertaal. Sneeve het dit in Nama vertaal.⁵⁴

Die sindikaat, volgens sy ooreenkoms met die Duitse regering, kon 512 plase kies. Warmbad, Keetmanshoop en /Giris wat aan die inboorlinge beloof is, het hulle toe nie gekry nie, want op 11 September 1895 is al die regte van die Kharaskhomasindikaat aan die South African Territories Company Ltd. oorgedra.⁵⁵ Hierdie onderneming was van plan om vereers 25 plase te kies. Dit sou die eerste plase van die eerste groep van 128 plase wees, wat die

53 (NAN) ZBU U iv h 1 South African Territories Ltd., "Generalialia", 3.

54 Ibid.

55 I. Goldblatt: History of South West Africa: from the beginning of the nineteenth century, p.118.

Kharaskhomasindikaat met die toestemming van die Duitse regering kon uitsoek.⁵⁶

Hahn se droom van blanke besetting van Suidwes-Afrika het bewaarheid geword. Die swart mense was nou met sy hulp van hul grond vervreemd en in reserwes gedwing. Die gebied van Willem Christian het deur sy vingers geglip die oomblik toe hy met Hahn begin onderhandel het. Suidwes-Afrika was sonder die knal van 'n enkele geweerskoot gereed vir die bewoning, gebruik en besit van blankes.

56 (NAN) ZBU U iv h l South African Territories Ltd., "Generalialia", 3, Extract from the minutes of the meeting of the Board of Directors of the South African Territories Company Ltd., 11/3/1898.

HOOFSTUK 8

LAASTE JARE

Terug na Stellenbosch, 1895-1899

Na die oorname van al die bates van die Kharaskhoma Exploring and Prospecting Syndicate, Ltd. deur die South African Territories op 11 September 1895, het Hahn weer eens sy opwagting in Kaapland gemaak en sy intrek in 'n gehuurde huis, Dorpstraat 99, Stellenbosch, geneem.¹

Sy terugkeer en verblyf op Stellenbosch was egter vir hom en sy gesin rampspoedig. Teen die einde van September 1895 het sy vrou ruggraatkoors opgedoen en het sy van haar vader, dr. Smuts, wat ook in Dorpstraat (moontlik Dorpstraat 90) gewoon het, mediese behandeling ontvang. Sy het egter na 'n siekbed van ses weke op 7 November 1895 in die ouderdom van 48 jaar in haar huis gesterf.²

Hul twee kinders, John Alexander Legerlotz en Roderick Gill Chalmers, was toe respektiewelik 18 en 15 jaar oud. Sy is op Stellenbosch in die N.G.Kerkgroef by Papegaaiberg

1 (KAB) MOOC 6/9/347 Death notices 2688-3006, no. 2837/1895.

2 (Dept. van Binnelandse Sake) Death notices, no. 345, 1895.

begrawe.³

Volgens die egpaar se gesamentlike testament, wat op 12 Maart 1893 opgestel was, sou die langste oorlewende lid van die huwelik alle beweegbare en onbeweegbare eiendom erf. Hulle het geen vaste eiendom besit nie en in die testament wat Hahn opgestel het, was ook slegs van aandele in die Kharaskhomasindikaat melding gemaak.⁴ Hahn was self die eksekuteur van sy vrou se boedel.

Na die dood van sy vrou het Hahn klaarblyklik in Dorpstraat bly woon totdat hy op 14 Mei 1897 sy eerste en enigste vaste eiendom in die Stellenbosch-distrik gekoop het. Hy het die plaas Blaauwklip (Blaauwklippen) in Moddergat (vandag Helderberg) van die mediese dokter Frederick August Hanf gekoop. Die grond het 'n omvang van 255 morg en 556 vierkante roede beslaan. Ingeslote in die koopsom van 3 000 pond sterling was die aangrensende stuk grond van 10 morg 169 vierkante roede.⁵

Na die dood van sy eerste vrou het hy die oujongnoui Laura Alanda Fennemore Wolff, in Pruise van Duitse ouers gebore, die hof gemaak. Dit is nie seker wanneer hulle mekaar ontmoet het of hoe lank hulle mekaar geken het voordat hulle op 29 Julie 1897 in die huwelik

3 (Dept. van Binnelandse Sake) Death notices, no. 345, 1895.

4 (KAB) MOOC 7/1/592, no. 105/2440 Wills, no. 470.

5 (Aktekantoor) Quitrent Register H 2063, no. 1, Deed of Transfer made in favour of Johann Theophilus Hahn, 29/4/1897.

getree het nie. Die paar is by daardie geleentheid in Hahn se woonhuis op Blaauwklip met 'n spesiale lisensie en buite gemeenskap van goedere deur die predikant van die Nederduitse Gereformeerde Kerk, J. H. Neethling, in die eg verbind. As getuies het J. Krige en die Stellenbosse afslaer P.J. Bosman opgetree.⁶

Hahn en sy tweede vrou het nie lank op Blaauwklip gewoon nie, aangesien hy reeds kort na die aankoop van die plaas insolvent verklaar is. Op 30 November 1898 is sy plaas op 'n openbare veiling aan Cecil John Rhodes vir 3 550 pond sterling verkoop.⁷

As versekeringsagent na Johannesburg, 1899

Na die verkoop van Blaauwklip het hy as versekeringsagent vir die Amerikaanse versekeringsagentskap, Equitable Life Assurance Society, gaan werk. In Maart 1899 is hy deur die maatskappy na Johannesburg gestuur om daar versekering aan die Duitssprekendes te verkoop. Op die vooraand van die Anglo-Boereoorlog het Hahn en sy vrou dus hul intrek in Markstraat 206, Johannesburg, geneem.

Die Anglo-Boereoorlog

6 (GKA) G2 7/5 Stellenbosch Huweliksregister, 1887-1913
29/7/18/1897.

7 (Aktekantoor) Quitrent Register Q 1251, no.1, Deed of Transfer
made in favour of The Honourable Cecil John Rhodes, 29/7/1899.

In die gespanne en onseker omstandighede het Hahn in Johannesburg as versekeringsagent met alle lae van die samelewing te doen gekry. Na aanleiding van gesprekke met pro-Boere- en pro-Britsondersteuners wat in die politiek bedrywig was, het hy tot die slotsom gekom dat hy as 'n spioen vir die Engelse regering kon werk.

Alhoewel hy nie die Uitlanderpetisie van 1899 onderteken het nie, het hy hom vereenselwig met die griewe wat daarin gelug was en het hy in sy daaglikse omgang gevind dat daar grond vir hierdie griewe was en dat dit van 'n veel erger aard was as wat in die petisie gemeld was.⁸ In die petisie wat deur 21 684 persone onderteken en aan die Britse koningin gerig was, het die Uitlanders hul ontevredenheid met hul politieke stand in die Suid-Afrikaanse Republiek uitgespreek. Daarin het die Uitlanders hul griewe in verband met stemreg, regspleging, polisie, plaaslike bestuur, kulturele en ekonomiese aangeleenthede in die Transvaal gelug. Hulle het gemeld dat hulle heeltemal weerloos was, daar die polisie deur die staat aangestel was en nie deur die munisipaliteit nie. Hulle was stemloos en daar het nie meer 'n onafhanklike regstelsel in die Transvaal bestaan nie. Daar was dus geen mag waarop hulle kon steun nie.⁹

8 (TAB) MGP 3068/00 Report by J.T. Hahn, no. M.G.P. 3070/00: Hahn - Intelligence Department, Cape Town, 26/8/1900. p.149.

9 L. Creswicke: South Africa and the Transvaal War, 1, pp.180-181.

Na herhaalde eise deur die Britse regering om burgerskap aan sy onderdane in die Transvaal, het president Kruger en sy ondersteuner, president M.T. Steyn van die Oranje-Vrystaat, tot die besluit gekom dat die kwessie voor hande nie om stemreg gedraai het nie, maar wel oor die onafhanklikheid van die republiek. Kruger het daarom met 'n ultimatum op 9 Oktober 1899 na vore gekom, waardeur geëis is dat alle Britse troepe wat op die grense van die Transvaalse Republiek byeen was, onttrek moes word. Nadat daaraan nie gehoor gegee is nie, het Kruger op 11 Oktober 1899 krygswet in Transvaal aangekondig. Steyn het terselfdertyd sy burgers gemobiliseer om Kruger te ondersteun.¹⁰ Die verontagsaming van die uiltimatum deur Brittanje het die begin van die Anglo-Boereoorlog ingelui.¹¹

Volgens Hahn is hy by drie geleenthede genader om amalgaam oor die grense na Bloemfontein, Oos-Londen en Port Elizabeth te smokkel, want sy werk as assuransieagent sou ideale kamoefflering vir sulke ongerymdhede verskaf.¹² Goudamalgaam is 'n legering van goud (plus silwer) met kwiksilwer. 'n Pasta-agtige goudamalgaam van een deel goud en 8 tot 9 dele kwik is vroeër vir vergulding gebruik.¹³ Ten spyte van sy persoonlike swak finansiële posisie

10 M.C. van Zyl: *States and Colonies in South Africa, 1854-1902* (C.F.J. Muller (ed.): Five hundred years: a history of South Africa, pp.326,327).

11 Ibid., p.328.

12 (TAB) MGP 3068/00 Report by J.T. Hahn, no. M.G.P. 3070/00: Hahn - Intelligence Department, Cape Town, 26/8/1900, p.149.

13 P.C. Schoonees (red.) Die Afrikaanse Woordeboek, 3, p.363.

het Hahn nie toegegee aan hierdie versoeke om smokkelhandel te bedryf nie.¹⁴

Op 26 Augustus 1900, dit wil sê nadat Pretoria reeds deur die Britse magte ingeneem is, was Hahn in die Hansa Hotel op die hoek van Burg- en Strandstraat, Kaapstad, waarvandaan hy 'n brief aan die Britse Departement van Inligting gerig het om sy dienste as inligtingsbeampte aan die departement aan te bied. Hy het gevoel dat hy waardevolle inligting aan die staat kon verskaf.¹⁵ As persone wat van sy eerbaarheid kon getuig, het hy aan die Departement die volgende name verstrekk: W.G. Fairbridge van die prokureursfirma Fairbridge-Aderne en Lawton van Kaapstad, asook die volgende parlamentslede van die Kaapkolonie: James Rose-Innes, prokureur-generaal van Kaapstad, L.W.V.; J.L. Graham, Koloniale Sekretaris, L.W.R.; J.C. Faure, L.W.R.; W. Ross, L.W.R.; Sir Pieter Faure, L.W.V., Sekretaris van Landbou en Kol. Schermbrucker, L.W.V.¹⁶

In sy aansoek het hy eerstens bewerings van bedrog in die Transvaalse staatsdiens gemaak. By verskeie geleenthede het hy gehoor hoe speurders spog met die winste wat hulle uit die koop en die verkoop van amalgaam maak, asook hoe hulle omkoopgeld uit

14 (TAB) MGP 3068/00 Report by J.T. Hahn, no. M.G.P. 3070/00: Hahn - Intelligence Department, Cape Town, 26/8/1900, p.150.

15 Ibid., p.149.

16 Ibid., p.155.

onwettige drankhandel ontvang. So noem hy die geval van die speurder Ludemann wat slegs 25 pond per maand verdien het, maar gespog het dat hy van 30 tot 50 pond per week spandeer het.¹⁷ In sy aansoek het hy ook inligting van 'n sensitiewe aard onder die aandag van die regering gebring.

In April 1899, nog voor die uitbreek van die oorlog, het hy die tweelingbroer van Herman van der Spuy, die voormalige lid van die Wetgewende Vergadering vir Oudtshoorn in die Kaapse Parlement, ontmoet.¹⁸ Hierna het hulle klaarblyklik oor 'n tydperk van 'n paar maande gereeld in Franscati, 'n kroeg oorkant die Johannesburgse poskantoor, ontmoet. Uit hul gesprekke het Hahn afgelei dat Van der Spuy 'n lid van die Transvaalse Geheime Diens was. Hierdie afleiding is in Oktober 1899 deur Van der Spuy self bevestig. Hahn het ook vermoed dat Van der Spuy met president Kruger bevriend was, aangesien hy Kruger weekliks besoek het.

Tydens een van hul gesprekke het Hahn teenoor Van der Spuy opgemerk dat hy nie kon glo dat president Kruger, nadat hy in Engeland besoek afgelê en van die land se militêre krag moes weet, so dwaas sou wees om Engeland die oorlog aan te sê nie. Hahn was van mening dat Brittanje die Transvaal maklik sou oorrompel. Van der

17 (TAB) MGP 3068/00 Report by J.T. Hahn: Hahn - Intelligence Department, Cape Town, 26/8/1900, p.153; R. Kilpin: The Romance of a Colonial Parliament, p.158.

18 Ibid., p.153.

Spuy het vurig daarop geantwoord dat die Transvaalse regering die Republiek al vir die voorafgaande twintig jaar gereedmaak vir die oorlog. Die Transvaalse agente was op daardie stadium in die Kaapkolonie vanaf die noordoostelike distrikte soos Aliwal-Noord, Victoria-Wes en Dordrecht, dwarsdeur die Karoo in distrikte soos Richmond, Cradock en Graaff-Reinet, asook in Kaapstad en noordweswaarts tot by Springbok werksaam. Hierdie agente het volgens Van der Spuy reeds 12 000 Mausers met ammunisie in die oostelike distrikte uitgedeel. Daarbenewens het die republieke 80 000 gewapende manskappe in die Kaapkolonie gehad.¹⁹ Hierdie inligting was egter ver van die waarheid.

Van der Spuy het ook voorspel dat 1899 die jaar sou wees waarin die Britse regering in Suid-Afrika, dit wil sê in die Kaapkolonie en Natal, tot 'n val sou kom. Voordat Britse troepe van Engeland sou kon land, sou die Republikeinse magte alreeds Kaapstad, Port-Elizabeth, Oos-Londen en Durban in besit gehad het en voor Kersfees sou die Vierkleur oor Tafelberg gewapper het. In hierdie oorname sou Amerika, Duitsland en Frankryk hulle bygestaan het.

By 'n ander geleentheid het Van der Spuy dit opgehaal dat hy op 10 Oktober 1899 vanaf Mafeking gekom het, waar hy as spioen vir die

19 (TAB) MGP 3068/00 Report by J.T. Hahn: Hahn - Intelligence Department, Cape Town, 26/8/1900, p.153.

Transvaalse regering opgetree het. Van der Spuy het gesê dat kolonel Baden-Powell daar besig was om skuilings te bou, maar dit sou van geen nut wees nie, want hulle het enige oomblik verwag dat Mafeking sou oorgee. Daarna sou hulle Kimberley inneem, Rhodes in 'n groot hok op Johannesburg se markplein sit en die boervroue dan toelaat om hom elke oggend met vrot eiers te bestook.²⁰ Hierdie inligting draai om die gebeure rondom die beleg van Mafeking.

In sy aansoekbrief het hy tegelykertyd die regering inligting aangebied oor ene Hirschfeld of Hirschberg, alias Fritz van Straaten. Van Straaten, soos hy bekend was, was 'n Duitse Jood en het vanuit Duitsland uitgewyk omdat hy daar met die gereg gebots het oor vervalsing en die verkragting van 'n dertienjarige meisie. Hy was 'n prokureur wat by die Universiteit van Konjagsberg in Pruise studeer het en was vir 'n tyd as prokureur aan 'n Duitse koerant verbonde. In Kaapstad het hy in die dokke as kruier en vertaler gewerk. In Johannesburg was hy vir ses maande die redakteur van die Südafrikanische Zeitung. As redakteur het hy al sy haat teenoor Engeland en die Engelse in sy blad uitgestort en dit het gesorg dat die Transvaalse regering die eienaar van die koerant, Michaelis, 'n jaarlikse toelaag van 300 pond gegee het. Na Michaelis egter uitgevind het wie Van Straaten nou regtig was, het

 20 (TAB) MGP 3068/00 Report by J.T. Hahn, no. M.G.P. 3070/00: Hahn
 - Intelligence Department, Cape Town, 26/8/1900, p.154.

hy hom as redakteur afgedank.

Van Straaten het ter wille van die Transvaalse regering met die Frankfurter Zeitung, die Volkszeitung van Keulen, die Rheinische Westfälische Zeitung, die Hamburger Nachrichten en verskillende ander Duitse koerante gekorrespondeer. Nadat hy deur Michaelis ontslaan is, het hy by die Transvaalse departement van inligting gaan werk en was deur die regering van 'n klein drukkerij voorsien, waar hy op 'n gereelde basis die pamflet Die Südafrikanische Correspondentz gedruk het. Van hierdie blad was 300 eksemplare elk na verskillende blaaië en instansies in Duitsland gestuur en die inhoud daarvan was van so 'n aard dat dit die Duitsers teen Engeland opgesweep het, aldus Hahn.²¹

Met die verskyning van hierdie pamflet was Van Straaten met die Transvaalse Staatsekretaris, F.W. Reitz, bevriend en hy was dikwels saam met Reitz in sy landaer in die strate van Pretoria opgemerk.²² In sy pamflet het Van Straaten ook dikwels van Reitz se gedigte, wat uit Afrikaans (Hahn tipeer dit as Platnederlands, "Low Dutch") vertaal was, gepubliseer. Van Straaten het van Reitz as die toekomstige president van die Verenigde State van Suid-Afrika onder die Transvaalse vlag gepraat. Blykbaar het Van

21 (TAB) MGP 3068/00 Report by J.T. Hahn, no. M.G.P. 3070/00: Hahn - Intelligence Department, Cape Town, 26/8/1900, p.151.

22 Ibid., p.150.

Straaten 'n skyn-aanval teen Kruger gereël, waarin 'n sekere Petersen-Fries en Kie. 'n rol gespeel het. Hiervoor het Van Straaten 'n ekstra 100 pond as vergoeding gekry. Hahn sê dat Van Straaten ook verantwoordelik was vir die Amerikaner, Reagan, se brutale aanval op die redakteur F. Eckstein. Na Reagan vir Eckstein voor die Standard Bank platgeslaan het, het Van Straaten hom na Reitz in Pretoria gehaas om dit te rapporteer en volgens Van Straaten het Reitz die voorval baie amusant gevind.²³

Van Straaten, as vertroueling van Reitz, het hom by die meer as 500 Duitse Sosialiste in Johannesburg geskaar en het dikwels vir hulle in hul klub, Vorwärts, toegesprek. Hy het hulle belowe dat Kruger deur sy invloed 'n klomp Sosialiste en hul families as immigrante uit Duitsland sou kry. Hy het die president om dertig vrywilligers gevra, sodat hy die redakteurs, Moneypenny en Pakaman, asook Eckstein uit hulle beddens kon gaan ruk en hulle en ander kapitaliste kon teregstel. Reitz sou aan Reuter se agent gesê het dat as niemand bereid was om Moneypenny te skiet nie, hy nie sou omgee om dit self te doen nie. Daar het egter niks van hierdie komplot gekom nie, want die Sosialiste het nie juis vir Van Straaten vertrou nie. Hahn het die redakteurs egter oor die komplot

23 (TAB) MGP 3068/00 Report by J.T. Hahn, no. M.G.P. 3070/00: Hahn
- Intelligence Department, Cape Town, 26/8/1900, p.151.

ingelig. Onder Van Straaten se invloed het 300 Sosialiste saam met die Duitse Brigade na Elandslaagte vertrek.²⁴ By Elandslaagte het die Transvaalse burgers hul eerste nederlaag gely.²⁵

Die laaste keer wat Hahn van Van Straaten gehoor het, was op 25 Mei. Hy kon sy naam verander het en kon ook self by Kruger of Reitz gewees het, of hy kon in Lorenzo Marques gewees het, waar hy met die hulp van Duitse koerante sy veldtog teen die Britte kon voortgesit het. Een ding wat hy baie seker van was, was dat Van Straaten gevind en onskadelik gemaak moes word, sodat hy met sy propaganda nie die Britse regering se oorlogspogings in die wiele kon ry nie.²⁶

Die brief van Hahn was deur die Militêre Kantoor, Pretoria, op 7 September 1900 in hul lêers geregistreer. Op die voorblad was 'n byskrif aangebring wat verklaar het dat die inligting soos daarin saamgevat moontlik waar kon wees, maar dat Hahn nie so 'n "clean potato" was nie.²⁷

Die einde

Hahn se brief van 26 Augustus 1900 aan die Britse Militêre

24 (TAB) MGP 3068/00 Report by J.T. Hahn: Hahn - Intelligence Department, Cape Town, 26/8/1900, p.152.

25 W.J. de Kock: The Anglo-Boer War (C.F.J. Muller (ed.): Five hundred years: a history of South Africa, p.333).

26 (TAB) MGP 3068/00 Report by J.T. Hahn: Hahn - Intelligence Department, Cape Town, 26/8/1900, p.158.

27 Ibid., p.148.

Regering was die laaste keer dat hy onder die aandag van die owerheid gekom het. Op 15 Oktober 1900 het Laura na 'n kort siekbed in die ouderdom van vyftig jaar gesterf. Hahn was die eksekuteur van haar boedel. In haar testament het sy haar besittings bemaak aan haar stiefseun, Roderick, wat nog op Stellenbosch woonagtig was. Die opbrengs van haar eiendom moes vir sy opvoeding aangewend word. Roderick het 'n totaal van 149 pond 19 sjielings en 9 pennies uit haar boedel ontvang.²⁸

In dieselfde huis, Markstraat 206, waar sy vrou ongeveer vyf jaar tevore gesterf het, is Hahn op 22 Januarie 1905 in die ouderdom van 63 jaar oorlede. Die oorsaak van sy dood is as kanker van die maag en lewer gesertifiseer en die dood het na 'n siekbed van 2 maande en 3 weke ingetree. Sy liggaam is deur sy seun Roderick, wat toe in Krugersdorp gewoon het, vir die ter aarde bestelling in die Braamfonteinse begraafplaas opgeëis. Sy laaste amp is op sy doodsertifikaat as assuransieagent en op sy doodskennis as landmeter aangestip.²⁹ Hy het dus nie 'n regeringsamp gekry nie en moes in Johannesburg 'n armsalige bestaan voer. Vir 'n persoon wat so dikwels in die kollig met sy onsuksesvolle ondernemings was, was hy in sy finale uittrede weer eens aan die verloorkant, want hy was by sy dood weer eens insolvent.³⁰

28 (TAB) MHG 2914 Hahn, Laura Alanda Fennemore, 15/10/1900.

29 (TAB) MHG 6489 Hahn, Johann Theophilus, 22/1/1905.

30 (Depart. van Binnelandse Sake) Death notices, no.6489, 1905.

EVALUERING

Die uniekheid van 'n bepaalde era in 'n land se geskiedenis word bepaal deur diegene wat gedurende die tydperk in die kalklig was. Johann Theophilus Hahn het dit reggekry om deur sy omstredenheid 'n bydrae tot die uniekheid van die geskiedenis van Suider-Afrika van die laat neëntiende eeu te lewer.

Hahn se optrede in Suidwes-Afrika (Namibië) sedert 1871 en sy houding teenoor die inheemse bevolkingsgroepe in daardie geweste, moet geëvalueer word teen die agtergrond wat in Wes-Europa gebeur het en die Wes-Europeër se siening van die inwoners van Afrika. Die tydperk tussen 1870 en die uitbreek van Eerste Wêreldoorlog in 1914, was vir Europa 'n era van stabiliteit met 'n versnelde tegnologiese ontwikkeling as gevolg van die Industriële Revolusie. Gepaardgaande daarmee is die ekonomiese welvaart en die lewenstandaard is verhoog. Hierdie ontwikkeling het by die Wes-Europeër 'n trots in sy beskawing gekweek en hom meerderwaardig teenoor die inheemse inwoners van Afrika laat voel, aangesien hy hul andersoortige samelewing as barbaars getipeer het. Die Wes-Europeër met sy verhoogde eiewaard het Afrika as agterlik en chaoties en die Afrikaner niks meer as 'n voorwerp wat van buite Afrika gemanipuleer kon word nie, beskou. In hierdie tyd het die

wedloop om kolonies in Afrika tussen verskeie Wes-Europese moondhede versnel omdat die voortgesette ekonomiese welvaart van die deelnemende lande daardeur verseker sou word.¹

As 'n hoogs gekwalifiseerde akademikus wat sy opleiding in Duitsland ontvang het, was Hahn by uitstek 'n kind van sy tyd toe hy te midde van die verwarring wat na die vredesluiting tussen die strydende Nama en Herero in Suidwes-Afrika in 1870 geheers het, sy opwagting aldaar gemaak het. In sy soeke na finansiële sekuriteit, aangedryf deur 'n sterk meerderwaardigheidsgevoel en bewus van sy blanke identiteit, het Hahn alles in die stryd gewerp om Suidwes-Afrika vir blanke besetting te beveilig. Deur dit te doen wou Hahn sy eie en ander handelaars se ondernemings in Suidwes-Afrika teen die inheemse bevolkingsgroepe beskerm. Alhoewel Hahn se eie ondernemings klaarblyklik misluk het, het hy daarin geslaag om nie net Suidwes-Afrika aan Duitsland bekend te stel nie, maar met sy leiding en hulp is die hele gebied, Walvisbaai uitgesluit, deur oorreding onder Duitse beskerming geplaas.

Ten spyte van sy meerderwaardige houding wat 'n erfenis van sy Europese afkoms was, het hy teenoor die Nama 'n mate van lojaliteit openbaar wat waarskynlik uit die samesyn met hulle gedurende sy jeugjare gespruit het. Teenstrydig met sy eie godsdienstige agtergrond het hy nie die Khoikhoi se godsdiens as laakbaar beskou

¹ A.P.J. van Rensburg: Aspekte van die geskiedenis van Afrika, pp. 14-16.

nie en het selfs hul taal 'n eie plek toegeken, deur dit as hoogs ontwikkelde te tipeer.

Sy aggressiewe houding teenoor die Afrikaners, Basters en Herero het berus op die feit dat hulle nie blankes was nie. Na sy mening het hulle niks in gemeen met blankes gehad nie en ook geen teken openbaar dat hulle soos blankes kon dink of optree nie. So, byvoorbeeld, wou Hahn by geleentheid van Jan Jonker Afrikaner geweet het watter reg hy gehad het om aan hom, Hahn, as blanke 'n brief te skryf.

Hahn het die Basters as swakkelinge beskryf wat uit die Kaapprovinsie gevlug het omdat hulle nie in ordelike regering belanggestel het nie. Sy hooghartige houding het nie plek gelaat vir enige eise wat hulle aan hom gestel het nie. Daarom het hy geweier om die verpligte belasting te betaal of magtiging te kry om op Rehoboth te woon.

Hy het die Herero verfoei, hul gewoontes as afstootlik beskryf en geglo dat hulle eers vernietig moes word voor daar voorspoed vir die blankes in Suidwes-Afrika sou wees. Alhoewel hy met hulle handel gedryf en Kamaharero by 'n geleentheid verpleeg het, het hy geen respek vir Kamaharero as heerser van Damaraland getoon nie. Hahn kon nie verstaan dat Kamaharero vir hom die mag toegeëien het

om hom na Damaraland te ontbied nie.

Met uitstaande geestesgawes bedeed en met 'n werkywer wat die gewone man tot eer sou strek, het Hahn verskillende pogings aangewend om finansieel bo uit te kom. In sy soeke na 'n lewensvatbare bestaan en 'n lewenswyse wat ruimte vir navorsing sou laat, het hy hom telkens teen die burokrasie of diegene wat nie met sy sienings gediend was nie, vasgeloop. Sy hardkoppige natuur en vasbeslotenheid om met 'n standpunt te volhard, was algemeen in Kaapse regeringskringe bekend. Hiervan getuig sy optrede tydens Palgrave se besoek in 1876 aan Suidwes-Afrika.

Dwarsdeur 'n geharde lewe wat sy gesondheid geaffekteer het, maar andersins as standvastige basis gedien het om sy gawes te beoefen, het hy verskeie aspekte van die Afrika-kultuur in geskifte bespreek. Deur die uniekheid van hierdie inligting kan sy skriftelike nalatenskap elke dekade in waarde slegs toeneem en al meer en meer onontbeerlik vir ernstige navorsing oor die kultuur-historiese wese van Suider-Afrika word. Op sy smeking dat die vinnig verdwynende Khoikhoi-dialekte deur navorsing vir die nageslag behoue moes bly, is nie gehoor gegee nie en laat dus leemtes wat vir ewig ongevol sal bly. Alhoewel sy leefwyse hom meestal in afsondering gedwing het, was sy gemoeidheid met en kennis van plaaslike en internasionale vraagstukke opvallend. In

strydvrae soos die ontstaan van Afrikaans het hy nie geskroom om 'n afwykende standpunt in te neem nie.

Oorsake vir mislukkings in Hahn se lewe was nie net te wyte aan eie tekortkominge nie, maar ook in sy verhouding met sy medemens. Dat hy lief was vir sy vader is duidelik, maar 'n soeke na enige teerheid ten opsigte van sy vrou of kinders, lewer niks op nie. Uit sy weergawe van onaangenaamhede blyk dit dat hy die skuld daarvoor nooit by homself gesoek het nie, maar dit graag toegeskryf het aan omstandighede buite sy beheer.

Navorsingsvermoë, skryftalent en 'n wye algemene kennis het nie van Hahn 'n toegewyde bibliotekaris gemaak nie. Hierdie vermoëns het hom eerder verhinder om op 'n meer aanvaarbare wyse sy pligte na te kom. Gekonfronteer met waardevolle inligting soos vervat in die Grey-versameling, is dit logies dat hy sy tyd en die inhoud van die biblioteekmateriaal eerder vir eie doeleindes aangewend het, as om dit sinvol vir gebruikers te ontsluit en vir sy werkgewer dit doelgerig te administreer. Die gehalte van sy werk het baie kritiek uitgelok en hy moes die geleentheid om na Stellenbosch as plaasbestuurder terug te keer, verwelkom het.

Sy werk as plaasbestuurder en spesifiek as wynbouer, moes vir hom bevredigend gewees nie. Om van die inhoud van sy boek Viticulture

in South Africa: a scheme for the development of the Cape wine industry af te lei, was wynbou nie 'n belangstelling wat vir Hahn sommer net van verbygaande aard was nie. Dit toon 'n intense begeerte om te help om die wynbedryf in die land op gelyke voet met diè van die wynlande van Europa te plaas. Sy aanbevelings om die fillokseraplaag te bestry het op gesonde beginsels berus en sy idee in 1888 dat die wynboere moes verenig in die stigting van 'n wynkoöperasie in die Stellenboschomgewing, is 'n gedagte wat eers in 1904 in die land posgevat het.

In wese was Johann Theophilus Hahn enersyds 'n dinamiese persoon, maar andersyds 'n tragiese figuur. Hy was met uitsonderlike geestesgawes bedeed, het 'n sterk persoonlikheid gehad en het groot waagmoed aan die dag gelê. Ongelukkig het sy weerbarstige geaardheid en sy kort humeur verhoed dat hy oor die weg kon kom met sy tydgenote. Sy uiteenlopende belangstellings en sy verskillende mislukte pogings om vinnig ryk te word, het veroorsaak dat hy as akademikus, bibliotekaris, boer, handelaar en assuransieagent nie veel sukses behaal het nie en in vele opsigte 'n mislukking van sy lewe gemaak het. Met sy dood in 1905 was hy insolvent en het hy 'n onbenullige betrekking beklee wat ver verwyderd was van sy akademiese opleiding en navorsingsveld.

BRONNE

1 BOEKE

Backhouse, J.: A narrative of a visit to Mauritius and South Africa. (Hamilton) London, 1884.

Botha, C.G.: Place names in the Cape Province. (Juta) Cape Town, 1926.

Brinton, W.: Derivation of the word "Hottentot". (Uitgewer onbekend), 1943.

Britz, R.G.(e.a.): Ons Eeufees 1870-1970. (Hooffeeskomitee) Rehoboth, 1970.

Brixler, W.: Anglo-German imperialism in South Africa. (Warwick & York) Baltimore, 1932.

Brookes, E.H.: The History of Native Policy in South Africa: from 1830 to the present day. (Nasionale Pers) Cape Town, 1924.

Chamberlain, M.E.: The scramble for Africa. (Longman) Harlow, 1968.

Creswick, L.: South Africa and the Transvaal War, 1. (Caxton) London, (ongedateer).

Cubitt, G. and J. Richter: South West. (Struik) Cape Town, 1976.

Davies, J.: Palgrave and Damaraland (Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis, 2, 1942).

De Kock W.J.: Ekstraterritoriale vraagstukke van die Kaapse regering (1872-1885) met besondere verwysing na die Transgariep en Betsjoeanaland, (Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis, 1, 1948).

Du Pisani, A.: SWA/Namibia: the politics of continuity and

- change. (Jonathan Ball) Johannesburg, 1985.
- Esterhuyse, J.H.: South West Africa 1880-1890. (Struik) Cape Town, 1968.
- Goldblatt, I.: History of South West Africa: from the beginning of the nineteenth century. (Juta) Cape Town, 1971.
- Hahn, J.T.: On the science of language and its study, with special regard to South Africa. (Herrmann Michaelis) Cape Town, 1882.
- Hahn, J.T.: Tsuni-//Goam: The Supreme Being of the Khoi-Khoi. (Trubner) London, 1881.
- Hahn, J.T.: Viticulture in South Africa: a Scheme for the Development of the Cape Wine Industry. (Trubner) London, 1888.
- Hesse, H.: Die Landfrage und Frage der Rechtsgültigkeit der Konzessionen in Südwest-Afrika, 1. (Herman Costenoble) Jena, 1906.
- Hondius, J.: Klare besgryving van Cabo De Esperanca. (Faksimilee van die teks deur Jodocus Hondius saamgestel). (Jodocus Hondius) Amsterdam, 1652.
- Kilpin, R.: The Romance of a Colonial Parliament. (Longman & Green) London, 1930.
- Kritzinger, M.S.B. en F.J. Labuschagne: Van Schaik se Verklarende Woordeboek. (Van Schaik) Pretoria, 1963.
- Levinson, O.: South West Africa. (Tafelberg) Cape Town, 1964.
- Malherbe, D.F. du Toit: Stamregister van die Suid-Afrikaanse Volk. (Tegniek) Stellenbosch, 1966.
- Moritz, E.: Aus dem Deutsche-Südwestafrikanischen: Schutzgebiete: die ältesten Reiseberichte über Deutsch-Südwest Afrika. Datum onbekend.
- Muller, C.F.J. (ed.): Five Hundred Years: a history of South

Africa. Third edition. (Academica) Pretoria, 1981.

Nederland-Zuid-Afrika: gedenkboek uitgegeven door de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging, bij gelegendheid van haar vijftig-jarig bestaan 1881-1931. (De Bussy) Amsterdam, 1931.

The New Encyclopaedia Britannica: Micropaedia, 4,5,8,15. (Encyclopaedia Britannica) Chicago, 1982.

Nienaber, G.S.: Khoekhoense Stamname: 'n volledige verkenning. (Academica) Pretoria, 1989.

Opperman, D.J.: Spirit of the Vine. (Human & Rousseau) Cape Town, 1978.

Pama, C. (red.) Die Suid-Afrikaanse Biblioteek: sy geskiedenis, versamelings en bibliotekariesse 1818-1968. (Balkema) Kaapstad, 1968.

Pischel, O.: Völkerkunde. (Dunker & Hamblatt) Leipzig, 1877.

Raper, P. E.: Dictionary of South African place names. (Lowry) Johannesburg, 1987.

Ringrose, H.G. The law and practice of employment. (Juta) Cape Town, 1976.

Schapera, I.: The Khoisan peoples of South Africa. (Routledge & Kegan), 1930.

Schapera, I. (ed.): The early Cape Hottentots described in the writings of Olfert Dapper (1668), Willem ten Rhyne (1686) and Johannes Gulielmus de Grevenbroek (1695). (VRS 14), Cape Town, 1933.

Schoonees, P.C. (e.a.): Die Afrikaanse Woordeboek, 3. (Staatsdrukker) Pretoria, 1957.

- Spohr, O.: Wilhelm Heinrich Bleek: a biographical sketch.
(University of Cape Town) Cape Town, 1962.
- Stals, E.L.P. (ed.): The commissions of W.C. Palgrave: Special Emissary to South West Africa 1876-1885. (VRS 21) Cape Town, 1991.
- Standard Encyclopaedia of Southern Africa (SESA), 6,9,10,11.
(Nasou) Cape Town, 1970-76.
- Strassberger, E.: The Rhenish Mission Society in South Africa 1830-1950 (C. Struik) Cape Town, 1969.
- Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek (SABW), 1,2,4.
(Tafelberg) Kaapstad, 1968, 1970, 1978.
- Thom, H.B. (red.): Stellenbosch 1866-1966: honderd jaar hoër onderwys. (Nasionale Pers) Kaapstad, 1966.
- Tyrrell-Glyn, W.H.P.A.: The history of the South-African Public Library. (Tyrrell-Glyn) Stellenbosch, 1983.
- Van Rensburg, A.P.J.: Afrika-verskeidenheid. (HAUM) Kaapstad, 1976.
- Van Rensburg, A.P.J.: Aspekte van die geskiedenis van Afrika. (HAUM) Kaapstad, 1977.
- Wellington, J.H.: South West Africa and its human issues. (Oxford University) Oxford, 1967.
- Witbooi, H: Die Dagboek van Hendrik Witbooi: Kaptein van die Witbooi-Hottentotte, 1884-1905. (VRS 9) Cape Town, 1929.

2 KOERANTE

- The Argus, 10/6/1910, 28/2/1991.
- Cape Times, 28/5/1881, 12/2/1890, 13/2/1890.

De Zuid-Afrikaan, 25/1/1876.

Standard and Mail, 19/8/1875, 5/8/1876, 10/10/1876, 17/10/1887.

3 PERIODIEKE PUBLIKASIES

Cape Almanac, 1881.

General Directory Guide-book, 1886.

Official Handbook of the Cape of Good Hope, 1893.

The South African Magazine and Review, 1, no.4, May 1880.

4 TYDSKRIFARTIKELS

Böeseken, A.J.: The meaning, origin and use of the terms Khoikhoi, San and Khoisan (Cabo, Nov. 1975).

Du Plessis, J.: The name "Hottentot" in the records of early travellers (South African Journal of Science, v. xxix).

Robinson, A.M. Lewin: The illuminated manuscripts in the Grey Collection (Antiques in South Africa, no.7, 1980).

Van Zyl, D.J.: Phylloxera Vastatrix in die Kaapkolonie (Suid-Afrikaanse Historiese Joernaal, 16, Nov. 1984).

5 REGERINGSPUBLIKASIES

G54-75 Votes and proceedings of the Legislative Council, Cape of Good Hope, 1875: Second report concerning Bushman researches with a short account of Bushmen folk-lore by W.H.J. Bleek, curator of

the Grey Library, 1875.

G50-77 Votes and proceedings of the Legislative Council, Cape of Good Hope, 1877: Report of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to the tribes north of the Orange River, on his mission to Damaraland and Great Namaqualand in 1876, 1877.

G4-83 Cape of Good Hope: Report and proceedings, with appendices, of the Government Commission of Native Laws and Customs 1883; Appendix C: Replies to general circular on laws, marriage and inheritance, land tenure and local self-government.

G70-83 Votes and proceedings of Parliament, Cape of Good Hope: Appendix 1, vol. 3, 1883: Report of the Committee of the South African Public Library, 28/4/1883.

G86-83 Votes and proceedings of Parliament, Cape of Good Hope: Appendix 1, vol. 3, 1883: Report of the Grey Librarian and Colonial Philologist for the year ended 30th, April 1883.

G41-85 Papers printed by order of the Legislative Council and Government, vol. 2, 1885: Reports on Viticulture at the Cape by Baron Carl von Babo, 1885.

ONGEPUBLISEERDE ARGIVALE BRONNE

6 KAAPSE ARGIEFBEWAAARPLEK, KAAPSTAD (KAB)

6.1. COLONIAL OFFICE (CO)

CO 1035 Letters received from Assembly, Attorney-General, Auditor-General, 1877.

CO 4199 Memorials received H - L: 1878.

CO 4204 Memorials received D - H: 1879.

CO 4209 Memorials received D - H: 1880.

CO 4211 Memorials received Q - S: 1880.

CO 4255 Memorials received G - K: 1886.

CO 4264 Memorials received G - M: 1888.

CO 4586 Certificates of Registration of Marriages received from Matrimonial Court, vol. 15, 1875.

CO 5345 Letters Despatched, Miscellaneous, 1879.

6.2 GOVERNMENT HOUSE (GH)

GH 4/2 Papers Despatched to Secretary of State, London: General Despatches: Confidential Despatches, 1878.

GH 19/10 Papers received on specific subjects: miscellaneous: Damaraland, Walfish Bay and Great Namaqualand, 1865-1880.

GH 21/19 Papers received on specified subjects: Angra Pequena and West Coast claims Joint Commission: Minutes of Evidence, 2, 1885.

GH 21/20 Papers received on specified subjects: Angra Pequena and West Coast Claims Joint Commission: Minutes of Evidence (Copies), 1877 - 1885.

GH 21/21 Papers received on specified subjects: Angra Pequena and West Coast Claims Joint Commission: Correspondence and printed matter, 1863 - 1885.

6.3 MASTER'S OFFICE AND ORPHAN CHAMBER (MOOC)

MOOC 6/9/347 Death Notices, 1895.

MOOC 6/9/836 Death Notices, 1916.

MOOC 7/1/592, Wills, 1895.

6.4 THE SECRETARY FOR NATIVE AFFAIRS (NA)

NA 286 Letters and Papers received from Damaraland and Walvis Bay; W. Coates Palgrave, Special Commissioner to the Tribes North of the Orange River, 1876.

NA 1136 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letters and Papers received, 1876.

NA 1137 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Journal containing minutes of meetings, 1876.

NA 1139 Archives of W. Coates Palgrave, Special Commissioner to Damaraland: Letter Book, 1876-1877.

6.5 REGISTRATEUR VAN AKTES

DOC 4/1/66 Mortgage Bond Prospect Hill Farm, no. 273.

6.6 FOTO'S

6.6.1 Elliot Photograph Collection (E)

E 1123 Prospect Hill Farm, Devil's Peak.

E 2424 Welmoed, Faure.

6.6.2 ALGEMENE FOTOVERSAMELING (AG)

AG 9109 J.T. Hahn.

6.7 KAARTE

M3/1721 - M3/1722 Original map of Namaqualand and Damaraland.

7 TRANSVAALSE ARGIEFBEWAAARPLEK, PRETORIA (TAB)

7.1 MILITARY GOVERNMENT, PRETORIA (MGP)

MGP 3068/00 Report by J.T. Hahn, 1900.

7.2 MEESTER VAN DIE HOOGGEREGSHOF (MHG)

MHG 2914 Sterftekennis Hahn, Laura Alanda Fennemore, 1900.

MHG 6489 Sterftekennis Hahn, Johann Theophilus, 1905.

8 NATIONAL ARCHIVES OF NAMIBIA, WINDHOEK (NAN)

8.1 PRIVATE AANWINSTE (A)

A3 Maharero, sy korrespondensie, proklamasies en ordonnansies, 1875.

A100 J. von Moltke: Die lewensgeskiedenis van W.B. de Witt, verskeie opstelle deur de Witt, korrespondensie met K. Lombard i.v.m. trek, D.J. Robbertse se berig oor die trek, Von Moltke se onderhoude met James Bassingthwaighte, A.H. Sabatta, de Witt, R. Lewis en andere.

A 132 F.A.E. Lüderitz: "Custodian" (State Archives Bremen): Mikrofilm van sy dagboek van sy reise 1883, briewe aan sy vrou 1883-1886, diverse korrespondensie en ondersoekberigte oor sy dood.
A 289 J.H. Esterhuyse, notas en kopieë van dokumente deur hom gebruik by die skryf van sy doktorale proefskrif South West Africa 1880-1894.

8.2 ZENTRAL BÜREAU (ZBU)

ZBU A.1.a.1. Inbesitznahme des Schutzgebietes 1882-1896.

ZBU U iv h l South African Territories Ltd., "Generalialia" 1898-1899, 1, 3.

8.3 FOTOVERSAMELING

No.230 Kharaskhomagroep.

No.246 Boere vergader voor die vergadering van die

Kharaskhomasindikaat.

No.4034 Oudste woning in Namibië.

9 GEREK KEREKARGIEF, KAAPSTAD (GKA)

9.1 Gemeente van Stellenbosch

G2 7/5 Stellenbosch Huweliksregister, 1887-1913.

Ra 4/51 Stellenbosch Doopregisters, 1879.

Ra 4/58 Stellenbosch Doopregisters, 1880.

9.2 Sinodale Stukke

S5 2/41/3 Ebenezer. Ebenezer Claims Commission.

BIBLIOTEKE

10 PARLEMENTSBIBLIOTEEK, KAAPSTAD (PB)

Cases decided in the Supreme Court of the Cape of Good Hope,
1880-1882, 1, part iv.

11 SUID-AFRIKAANSE BIBLIOTEEK, KAAPSTAD (SAB)

AO 1879-85 Biographical notes about missionaries.

AC 496.21:226.4 BIB "Gai: Hoas sada" Kub Jesib Kristib dis si Nai zannati (translated by H.C. Knudsen of the Rheinischen Missions-Gesellschaft). (Pike and Philip) Cape Town, 1845. With explanatory letter from Theophilus Hahn to C.A. Fairbridge.

J.T. Hahn: Early African Exploration.

Minutes of South African Public Library meetings, 1881.

Proceedings at the fifty-fifth anniversary meeting of the subscribers to the South African Public Library, 10/5/1884.

Report of the trustees of the South African Public Library for the year ending 31/12/1917.

12 J.S. GERICKE BIBLIOTEEK, UNIVERSITEIT VAN STELLENBOSCH (KGB)

Quellen zur Geschichte von Südwestafrika (versamel deur H. Vedder), 3, 4, 8, 9, 30a.

13 STAATSKANTORE

13.1 DEPARTEMENT VAN BINNELANDSE SAKE

Death notices, 1895, 1905.

Sterftekenisse, 1916

13.2 KANTOOR VAN REGISTRATEUR VAN AKTES, KAAPSTAD (AKTEKANTOOR)

Quitrent Registers H 2063, Q 1251, 1899.

**14 INSTITUUT VIR HISTORIESE NAVORSING, UNIVERSITEIT VAN
WES-KAAPLAND (IHNW)**

C. van Wijk Versameling, lêer 2, briewe, 4/12/1838.

15 HEEMKRING, STELLENBOSCH

Fotoversameling: Dr. C. Smuts.

16 JAARVERSLAE VAN DIE RYNSE SENDINGGENOOTSAP (RMG)

Jahresbericht der Rheinischen Missions-Gesellschaft,

1/8/1833-1/7/1834, 1/8/1834-1/8/1835, 1/8/1838-1/9/1839, asook 'n
verslag waarvan die datum onbekend is.

17 REFERATE

H.C. Bredenkamp: Die historiese identiteitskrisis van die Khoisan
na The Oxford History of South Africa, (1969) (Ongepubliseerde
referaat, S.A.H.V. konferensie, Jan. 1991.

18 RGN-VERSLAE

D.J. van Zyl: Die geskiedenis van Kaapse Wynbou, 1860-1924.
(Ongepubliseerde RGN-verslag, 1988).

19 TOESPRAKE

Dr. Beyers Naudè in sy rede by UWK se inwyding van die Genadendal Diaries, Genadendal, 15/8/1992.

20 ONGEPUBLISEERDE TESISSE

J.S. van der Merwe: Die Walvisbaaigrensvraagstuk 1878-1914, (M.A.-tesis, Universiteit van Stellenbosch), 1983.

21 ONDERHOUDE

Persoonlike onderhoud met mev. D. Johnman, Stellenbosch, kleindogter van Johannes Hahn, broer van Theophilus, 12/5/1987.